

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 20 listopada 2023 r.

Poz. 10134

UCHWAŁA NR XLV/390/2023 RADY POWIATU KONIŃSKIEGO

z dnia 26 października 2023 r.

w sprawie przyjęcia "Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu konińskiego na lata 2023-2026"

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 ust. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022 r. poz. 1526 ze zm.) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.), Rada Powiatu Konińskiego uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu konińskiego na lata 2023-2026" zaopiniowany pozytywnie przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Konińskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący
(-) Ryszard Nawrocki

Załącznik do uchwały Nr XLV/390/2023
Rady Powiatu Konińskiego
z dnia 26 października 2023 r.

**POWIATOWY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU KONIŃSKIEGO
NA LATA 2023-2026**

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma/decyzji/postanowienia/uzwolenia
z dnia 29. 09. 2023 r. Nr W.W.K.Z. 5/25.7083/2023

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski, Marta Danielska
gez2.wroclaw@gmail.com

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
mgr Jolanta Gołczyńska

MARZEC 2023

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie ponadlokalnym	18
5.2. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	22
5.3. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu konińskiego	24
5.3.1. Charakterystyka powiatu	24
5.3.2. Historia obszaru powiatu	27
5.4. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu	30
5.4.1. Dziedzictwo materialne – zabytki nieruchome o największym znaczeniu dla powiatu konińskiego	30
5.4.1.1. Obiekty sakralne	31
5.4.1.2. Zespoły rezydencjonalne, zespoły folwarczne oraz parki	38
5.4.1.3. Historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne	47
5.4.1.4. Cmentarze	49
5.4.2. Zabytki ruchome.....	53
5.4.3. Zabytki archeologiczne.....	54
5.4.4. Dziedzictwo niematerialne	62
5.5. Obiekty zabytkowe będące w gestii powiatu konińskiego	66
5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	68
5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	68
5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	76
5.6.3. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	78
5.7. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu	79
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu – analiza SWOT	80
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami	83
8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	86
8.1. Mierniki	87
9. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	88
9.1. Dotacje.....	89
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	91

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	92
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	93
10. Podsumowanie.....	96
11. Bibliografia.....	97
12. Spis tabel i rysunków.....	98

1. Wstęp

Przedmiotem Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu konińskiego na lata 2023-2026 (dalej: „PPOnZ”) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu. PPOnZ określa kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami: wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych działań organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840, dalej „ustawa”) oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. PPOnZ sporządzany jest przez starostę, następnie po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Powiatu. PPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata organ wykonawczy powiatu przedstawia organowi stanowiącemu sprawozdanie z wykonania określonych w nim zadań.

PPOnZ, jako dokument strategiczny, ma na celu ukierunkować i zoptymalizować działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a w szczególności zabytków nieruchomych i ruchomych, jako elementów o kluczowym znaczeniu dla popularyzacji historii i kultury regionu, ustosunkować się do zachodzących zmian funkcji, jaką aktualnie może pełnić zabytek, zaznaczyć działania w zakresie przemiany świadomości społeczeństwa w kwestii ochrony zabytków i wyznaczyć dziedzictwu istotną funkcję w życiu zbiorowym, wspierając kreatywność mieszkańców regionu w zakresie promocji folkloru, sztuki ludowej, rzemiosła artystycznego, rozwoju inicjatyw lokalnych w dziedzinie ochrony materialnego jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

PPOnZ stanowi podwaliny do współpracy z samorządami gmin, właścicielami zabytków i wojewódzkim konserwatorem zabytków. Nakreślona polityka powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami nie ingeruje w kompetencje gmin oraz właścicieli zabytków. Zakres działania powiatu względem dziedzictwa kulturowego określa ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. 2022 r. poz. 528), która w art. 4 wskazuje powiat jako jednostkę wykonującą określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie m. in. kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu konińskiego na lata 2019-2022, który został przyjęty uchwałą nr IV/34/2019 Rady Powiatu Konińskiego z dnia 21 lutego 2019 r. PPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania PPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która mówi o obowiązku sporządzania przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację

organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa precyzuje zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania PPOnZ, w szczególności są to:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce¹

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa, która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”;

¹ <https://isap.sejm.gov.pl/>

– **Art. 6** ust. 1: „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*”; ust. 2: *Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym*”;

– **Art. 86**: „*Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa*”;

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „*zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska*”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „*opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury*”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*

1) *zabytki nieruchome będące w szczególności:*

- a) *krajobrazami kulturowymi,*
- b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) *dzielami architektury i budownictwa,*
- d) *dzielami budownictwa obronnego,*
- e) *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) *cmentarzami,*
- g) *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) *miejskami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*

2) *zabytki ruchome będące w szczególności:*

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „*Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej*”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „*1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji*

o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 89**, który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*

2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”;*

• **Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym** (t. j. Dz. U. 2022 r. poz. 1526), w której zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1, punkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 z późn. zm.);

• **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194);

• **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 z późn. zm.);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (t. j. Dz.U. 2021 poz. 56);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz.731);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);

• **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

Przy planowaniu i wykonywaniu prac konserwatorskich przy zabytkach, należy brać pod uwagę następujące zasady współczesnej doktryny konserwatorskiej, których stosowanie powinno również obowiązywać władze samorządowe:

- 1) *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) maksymalne poszanowanie oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- 3) minimalna niezbędna ingerencja (powstrzymanie się od działań niekonicznych);
- 4) zasada, zgodnie z którą należy usuwać to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- 5) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji;
- 6) zasada odwracalności metod i materiałów;
- 7) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Powyższe zasady dotyczą m.in. konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów, jak również pracowników samorządowych zajmujących się ochroną zabytków, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

PPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

PPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej, szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji powiatu, poprawy przepływu informacji pomiędzy powiatem, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym powiatu. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też będzie budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorzad.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), zwana „SOR”, została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1. Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

– Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

– Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (dalej: „SRKS”) (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, zwana „SRKS”, została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocnić poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

- 1) Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez:
  - usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
  - rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
- 2) Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez:
  - tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze,
  - ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
  - umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
- 3) Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez:
  - wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,

- rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

– **Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego** – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.

– **Niepodległa** – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.

– **Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych** – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałania odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.

– **Program Klub** – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.

– **Rozwój Czytelnictwa** – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

SRKS definiuje również dodatkowe projekty strategiczne, które nie znalazły się w SOR. Zostały one opisane we wcześniejszych fragmentach tego dokumentu poświęconych poszczególnym celom SRKS. Lista projektów strategicznych SRKS obejmuje:

– **Rozwój turystyki kulturowej** – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

• Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) została przyjęta uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r.

To podstawowy dokument strategiczny polityki regionalnej państwa, który przedstawia cele polityki regionalnej oraz działania i zadania, jakie do ich osiągnięcia powinien podjąć rząd, samorzady: wojewódzkie, powiatowe i gminne oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji tej polityki w perspektywie roku 2030.

W obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego wskazano na następujące działania:

- promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury;
- dla obszarów wiejskich – wykorzystanie walorów przyrodniczych i promocja dziedzictwa kulturowego.

4.2. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Przy sporządzaniu PPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu konińskiego wynikające z dokumentów na poziomie wojewódzkim: Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024, Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego, Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku oraz Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania.

PPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w w/w dokumentach.

• Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024 został przyjęty uchwałą nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Podstawowym zadaniem Programu jest stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. W dokumencie przedstawione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne województwa wielkopolskiego oraz przedstawiony został w formie tabelarycznej zasób zabytków nieruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, a także znajdujących się w ewidencji zabytków będące w posiadaniu Województwa Wielkopolskiego i Wojewódzkich Samorządowych Jednostek Organizacyjnych.

W Programie wyznaczono pięć celów wraz z zadaniami oraz podmioty odpowiedzialne za realizację zadań, które będą realizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego w miarę posiadanych środków:
Cel 1: Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.

Kierunki działania:

1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
  2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych.
  3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
  4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- Cel 2:** Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działania:

1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.

3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Cel 3: Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.

Kierunki działania:

1. Wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.
2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.

Cel 4: Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Kierunki działania:

1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.
2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel 5: Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Kierunki działania:

1. Udostępnianie obiektów zabytkowych.
2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

• **Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego**

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego został przyjęty Uchwałą Nr LI/1000/23 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 marca 2023 r.

Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Należy pamiętać, że obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu, jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu.

Audyt zawiera m.in. zawiera granice i wykaz wszystkich krajobrazów w województwie (mapa i pliki shp) oraz zestawienie krajobrazów w poszczególnych gminach. Każdy krajobraz jest oznaczony unikalnym numerem id, za pomocą którego w szybki sposób można odszukać dany krajobraz.

W Audycie zaprezentowano karty oceny wszystkich krajobrazów, w podziale na krajobrazy priorytetowe i pozostałe (niemające statusu krajobrazu priorytetowego).

Przedstawiono także dane dotyczące krajobrazów priorytetowych – wykaz, zestawienie w podziale na gminy, granice, lokalne formy architektoniczne oraz szczegółowe analizy krajobrazów priorytetowych składające się z: tekstów, załączników graficznych i zdjęć. Zamieszczono również katalog z plikami shapefile, który jest zbiorem obiektów użytych na załącznikach graficznych.

• **Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku**

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku została przyjęta uchwałą nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne te stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym, również poprzez zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wyznaczono – wyzwanie 4. Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego.

Zadaniem Samorządu Województwa będzie wzmocnienie tożsamości regionalnej przez odwoływanie się do tradycji i osiągnięć, jak też kultywowanie najlepszych wartości zarówno poprzednich jak i współczesnych pokoleń. Wyzwaniem jest nie tylko pielęgnowanie poczucia polskości i umacnianie regionalizmu wśród Wielkopolan, ale także promowanie specyfiki i osiągnięć Wielkopolski, zarówno w kraju jak i za granicą. Samorząd Województwa będzie pełnił funkcje inicjującą i koordynującą w procesie propagowania wartości europejskich, jako ważnego elementu kształtowania świadomości obywatelskiej i kulturowej mieszkańców całego regionu.

W Strategii wyodrębniono cele strategiczne oraz przypisano im cele operacyjne i kluczowe kierunki interwencji. Poniżej wskazano te, które powiązane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel strategiczny 2. Rozwój społeczny wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu.

Cel operacyjny 2.3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu.

Kluczowy kierunek interwencji: Wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury

Dla wzmocnienia potencjału kulturowego Samorząd Województwa za istotne uznał tworzenie przestrzeni do poszukiwań i inspiracji, miejsc spotkań dla różnych grup społecznych, gdzie dokonuje się edukacja kulturalna – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji, zdolności do twórczego i innowacyjnego myślenia. Wzmocnienie potencjału kulturowego to także zwiększenie udziału mieszkańców w szeroko rozumianej ofercie spędzania czasu wolnego i współdecydowaniu o przestrzeni publicznej. W Wielkopolsce, w rozwoju przemysłu czasu wolnego dużą rolę będzie odgrywać także odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich (m.in. w rozwoju turystyki) oraz szlaków turystyki kulturowej.

W dokumencie wyznaczone pakiety działań także dla obszaru dziedzictwo kulturowe. Podkreślono, że Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb należy wymienić m.in.:

1. Rozwój wielkopolskich instytucji kultury. Celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek, w tym również zapewnienie nowej bazy lokalowej dla Filharmonii Poznańskiej.
2. Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego. Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

Kolejny pakiet działań to wykorzystanie potencjału turystycznego Wielkopolski – Wielkopolska jest regionem o zróżnicowanym potencjale turystycznym opartym przede wszystkim na jej warunkach naturalnych oraz historycznych. Urozmaicone walory regionu pozwalają na rozwój na jego terenie turystyki kulturowej, w tym w oparciu o dziedzictwo kulturowe kolei wąskotorowej, turystyki przyrodniczej, wiejskiej, aktywnej i biznesowej.

Najważniejszymi spośród identyfikowanych obszarów wsparcia w tym zakresie są m.in.:

1. Wielka Pętla Wielkopolski – jest jednym z najważniejszych szlaków na polskich drogach wodnych o dużej atrakcyjności przyrodniczej oraz walorach rekreacyjno-kulturowych, cieszącym się popularnością wśród turystów. W celu podniesienia konkurencyjności tego produktu na rynku międzynarodowym szlak wymaga znaczących inwestycji – nadal brakuje przystani i marin, niezbędnych urządzeń technicznych, takich jak: sanitariaty, stacje paliw, punkty gastronomiczne, placówki usługowo-naprawcze sprzętu pływającego. Kluczowa jest modernizacja i systematyczna konserwacja śluz na szlaku, utrzymanie drożności szlaku oraz jego kompleksowa promocja.
2. Wielkopolska BIKE – Rosnąca popularność roweru jako środka transportu w codziennych dojazdach miejskich oraz turystyki długodystansowej stanowi podstawę do realizacji projektu Wielkopolska BIKE. Celem projektu jest stworzenie systemu tras rowerowych przebiegających przez województwo wielkopolskie, nawiązujących do istniejących i planowanych asfaltowych tras rowerowych w gminach (sieć lokalna) oraz sąsiednich województwach (włączenie się w sieć transgraniczną).

• **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania został przyjęty uchwałą nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa to jeden z podstawowych dokumentów wyznaczających kierunki rozwoju regionu. Dokument określa najistotniejsze uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego województwa, model rozwoju przestrzennego, politykę przestrzenną i rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, obejmujące wszystkie zagadnienia istotne dla planowania przestrzennego.

W Planie omówiono szczegółowo zagadnienie dziedzictwa kulturowego, które stanowi ważny element struktury przestrzennej krajobrazu Wielkopolski. Jest świadectwem historii, wpływającym na jakość życia lokalnych społeczności. Zintegrowana ochrona środowiska kulturowego oraz kompleksowe gospodarowanie całym krajobrazem umożliwia harmonijny i zrównoważony rozwój, wpływa na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjności miast, miasteczek i obszarów wiejskich. Zasoby kulturowe województwa wielkopolskiego wpływają na kształtowanie tożsamości narodowej i regionalnej. Wykorzystanie historii, zabytków i tradycji podkreśla odrębność kulturową i istnienie regionalnej różnorodności. Ochrona wartości dziedzictwa kulturowego oraz oparte na niej działania na rzecz pielęgnowania i kształtowania tożsamości wymaga wskazania obszarów ochrony krajobrazu kulturowego.

W Planie wyznaczono granice obszaru ochrony krajobrazu kulturowego, dla którego zostały włączone gminy, w obrębie których znajdują się:

a) obszary, na których zachowały się obiekty lub obszary o specyficznych i charakterystycznych cechach dla miejscowej tradycji budowlanej, osadniczej i gospodarczej;

b) obszary, na terenie których przebiegają szlaki kulturowe o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym.

Na terenie Wielkopolski szlakami o znaczeniu międzynarodowym są: Droga św. Jakuba, Europejski Szlak Cysterski, Europejski Szlak Romański; szlakami o znaczeniu krajowym: unikatowy w skali kraju Szlak Piastowski oraz Szlak Bursztynowy; szlakami o znaczeniu regionalnym: trakt Królewsko-Cesarski, Trasa Kórnicka, Wielkopolski Szlak Wiatraczny, Szlak Kościołów Drewnianych wokół Puszczy Zielonki oraz Podziemna Trasa Turystyczna Kopalni Soli w Kłodawie;

c) obszary występowania cech charakterystycznych dla grup regionalnych.

W granicach obszaru znalazły się gminy, na terenie których znajdują się wyżej wymienione obiekty i obszary cenne kulturowo. Ze względu na specyfikę przedmiotów ochrony wyznaczony obszar dzieli się na cztery podtypy, w granicach których znalazły się:

a) gminy, w granicach których zlokalizowane są obiekty o najwyższych wartościach, w tym: pomniki historii istniejące i proponowane, obiekt proponowany do ujęcia jako Znak Dziedzictwa Europejskiego, obiekty ujęte w Czerwonej Księdze Krajobrazów Polski, obiekty znajdujące się na przebiegu szlaków kulturowych (związanych tematycznie ze szlakiem), obiekty znajdujące się na przebiegu szlaku delegowanego do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

b) gminy, w granicach których znajdują się historyczne układy przestrzenne miast i wsi, w tym: układy przestrzenne objęte ochroną jako Pomnik Historii oraz proponowane do objęcia tą formą ochrony, układy przestrzenne ujęte w rejestrze zabytków, obszary cenne kulturowo związane z kształtowaniem się przestrzeni miast, które proponuje się do objęcia ochroną w formie parków kulturowych;

c) gminy, w granicach których występują obszary cenne kulturowo, w tym: istniejące parki kulturowe, obszary cenne kulturowo, na których proponuje się utworzenie parków kulturowych i archeologicznych parków kulturowych, obszar delegowany do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszary ujęte w Czerwonej Księdze Krajobrazów Polski, park narodowy i parki krajobrazowe o wyjątkowych walorach kulturowych, obszary na których zachowały się materialne i niematerialne cechy charakterystyczne dla grup regionalnych;

d) gminy, w granicach których przebiegają szlaki kulturowe o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie ponadlokalnym

• Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Aglomeracji Konińskiej 2030

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Aglomeracji Konińskiej 2030 została opracowana w 2022 r.

Agglomerację Konińską współtworzą samorzady: Miasta Konina oraz powiatu konińskiego, w skład którego wchodzi 14 gmin.

Kluczowym elementem krystalizującym zamiary rozwojowe samorządów Aglomeracji Konińskiej jest wizja rozwojowa i wynikające z niej cele i kierunki działań.

Wizja: Energetyczne serce Polski – centrum prężnej gospodarki idącej w parze z utrzymaniem oraz odnową walorów przyrodniczych i kulturowych, przyjazne rodzinom miejsce pracy i wypoczynku.

Cele strategiczne stanowią rozpisanie wizji (i misji) Aglomeracji na poszczególne sfery rozwoju.

W obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego można wskazać:

Cel: Zintegrowana wspólnota z równymi szansami dla wszystkich.

Kierunki działań:

1. Wspieranie regionalnej tożsamości kulturowej – promowanie dziedzictwa kulturowego regionu:

- wsparcie mieszkańców w realizacji działań mających na celu kultywowanie lokalnych tradycji i wzmocnienie tożsamości regionalnej;
- podnoszenie atrakcyjności miasta Konina jako kulturalnej stolicy obszaru;
- zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego;
- ułatwienie dostępu do zabytków, instytucji kultury oraz szlaków turystycznych, w tym dostosowanie ww. obiektów do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami.

Cel: Zagłębienie odnowionej energetyki, produkcji, turystyki i rolnictwa:

1. Wsparcie dla rozwoju atrakcyjnej, szerokiej oferty turystyczno-rekreacyjnej:

- budowa rozpoznawalnej marki turystyczno-rekreacyjnej Aglomeracji;
- kształtowanie wspólnej promocji i informacji turystycznej Aglomeracji;
- przygotowanie kompleksowych produktów i pakietów turystycznych;
- wykorzystanie potencjału wód geotermalnych;
- rozwój potencjału szlaków turystyki pieszej, rowerowej i samochodowej oraz turystyki pielgrzymkowej;
- projekty ograniczające antropopresję w zakresie ukierunkowania ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo podlegających ochronie.

2. Wspieranie rozwoju agroturystyki, wykorzystującej lokalne zasoby i specjalizacje.

- promocja lokalnej twórczości kulturalnej, rzemieślniczej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa, przyczyniającej się do wykreowania produktów lokalnych/regionalnych.

W Strategii opisano zabytki i krajobraz kulturowy, turystyka i rekreacja. Podkreślono, że obecny obraz przestrzeni gmin należących do Aglomeracji Konińskiej kształtował się wraz z kształtowaniem instytucjonalnych i terytorialnych podstaw państwa polskiego w wiekach wczesnych, poprzez średniowieczne lokacje miast oraz rozwój osadnictwa w okresie przedrozbiorowym i w okresie zaborów. Przemiany zachodzące po II wojnie światowej zasadniczo zmieniły krajobraz obszaru. Efektem wielowiekowej historii są licznie zachowane zabytki i dobra kultury współczesnej.

• **Strategia rozwoju turystyki Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej wraz z programem rozwoju komunikacji rowerowej**

Strategia rozwoju turystyki Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej wraz z programem rozwoju komunikacji rowerowej została przyjęta uchwałą nr IX/39/2015 przez Radę Powiatu Konińskiego z dnia 28 maja 2015 r.

Strategia rozwoju turystyki Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Konińskiej (OFAK) jest realizowana w ramach projektu „Aglomeracja konińska – współpraca JST kluczem do nowoczesnego rozwoju gospodarczego”, który jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej.

Strategia ma doprowadzić do wzrostu liczby turystów odwiedzających region oraz zaprezentować kompleksowe podejście do zagadnienia budowania produktu turystycznego.

Strategia określa możliwe koncepcje rozwoju turystyki w oparciu o dominujące walory i istniejące uwarunkowania, koncepcje budowy produktów turystycznych wraz z propozycją systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji Strategii.

W Strategii wskazano 3 cele strategiczne oraz przypisane im cele operacyjne w obszarach priorytetowych rozwoju turystyki: produkty turystyczne, infrastrukturę oraz budowę marki (marketing i zarządzanie). Wszystkie cele związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego regionu:

1. Kształtowanie i tworzenie produktów turystycznych, w tym całorocznych.
2. Wdrożenie produktów turystycznych.

W Strategii w obszarze zabytków opisano:

- kulturę, w tym instytucje kultury, imprezy kulturalne,
- szlaki turystyczne (piesze, rowerowe, kulturowe, konny),
- miejsca kultu religijnego.

W rozdziale 2.4. Analiza stanu zagospodarowania przestrzeni turystycznej, omówiono zasadnicze aspekty związane z zagospodarowaniem przestrzeni turystycznej służące ruchowi turystycznemu ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania infrastruktury turystycznej, takiej jak: obiekty zabytkowe, przyrodnicze, rozrywkowe, sportowe, bazę noclegów i gastronomiczną.

• **Strategia Rozwoju Wielkopolski Wschodniej 2040**

Podstawowym założeniem Strategii jest nowe spojrzenie na Wielkopolskę Wschodnią, koncentrujące się na identyfikacji nowych potencjałów rozwojowych, których wykorzystanie może być kluczowe dla przyszłego rozwoju tej części województwa oraz zdefiniowaniu strategicznych, z punktu widzenia społeczności subregionu, celów rozwoju powiązanych ze specyficznymi potrzebami i obszarami budowania trwałych przewag konkurencyjnych subregionu.

Wielkopolska Wschodnia, obejmuje pod względem przestrzennym powiaty: kolski, koniński, słupecki i turecki oraz Miasto Konin.

Odpowiedzią Wielkopolski Wschodniej na wyzwania wynikające z procesów demograficznych i zmian klimatycznych jest kształtowanie przyjaznych i rezyliencyjnych ośrodków osadniczych miejskich i wiejskich zorientowanych na nowoczesność, jakość, świadomość i równowagę, w ramach wzajemnie zintegrowanych i wzmacniających się 4 kierunków interwencji:

1. Rozwój niskoemisyjnej i zasobooszczędnej gospodarki mieszkaniowej;
2. Wzrost dostępności i rozwój wysokiej jakości usług publicznych;
3. Kształtowanie sieci atrakcyjnych przestrzeni publicznych;
4. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią.

Poniżej wskazano planowane działania, które związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego regionu.

1. Poprawa dostępności mieszkańców do potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju edukacji itp., w tym m.in.:

- wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich, poprzez m.in. inwestycje w infrastrukturę kultury, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury, rozwój kapitału intelektualnego na rzecz świadczenia usług społecznych oraz tworzenie oferty kulturalnej

odpowiadającej na potrzeby mieszkańców (w tym w szczególności na obszarach peryferyjnych subregionu i Wielkopolski).

2. Wspieranie rozwoju turystyki oraz przemysłu czasu wolnego w oparciu o walory przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe, w tym m.in.:

– wzmacnianie przedsiębiorczości w sektorze turystyki i przemysłu czasu wolnego, poprzez m.in. rozwój działalności gospodarczej ukierunkowanej na usługi turystyczne i przemysł czasu wolnego, np. działalności noclegowej, gastronomicznej, transportowej, konferencyjnej, agroturystycznej, ale również związanej z tworzeniem nowych atrakcji turystycznych w subregionie, wspieranie innowacji w turystyce i usługach turystycznych, poprawę sprawności administracyjnej dla rozwoju turystyki, rozwój usług instytucji otoczenia biznesu dedykowanych obsłudze podmiotów z branży turystycznej;

– rozwój turystyki biznesowej, poprzez m.in. rozwój funkcji konferencyjnych, wystawienniczych, targowych czy widowiskowych, tworzenie nowych/wielofunkcyjnych przestrzeni publicznych, uwzględniających funkcje obsługi konferencji czy kongresów, usprawnianie połączeń komunikacyjnych między miejscami w subregionie będącymi gospodarzami krajowych i międzynarodowych spotkań, wspieranie działań na rzecz pozyskiwania imprez biznesowych, zwiększenie synergii pomiędzy turystyką biznesową i innymi formami turystyki w subregionie;

– rozwój silnych produktów turystycznych Wielkopolski Wschodniej, poprzez m.in. podejmowanie działań służących tworzeniu nowych oraz wzmacnianiu już istniejących produktów turystycznych bazujących na lokalnych walorach – przy zachowaniu zminimalizowanego negatywnego wpływu turystyki na środowisko naturalne oraz kulturę lokalną i przy jednoczesnym generowaniu możliwości zatrudnienia dla lokalnych mieszkańców, podejmowanie działań sieciujących produkty turystyczne, wspólne promowanie lokalnych atrakcji turystycznych, zagospodarowanie obszarów pokopalnianych i przemysłowych oraz dostępnych zasobów przyrodniczych;

– wzrost dostępu do oferty turystycznej oraz oferty czasu wolnego, poprzez m.in. likwidację barier przestrzennych, wykorzystanie nowych technologii, kształtowanie nawyków uczestnictwa w życiu kulturalnym, tworzenie warunków do rozwoju talentów, wiedzy i umiejętności niezbędnych dla ekspresji artystycznej.

3. Kształtowanie i utrzymanie obszarowych przestrzeni publicznych w postaci terenów zieleni i terenów rekreacji i wypoczynku w strefach zabudowy miejskiej i wiejskiej oraz powiązanie ich z systemem przyrodniczym, w tym m.in.:

– rewitalizacja techniczna centrów miast i wsi m.in. poprzez zachowanie cech architektonicznych obiektów zabytkowych i dbałość o estetykę obiektów niezabytkowych, odbetonowanie przestrzeni wspólnych i wprowadzanie elementów zieleni i wody jako integralnej ich części, wprowadzanie różnorodnej roślinności i podłoża strukturalnych i przepuszczalnych;

– rewaloryzacja i kształtowanie obszarów zieleni urządzonej, w tym parków miejskich i parków w zespołach rezydencjonalnych, zieleni towarzyszącej obiektom sportowym i rekreacyjnym, zieleni cmentarzy, zieleni izolacyjnej, m.in. poprzez ochronę istniejącego drzewostanu przed wycinką i uszkodzeniami, zachowanie lub odtworzenie historycznych cech obszarom zabytkowym, uwzględnianie kompozycji przestrzennej, powiązań widokowych, układu nasadzeń i składu gatunkowego roślinności, elementów małej architektury, wykorzystanie koncepcji sadzenia gęstych zagajników Miyawaki, zapewniających spójność obszarów zieleni miejskiej i wiejskiej z systemem przyrodniczym subregionu;

4. Przywracanie walorów użytkowych, funkcjonalnych i środowiskowych obszarom pogórnym, w tym m.in.:

– rewitalizacja obszarów pogórnym ukierunkowana na rozwój funkcji turystycznych i rekreacyjnych m.in. poprzez kształtowanie i rozwój zabudowy rekreacyjnej i wypoczynkowej oraz wytyczanie ścieżek turystycznych i edukacyjnych wokół zbiorników wodnych, rozwój infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (wykorzystanie dziedzictwa górniczego dla rozwoju atrakcji turystycznych);

5. Zachowanie i ochrona najcenniejszych walorów krajobrazowych Wielkopolski Wschodniej, w tym m.in.:

- zachowanie i ochrona walorów przyrodniczych, m.in. poprzez zapisy prawa miejscowego ograniczające presję inwestycyjną i dostosowujące intensywność zainwestowania do funkcji przyrodniczych, wykluczenie intensywnych procesów urbanizacyjnych w obszarach chronionych i korytarzach dolin rzecznych, ograniczenie zainwestowania na obszarach stanowiących lądowe korytarze ekologiczne i zachowanie ciągłości korytarzy ekologicznych, zachowanie istniejących kompleksów leśnych, wykluczenie rozwoju intensywnego rolnictwa na obszarach cennych przyrodniczo, objęcie formami ochrony przyrody najcenniejszych terenów przyrodniczych, opracowanie planów ochrony;
- zachowanie i ochrona walorów kulturowych m.in. poprzez prowadzenie analiz wartości kulturowych i stanu zachowania obiektów i obszarów dziedzictwa kulturowego, wzmacnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów i obszarów zabytkowych, zachowanie i ochronę historycznych układów rozplanowania, prowadzenie działań na rzecz zachowania historycznych wartości krajobrazu, objęcie formami ochrony zabytków najcenniejszych obszarów i obiektów dziedzictwa kulturowego;
- zachowanie, ochrona i kształtowanie walorów estetyczno-widokowych m.in. poprzez zachowanie i ochronę obiektów i obszarów stanowiących wyróżniające się elementy kompozycyjne krajobrazu (dominanty wysokościowe i przestrzenne, punkty widokowe, sylwety miejscowości, cechy rozplanowania), kształtowanie nowej zabudowy w sposób harmonijny z istniejącym zainwestowaniem, z uwzględnieniem zasad kompozycji przestrzennej i walorów krajobrazowych (przedpola ekspozycji, osie i ciągi widokowe, wnętrza urbanistyczne, zamknięcia perspektywiczne) oraz lokalnych form architektonicznych, eliminacja istniejących i zakaz realizacji nowych elementów infrastruktury technicznej dysharmonizujących przestrzeń.

Wyrazem operacjonalizacji Strategii oraz stosowanego na poziomie krajowym podejścia projektowego są wypracowane z lokalnymi interesariuszami przedsięwzięcia priorytetowe, mające charakter zintegrowany i będące wyborem strategicznym podyktowanym zidentyfikowanymi potrzebami subregionu. Przedsięwzięcia te wyróżnia ponadlokalny charakter, integracja projektów zgłoszonych z poziomu lokalnego, przewidywany termin realizacji do 2030 r. Wymienione poniżej związane są z zabytkami:

Nazwa przedsięwzięcia 3. Turystyka aktywna subregionu, w tym na obszarach pokopalnianych.

Cel: ZDYWERSYFIKOWANA I INNOWACYJNA GOSPODARKA NEUTRALNA DLA KLIMATU

Samorządy wchodzące w skład Wielkopolski Wschodniej identyfikują swój potencjał rozwojowy poprzez posiadany potencjał przyrodniczy czy dziedzictwo kulturowe. Stwarza to warunki do rozwoju turystyki aktywnej. Uwzględniając powyższe, a także biorąc pod uwagę, że przez obszar Wielkopolski Wschodniej przebiega Nadwarciański Szlak Rowerowy czy jeden z korytarzy ponadregionalnych tras rowerowych wypracowany przez Zespół ds. mobilności rowerowej przy Konwencie Marszałków Województw RP, obszar subregionu ma szczególnie korzystne warunki do rozwoju turystyki rowerowej. W związku z tym istotne jest przygotowanie i realizacja spójnej koncepcji sieci tras rowerowych, aby doprowadzić do wzrostu wykorzystania roweru jako ekologicznego środka transportu na potrzeby turystyki długodystansowej czy codziennych podróży oraz rozbudowy ogólnodostępnych miejsc rekreacji wokół tras rowerowych. Oferta turystyczna Wielkopolski Wschodniej powinna opierać z jednej strony na wykorzystaniu obecnie posiadanych potencjałów turystycznych, ale i wypracowaniu nowych, m.in. w wyniku rewitalizacji obszarów pogórnicych (poprzez przywracanie na nich walorów przyrodniczych, a także nadanie im nowych funkcji turystycznych). Realizacja przedsięwzięcia istotna będzie w szczególności w następującym SOW: Obszar rozwoju różnych form turystyki w oparciu o walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe.

Zadanie 1. Wypracowanie koncepcji rozwoju produktów turystycznych subregionu. Przewidywany zakres zadania:

- wyznaczenie subregionalnych produktów turystycznych,
- realizacja projektów wynikających z wypracowanej koncepcji, w tym na obszarach pogórnicych, m.in. w gminach Brudzew, Kleczew, Przykona, Skulsk.

Zadanie 2. Przygotowanie spójnej koncepcji subregionalnej sieci tras rowerowych i jej realizacja.
Przewidywany zakres zadania:

- wytyczenie subregionalnej sieci tras rowerowych – budowa/modernizacja nowych ścieżek rowerowych czy przygotowanie nawierzchni części dróg do potrzeb ruchu rowerowego, m.in. w gminach Brudzew, Ostrowite, Łądek, miasto Słupca, Przykona, Skulsk, Słupca, Stare Miasto, Wilczyn, Wierzbinek, Zagórow,
- oznakowanie tras rowerowych,
- budowa infrastruktury towarzyszącej, w tym miejsc obsługi rowerzystów, miejsc rekreacji czy odpoczynku dla rowerzystów.

5.2. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Władze samorządowe w procesie zarządzania powiatem kierują się wytycznymi zawartymi w sporządzonych opracowaniach na poziomie powiatowym, które obejmują całokształt zjawisk i czynników istotnych dla lokalnego rozwoju. PPOnZ jest zgodny z innymi przyjętymi do realizacji dokumentami powiatowymi, dotyczącymi różnych aspektów życia społeczno-gospodarczego.

Uchwała dotycząca przyjęcia PPOnZ podjęta przez powiat obowiązuje na terytorium całego powiatu – wszystkich gmin wchodzących w jego skład. Dlatego poszczególne gminy znajdujące się na obszarze powiatu konińskiego opracowując własne dokumenty strategiczne i planistyczne o charakterze gminnym, będą musiały przeanalizować i wziąć pod uwagę zapisy i działania dotyczące dziedzictwa kulturowego w powiecie zawarte w PPOnZ.

Obowiązującymi dokumentami powiatowymi są:

• Strategia Rozwoju Powiatu Konińskiego na lata 2021-2030

Strategia Rozwoju Powiatu Konińskiego na lata 2021-2030 została przyjęta uchwałą nr XXVIII/243/2021 Rady Powiatu Konińskiego z dnia 1 grudnia 2021 r.

Strategia jest kluczowym dokumentem strategicznym dla działań realizowanych przez powiat koniński. To długookresowy plan działania, określający strategiczne cele rozwoju i przyjmujący priorytety działania (cele operacyjne i kierunki), które są niezbędne dla realizacji przyjętych zamierzeń rozwojowych.

Wizja powiatu konińskiego w 2030 roku: Rozwinięta funkcja turystyczna bazuje na walorach kulturowych i przyrodniczych, jak też wykorzystuje dziedzictwo przemysłowe oraz lokalne produkty i usługi. Powiat koniński integruje i wspiera pomysły rozwoju turystycznego, w tym prowadzi promocję oferty turystycznej.

Poniżej wskazano cele wraz z działaniami, które powiązane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel. Transformacja gospodarcza.

Priorytet: Turystyka, która nas napędza.

Działania:

- Realizacja inwestycji w infrastrukturę drogową i ścieżki rowerowe, kluczowe dla podnoszenia atrakcyjności i dostępności turystycznej powiatu konińskiego.
- Wspieranie inwestorów z zakresu turystyki, m. in. poprzez przyspieszone wydawanie decyzji/pozwoleń na budowę.
- Koordynacja i wspieranie rozwoju współpracy pomiędzy podmiotami z branży turystycznej, np. organizację cyklicznych spotkań.
- Wspieranie kreacji produktów turystycznych i budowy spójnej oferty w skali Aglomeracji Konińskiej.
- Prowadzenie działań promocyjnych w wymiarze turystycznym na podstawie planów działań promocyjnych, prowadzenie monitoringu i ewaluacji działań promocyjnych.
- Wsparcie inicjatyw na rzecz rozwoju turystycznego poprzez wsparcie merytoryczne.
- Wspieranie działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego poprzez realizację założeń Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu konińskiego.

W Strategii omówiono zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty archeologiczne, miejsca kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej oraz historyczne szlaki kulturowe.

• **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla powiatu konińskiego**

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla powiatu konińskiego został opracowany w 2015 r. Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Plan jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

Stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatowym, samorządami gminnymi, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta rozwijana w kolejnych latach powinna przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści – zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

Działania te, realizują w ramach zadań obrony cywilnej, organy administracji publicznej odpowiednich stopni i kierownicy jednostek organizacyjnych posiadających zabytki, przy użyciu środków finansowych posiadanych przez te jednostki.

5.3. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu konińskiego

5.3.1. Charakterystyka powiatu

• POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Powiat koniński usytuowany jest w centralnej Polsce, we wschodniej części Wielkopolski. Siedzibą powiatu jest miasto Konin. W skład terytorium powiatu konińskiego wchodzi 14 gmin:

- 5 gmin miejsko-wiejskich: Golina, Kleczew, Rychwał, Sompolno, Ślesin;
- 9 gmin wiejskich: Grodziec, Kazimierz Biskupi, Kramsk, Krzymów, Rzgów, Skulsk, Stare Miasto, Wierzbiniek, Wilczyn.

Gminy podzielone są na 295 sołectw. Społeczność lokalna zamieszkuje 506 miejscowości wiejskich i 5 miejskich.

Rys. 1. Mapa powiatu, źródło: <https://powiat.konin.pl/gminy> (data dostępu: 01.03.2023 r.)

Przez obszar powiatu przebiegają drogowe i kolejowe szlaki komunikacyjne o znaczeniu krajowym i międzynarodowym, w tym autostrada A-2.

• ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE I UKSZTAŁTOWANIE TERENU

Powiat wchodzi w skład pasa nizin w obrębie Niziny Wielkopolskiej. W centralnej części powiatu rozpościera się szeroka dolina Warty. Na północ i południe od niej, wznoszą się zróżnicowane obszary wysoczyzn, na północy znajdują się 23 jeziora połodowcowe.

Powiat leży w obszarze, gdzie panuje klimat umiarkowany z łagodnymi zimami i niskim rocznym poziomem opadów atmosferycznych.

Terytorium powiatu jest ubogo wyposażone w użyteczne zasoby naturalne. Największym, eksploatowanym bogactwem jest węgiel brunatny, którego złoża położone są na północ od Konina.

Lasy zajmują ogółem 26,6 tys. ha, co stanowi 16,9 ha powierzchni ogółem². Do walorów przyrodniczo-krajobrazowych środowiska naturalnego powiatu zaliczyć należy także obszary chronione: dolinę rzeki Warty, kompleks leśny na południowy-wschód od Konina, Puszcę Bieniszewską oraz okolice Jeziora Gopło i jezior skulskich.

Powiat koniński charakteryzuje się wysokim na tle kraju udziałem powierzchni obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem. Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody prowadzonym przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska na terenie powiatu konińskiego znajdują się następujące formy ochrony przyrody:

- obszar Natura 2000 Puszcza Bieniszewska;
- obszar Natura 2000 Pojezierze Gnieźnieńskie;
- obszar Natura 2000 Ostoja Nadwarciańska;
- obszar Natura 2000 Ostoja Nadgopłańska;
- obszar Natura 2000 Jezioro Gopło;
- obszar Natura 2000 Dolina Środkowej Warty;
- obszar Natura 2000 Puszcza Pyzdrska;
- rezerwat przyrody „Złota Góra”;
- rezerwat przyrody „Sokółki”;
- rezerwat przyrody „Pustelnik”;
- rezerwat przyrody „Mielno”;
- rezerwat przyrody „Bieniszew”;
- Powidzki Park Krajobrazowy;
- Nadwarciański Park Krajobrazowy;
- Nadgopłański Park Tysiąclecia;
- Złotogórski Obszar Chronionego Krajobrazu;
- Pyzdrowski Obszar Chronionego Krajobrazu;
- Powidzko-Bieniszewski Obszar Chronionego Krajobrazu;
- Gopłańsko-Kujawski Obszar Chronionego Krajobrazu;
- pomniki przyrody.

---

² Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Konińskiego na lata 2021-2024 z perspektywą do roku 2028

• Turystyka³

Powiat koniński zajmuje zróżnicowany krajobrazowo obszar. Położony w samym centrum Polski, przedzielony doliną Warty, z malowniczymi jeziorami, rezerwatami, parkami oraz nieskażonymi lasami, obfitującymi w bogactwo rzadkich gatunków roślin i zwierząt, stanowi zarówno wygodną bazę turystyczną, jak i atrakcyjne miejsce dla dłuższego wypoczynku.

Niewątpliwym atutem powiatu jest naturalny ciąg jezior połudwocowych, które zachęcają do uprawiania sportów motorowodnych oraz do kajakowych i żeglarskich wycieczek. Połączone systemem kanałów i śluz, z żeglowną rzeką Wartą, stanowią część tzw. Wielkiej Pętli Wielkopolski – drogi wodnej o długości blisko 690 km.

Pojezierny charakter powiatu sprzyja także wędkowaniu. Tutejsze wody są bogate w różne gatunki słodkowodnych ryb. Szczególnie korzystne warunki do wędkowania występują na jeziorach: Mikorzyńsko-Wąsowski (gmina Ślesin), Ślesińskim (gmina Ślesin), Licheńskim (gmina Ślesin) i Mąkolno (gmina Sompolno). Ciekawym miejscem jest nowopowstała nowoczesna przystań wodna w Ślesinie.

Na obszarze powiatu znajdują się obszary prawnie chronione. Warto odwiedzić również Ośrodek Edukacji Leśnej w Grodźcu, który zajmuje się prowadzeniem edukacji leśnej. Jest tu sala z wypchanymi zwierzętami, makieta kopalni węgla brunatnego oraz chata, w której leśniczy opowiada historie. W koronach drzew 8 m nad ziemią umieszczono ścieżkę i platformę z lunetą, z której obserwować można zwierzęta zgodnie żyjące w leśnej ochronie.

Ciekawym elementem dziedzictwa przyrodniczego jest Nadgoplański Park Tysiąclecia, który zasięgiem obejmuje okolice jeziora Gopło i jezior skulskich (Skulskie, Skulska Wieś, Czartowo), a także pola uprawne, łąki i pastwiska, lasy, bagna, trzcinowiska i inne nieużytki.

W powiecie zostało wytyczonych wiele pieszych i rowerowych szlaków turystycznych. Stanowią one doskonałą bazę wypadową dla amatorów aktywnego wypoczynku. Wśród lasów, jezior i polan krzyżują się trasy turystyczne, usytuowane w najbardziej atrakcyjnych, pod względem krajobrazowym i kulturowym, rejonach naszego powiatu.

Do dyspozycji turystów jest prawie 600 km doskonale oznakowanych tras rowerowych. Długość poszczególnych odcinków jest różna i zależy od terenów, którymi przebiegają. Powiat koniński włączył się również w projekt Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego „GPSwielkopolska” i od kwietnia 2010 r. informacje o szlakach wzbogacone zostały o ślady GPS dla rowerzystów. Powiat koniński oferuje zwolennikom wędrówek siedem pieszych tras o łącznej długości ponad 115 km.

Przez teren powiatu przebiega także wiele szlaków historycznych: Bursztynowy, Romański, Cysterski, Niemiecki, Piastowski Szkocki, Zamków, Drewnianych Kościołów, Klasztorów.

Do atrakcji turystycznych należą także wieże widokowe:

- Wieża widokowa na Złotej Górze – położona w gminie Krzymów w rezerwacie „Złota Góra” o powierzchni 123,87 ha. Oddana do użytku w 2014 r. drewniano-stalowa konstrukcja, liczy niecałe 30 m wysokości;
- „Wieża Widokowa Paprotnia” – położona w gminie Krzymów oddana do użytku 1 kwietnia 2015 r. Turyści oraz mieszkańcy powiatu konińskiego, po pokonaniu 105 stopni, mogą podziwiać panoramę powiatu i Konina z wysokość ok. 22 m. Konstrukcja wieży, z tarasem widokowym na wysokości 18 m w kształcie okręgu, wykonana jest ze stali i drewna. Wieża znajduje się na wysokości ok. 118 m n.p.m.

Na bazę noclegową powiatu konińskiego składają się w głównej mierze hotele, ośrodki konferencyjno-wypoczynkowe, domki letniskowe, domki campingowe, pola namiotowe, zajazdy, kwatery prywatne oraz gospodarstwa agroturystyczne – baza noclegowa.

Na terenie powiatu rozwinięta jest baza urządzeń sportowo-rekreacyjnych, w które wyposażone są ośrodki konferencyjno-wypoczynkowe i hotele, a w mniejszym stopniu baza usług paraturystycznych oraz usług związanych z rozrywką.

³ <https://powiat.konin.pl/informacje-dla-turystow> (data dostępu 21.02.2023 r.)

Szeroką gamę walorów przyrodniczych i krajobrazowych powiatu konińskiego uzupełniają obiekty świadczące o jego historycznej i kulturalnej randze. Będące dziełem rąk ludzkich, stanowią dziś unikaty nie tylko na skalę kraju, ale i świata. Są również wizytówką powiatu, przyciągającą corocznie rzesze turystów.

Do ważniejszych i ciekawszych szlaków należą:

- Szlak Pięciu Braci Męczenników – powstał ku czci braci męczenników: Jana, Benedykta, Mateusza, Izaaka i Krystyna;
- Droga Romańska – wczesnośredniowieczny szlak prezentujący zachowaną architekturę romańską;
- Szlak Cysterski – trasa nawiązuje do europejskiego dziedzictwa kulturowego, a także ukazuje wielopłaszczyznowe związki opactwa cysterskiego w Łądzie nad Wartą z licznymi miejscowościami położonymi w powiecie;
- Szlak Piastowski – skupia zespoły budowli architektury romańskiej oraz gotyckiej;
- Szlak Szwedzki – trasa upamiętniająca wojny polsko-szwedzkie (1655-1660), zwłaszcza jej pierwszy okres kapitulacji pod Ujściem do koncentracji wojsk nieprzyjacielskich pod Koninem i Kołem;
- Szlak Szkocki – trasa edukacyjno-kulturowa ukazująca osadnictwo licznych przodków pochodzenia szkockiego oraz powiązania polskiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego. Szlak łączy miasta dawnego pogranicza Wielkopolski (Wschowa) z miastami dawnego powiatu konińskiego;
- Szlak Klasztorów – trasa turystyczna o znaczeniu kulturowo-edukacyjnym i pielgrzymkowym, prezentująca zachowane trzy klasztory: bernardynów w Kazimierzu Biskupim, kamedułów w Bienieszewie oraz reformatów w Koninie;
- Drewniane Kościoły Powiatu Konińskiego – szlak prezentuje sakralne, drewniane budowle, których zostało niewiele, a stanowią istotny element dziedzictwa kulturowego powiatu;
- Droga do Malborka – ukazuje jedną z dróg, którą rycerstwo zachodnioeuropejskie nadciągało na wielkie rejsy krzyżackie na Litwę i Żmudź w XIV w. i XV w., organizowane z okazji świąt Wielkiej Nocy i Bożego Narodzenia. Prezentuje dwa najcenniejsze zabytki heraldyki polskiej wieków średnich (kościół w Koninie - Gosławicach oraz kaplica św. Jakuba w Łądzie nad Wartą), a także ukazuje miejsca związane z rycerstwem wielkopolskim aktywnie uczestniczącym w zmaganiach z Zakonem NMP, np. Marcin ze Sławska.

5.3.2. Historia obszaru powiatu

„Historia powiatu konińskiego sięga drugiej połowy XIV w. Jednak jego kształtowanie podporządkowane było długotrwałemu procesowi dziejowemu.

Konin uzyskał przywilej lokacyjny na prawie niemieckim magdeburskim przed 1293 r. (prawdopodobnie w dekadzie lat 1280-1290). Z czasem stał się swoistym centrum i prężnym ośrodkiem municypalnym wschodniej Wielkopolski. Początkowo, w okresie rozbicia dzielnicowego, podlegał terytorialnie kasztelanii łądzkiej.

W czasie kształtowania się monarchii stanowej Kazimierza Wielkiego, w Koninie powołano powiat sądowy, z siedzibą starosty. W 2 połowie XIV w. pojawiają się w źródłach wzmianki o okręgach administracyjnych, określanym mianem „dystryktów”. Informacje o dystrykcie konińskim występują w dokumentach z 1362, 1384 i 1386 r.

Z czasem powiaty zaczęły poszerzać swoje kompetencje poza władzę sądowniczą. Stawały się podstawowymi jednostkami terytorialnymi i urzędami ziemskimi, wchodzącymi administracyjnie w skład województw.

Pierwotnie Konin miał odrębnych starostów grodowych. Dopiero w końcu XIV w. przeszedł pod zarząd starostów generalnych Wielkopolski. Od tego czasu można przyjąć, że starostowie konińscy stali się swego rodzaju zarządcami dóbr królewskich.

Powiat koniński objął obszar kasztelanii łądzkiej i przynależał do jednostki terytorialnie zwierzchniej – województwa kaliskiego. Pokrywał się w przybliżeniu z dzisiejszymi terenami powiatów konińskiego

i kolskiego oraz częściowo słupeckiego i tureckiego. Taki układ praktycznie przetrwał do czasów rozbiorowych w XVIII w. Należał do mniejszych powiatów województwa, i zajmował terytorium ok. 2 100 km².

W 1793 r., w wyniku II rozbioru Polski, Konin wraz z obszarem powiatu znalazł się w granicach Królestwa Prus. Włączony został do tzw. Prus Południowych, nowej prowincji Prus, powstałej dla ziem przyłączonych. Początkowo przynależał do departamentu poznańskiego i obejmował dziewięć miast: Brudzew, Golinę, Koło, Konin, Łądek, Rychwał, Tuliszków, Władysławów, Zagórów oraz 242 inne miejscowości.

Po III rozbiorze w 1795 r. w wyniku, którego Rzeczpospolita znikła zupełnie z mapy Europy, Prusy Południowe podzielono na trzy departamenty: poznański, kaliski i warszawski. Powiat koniński do 1806 r. w całości wchodził w skład departamentu kaliskiego.

W epoce napoleońskiej, Konin z terytorium powiatu wchodził w skład Księstwa Warszawskiego. W 1810 r. powiat liczył 9 miast i 236 wsi; rozciągał się na obszarze 31,3 mil², tj. około 1 750 km². Spis ludności z 1808 r. wskazywał, że w miastach powiatu zamieszkiwało 8 800, a na wsi 32 800 mieszkańców.

Kolejne zmiany w układzie terytorialnym i porządku administracyjnym zaszły po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. Na mocy postanowień z 16 stycznia 1816 r. utworzono tzw. Kongresowe Królestwo Polskie, de facto stanowiące obszar zaboru rosyjskiego.

Początkowo dawne departamenty przemianowano na województwa, które dzieliły się na obwody, a te z kolei na powiaty. Te ostatnie były jednocześnie okręgami wyborczymi posłów na sejm i siedzibami sądów cywilnych pierwszej instancji. Powiaty dzieliły się na gminy, przy czym najniższym ogniwem administracji była gmina wiejska, licząca co najmniej dziesięć domów. Konin w tym czasie był jednocześnie stolicą obwodu i powiatu, i przynależał swoim obszarem do województwa kaliskiego.

Dnia 1 stycznia 1845 r. zlikwidowano gubernię kaliską, której tereny wraz z obszarem konińskim znalazły się w obrębie guberni warszawskiej.

W 1863 r. powstańczy Rząd Narodowy wrócił do polskiej administracji. Region koniński w ramach województwa kaliskiego, stanowił najdalej wysunięty na zachód powiat, bezpośrednio graniczący z terenami zaboru pruskiego.

Po upadku powstania, powrócono do układu z gubernią kaliską. Powiat koniński zmniejszył swoje terytorium, w wyniku powołania już w 1867 r. nowych powiatów: słupeckiego i tureckiego. Dalszą częścią rosyjskiej reformy były postanowienia z 1870 r., w wyniku, których wielu miasteczkom zabrano prawa miejskie, przekształcono je w osady i utworzono w nich gminy, bądź też wcielono do innych gmin. W wyniku tego procesu prawa miejskie utraciły miasta regionu konińskiego: Golina, Kleczew, Ślesin, Sompolno, Kazimierz Biskupi, Skulsk.

Do I wojny światowej, powiat koniński zajmował obszar ok. 18,5 mil² i składał się z 12 gmin (Brzeźno, Dąbroszyn, Golina, Gosławice, Kramsk, Piorunów, Rzgów, Sławoszewek, Stare Miasto, Tuliszków, Władysławów, Wysokie) z liczbą 389 wsi, folwarków i osad.

Po reformie uwłaszczeniowej w 1864 r., wg danych z 1877 r. własność ziemianńska wynosiła 93 158 mórg, natomiast chłopska – 92 582 mórg. W tym czasie w powiecie istniało 78 majątków ziemskich oraz przeszło 8 000 gospodarstw chłopskich. Przeważały gospodarstwa małe i karłowate. Rosła liczba ludności bezrolnej. Jednocześnie jednak widoczna była tendencja do wzrostu obszaru własności włościańskiej i pomniejszenia własności obszarowej.

Bezpośrednio przed I wojną światową było w powiecie 11 gorzelni, funkcjonowały małe (w liczbie 60-70) fabryczki, głównie przemysłu metalowego i rolno - spożywczego. W 1912 r. uruchomiono cukrownię i rafinerię „Gosławice”. W większości miejscowości funkcjonowały cegielnie, tartaki, garbarnie, browary, młyny.

W 1895 r. powiat koniński zamieszkiwało 73 281 katolików, 15 174 protestantów, 6 668 wyznawców religii mojżeszowej i 102 prawosławnych.

Krótko po wybuchu I wojny światowej, wczesną jesienią 1914 r., Konin znalazł się pod okupacją niemiecką, trwającą do listopada 1918 r. Na okupowanych terenach wprowadzono obwody (Kreise). Obwód obejmował z reguły terytorium jednego lub dwóch powiatów. Dawnych granic powiatów raczej nie zmieniano.

Obwód koniński obejmował powiaty: koniński i słupecki. Obok władz administracji naczelnej powstały zręby władzy samorządowej, dla miast – Rad Miejskich, dla powiatów – Sejmików Powiatowych.

Dnia 12 listopada 1918 r. ukonstytuował się Tymczasowy Zarząd Cywilny Powiatu Konińsko-Słupeckiego. Początkowo funkcje starosty powiatowego pełnili komisarze Rządu Polskiego, a urząd oficjalnie nazywał się Komisarjat Konińsko-Słupecki. Dopiero po roku miejsce komisarzy zajęli starostowie. Ze Starostwem blisko współpracowały, i bezpośrednio jemu podległe, organy samorządowe: Sejmik Powiatowy i Wydział Powiatowy.

Przez kilka tygodni Konin był siedzibą dwóch powiatów: konińskiego i słupeckiego. Dnia 31 grudnia 1918 r. dokonano rozdziału na dwie oddzielne jednostki: powiat koniński i powiat słupecki. Układ taki dotrwał do 1932 r., kiedy ze względów oszczędnościowych, ponownie włączono powiat słupecki do konińskiego.

W ramach Drugiej Rzeczypospolitej powiat koniński wchodził w skład województwa łódzkiego. Decyzja o włączeniu powiatu konińskiego do Wielkopolski, a konkretnie do województwa poznańskiego została podjęta dnia 1 kwietnia 1938 r. W 1939 r. odłączono od powiatu konińskiego Tuliszków z częścią gminy oraz gminę Władysławów.

W latach trzydziestych powiat liczył 35 gmin (9 miejskich i 26 wiejskich) oraz 420 gromad. Po włączeniu powiatu słupeckiego, jego obszar zwiększył się do 2 383 km², a liczba ludności wzrosła do 210 745 osób. Pod względem narodowościowym Polacy stanowili 88% ludności, Niemcy 8,9%, a Żydzi 2,9%.

Był to powiat typowo rolniczy. Przeszło 72% ludności utrzymywało się z rolnictwa. Zaledwie 7% gospodarstw było w posiadaniu ziemiaństwa.

W latach trzydziestych na terenie powiatu pracowały 43 mleczarnie, 19 gorzelni, 17 tartaków, 18 olejarni, 142 wiatraki, liczne młyny, garbarnie itp.

Rozwój powiatu konińskiego zakłócił wybuch II wojny światowej. Konin i teren powiatu były pod okupacją, hitlerowską, od września 1939 r. – do stycznia 1945 r. Obszar powiatu wszedł w skład ziem włączonych do Rzeszy, początkowo w ramach Reichsgau Posen, a następnie Reichsgau Wartheland („Kraj Warty”).

Hitlerowski, „kraj Warty” dzielił się na trzy rejencje oraz 36 powiatów wiejskich i 6 powiatów miejskich. Władzę w powiecie sprawował landrat, którego siedziba znajdowała się w Koninie. Od 26 października 1939 r., czyli od zniesienia tymczasowego zarządu wojskowego, podlegał prezesowi rejencji w Inowrocławiu.

Powiat koniński zaliczany był do powiatów wiejskich, dzielił się na mniejsze jednostki terytorialno-administracyjne, obwody miejskie i wiejskie (Bezirk), z siedzibami w miasteczkach i wsiach.

Po 1945 r. wrócono do układu sprzed wojny. Powiat koniński (z terytorium dawnego słupeckiego) zajmował obszar 2 152 km², z ludnością 167 400 osób. W jego skład wchodziło 20 gmin i 340 gromad. Stał się częścią województwa poznańskiego. W 1948 r. pomniejszono jego obszar o gminy: Pyzdry, Ciążeń, Dłusk i Szymanowice.

W 1955 r. doszło do kolejnego usamodzielnienia powiatu słupeckiego, który przejął z konińskiego dwa miasta: Słupcę i Zagorów oraz 12 gromad. W 1957 r. odłączono kolejnych kilka gromad, wcielając je do powiatu słupeckiego. Po tych korektach powiat koniński zajmował obszar 1 361 km², z ludnością 110 900 osób.

Na początku lat siedemdziesiątych powiat koniński, nie licząc Konina, składał się z 13 gmin (Stare Miasto, Rychwał, Grodziec, Rzgów, Golina, Kazimierz Biskupi, Kleczew, Wilczyn, Skulsk, Ślesin, Gosławice, Kramsk, Krzymów) oraz 19 gromad.

Od przełomu lat 40-tych i 50-tych, w regionie nastąpił gwałtowny rozwój industrializacji, związany z uruchomieniem kopalń węgla brunatnego i elektrowni. Wzrastało zaludnienie powiatu. Rosło znaczenie całego regionu konińskiego.

Powyższe względy zdecydowały o tym, że w ramach nowej reformy administracyjnej, 1 czerwca 1975 r. utworzono województwo konińskie. W skład nowej jednostki weszły wschodnie rejony dawnego województwa poznańskiego oraz niewielkie, ościenne fragmenty województw: bydgoskiego

i łódzkiego. Województwo konińskie istniało prawie ćwierć wieku, do nowej reformy administracyjnej w 1999 r.

Dnia 1 stycznia 1999 r. powiat koniński kolejny raz zaistniał na mapie administracyjnej Polski.⁴

5.4. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalny, indywidualny wizerunek miejsca, będący syntezą elementów przyrody i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawnie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości kulturowej mieszkańców, identyfikującej jednostkę z określonym zespołem wartości, idei, zachowań i obyczajów, bazującej na świadomości historycznej i tradycji z nią związanej. Określenie tożsamości kulturowej jest teraz – w dobie upodmiotowienia się społeczności lokalnych postrzegających swój region jako małą ojczyznę – szczególnie ważne.

5.4.1. Dziedzictwo materialne – zabytki nieruchome o największym znaczeniu dla powiatu konińskiego

Dziedzictwo materialne stanowi zasadniczą część krajobrazu kulturowego. Wśród istotnych, budujących go elementów znajdują się zabytki. Ziemia konińska może poszczycić się obfitością i różnorodnością miejsc i obiektów zabytkowych definiujących jej przeszłość i określających współczesną pozycję. Świadomość tego bezcennego kapitału powinna towarzyszyć społeczności lokalnej, także władzom samorządowym, stanowiąc dla nich inspirację, ale i wyzwanie do zbudowania strategii lokalnej, wykorzystującej potencjał zabytków, jako swoistego generatora inicjatyw społecznych, gospodarczych i kulturalnych oraz edukacyjnych. Według danych Komisji Europejskiej, obrazujących uczestnictwo mieszkańców Europy w kulturze, najczęstszą formą ich aktywności jest odwiedzanie miejsc historycznych, w tym zabytków, co wskazuje na olbrzymi potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym i jest motorem strategii rozwoju np. branży turystycznej.⁵

⁴ http://powiat.konin.pl/pl/1/230/rys_historyczny

⁵ Nowiński J., Zabytki Ziemi Konińskiej wartością kształtującą tożsamość i rozwój kulturowy regionu konińskiego, w: SEMINARE, t. 36, 2015, nr 3, s. 179-185

5.4.1.1. Obiekty sakralne

Wśród zabytków nieruchomych na czoło wysuwają się sakralne zabytki architektury drewnianej – stanowiące zwartą i malowniczą grupę obiektów charakterystyczną dla pejzażu historycznej Wielkopolski. Ze względu na stosunkowo nietrwały budulec, z którego zostały wzniesione, zachowało się ich niewiele. Stąd wymagają szczególnie pieczołowitej ochrony.

Istotne pod względem historycznym i architektonicznym – ze względu na ilość nawarstwień – są zespoły klasztorne o najstarszej genezie. Pozostałe zespoły sakralne zwykle obejmujące kościół i cmentarz przykościelny, czasem plebanię.

• DREWNIANE OBIEKTY SAKRALNE

Golina, gmina Golina, kościół filialny pw. Św. Jakuba, ul. Kościelna

Wzniesiony w latach 1765-1767 na miejscu starszej budowli; kaplica NMP – pozostałość starszego kościoła z 1669 r., kaplica św. Józefa – 1 poł. XIX w. Dzieło cieśli Antoniego Willera z Pleszewa. Remontowany w latach: 1971, 1997, 2000 (ściany prezbiterium, kaplicy i zakrystii), 2008 (sygnalizacja przeciwpożarowa i przeciwwłamaniowa). Stan dobry.

Kościół drewniany o konstrukcji zrębowej, orientowany, trójnawowy z wielobocznie zamkniętym prezbiterium, nakryty dachem dwuspadowym z sygnaturką. Od płn. do nawy przylega murowana kaplica NMP, od płd. – kaplica św. Józefa.

Kazimierz Biskupi, gmina Kazimierz Biskupi, kościół św. Izaaka, ob. cmentarny

Wzniesiony ok. 1640 r., odnawiany w latach 1783, 1820 i 1902. W okresie powojennym, zniszczony obiekt wyremontowano w 1965 r. Gruntowne prace remontowe prowadzono w latach 1983-1985 (naprawa więźby dachowej i pokrycia dachu, podmurówka, szalowanie). Wykonano konserwację ścian zewnętrznych i wieży kościoła (2001 r.), system wykrywania pożaru i sygnalizacji włamania i napadu (2007 r.) oraz kompleksową konserwację ścian i dachu. (2009 r.). Stan zachowania dobry.

Wzniesiony na cokole z kamienia polnego, drewniany, w konstrukcji zrębowej, orientowany, jednonawowy, z nawą zbliżoną do kwadratu i prostokątnym, węższym prezbiterium, z kruchtą od płd. strony nawy. Korpus nakryty dachem dwuspadowym, prezbiterium – trójspadowym, krytym gontem. Nad zach. szczytem sygnaturka zwieńczona cebulastym hełmem. Wewnątrz pozorne sklepienie beczkowe.

Kuchary Kościelne, gmina Rychwał, kościół paraf. pw. Wszystkich Świętych

Obecna świątynia wzniesiona w 1795 r. na miejscu poprzedniej. Remonty w latach: 1912 r. (gruntowny remont dachu, wymiana jego szalunku, podparcie stropu drewnianymi słupami), 1990-1991 (remont kapitalny).

Kościół orientowany, drewniany w konstrukcji zrębowej. Jednonawowy z niewydziałonym z nawy, dwubocznie zamkniętym prezbiterium. Jednokalenicowy dach z wieżyczką na sygnaturkę zwieńczoną blaszanym hełmem baniastym z latarnią jest pokryty blachą. Od płn. do nawy przylega zakrystia ze schodami prowadzącymi na ambonę, od płd. – kwadratowa kruchta. Strop kryjący wewnątrz wsparty jest na słupach. W zach. części nawy chór muzyczny wsparty na dwóch spiralnie skręconych słupach, na który prowadzą drewniane schody w części płd.

Zadrzewiony cmentarz przykościelny otoczony murowano-metalowym ogrodzeniem z bramą. W płd. – wsch. części wznosi się drewniana, w dolnej partii szalowana dzwonnica z XIX/XX w., remontowana w 1978 r. Posadowiona na cokole z kamienia polnego, w konstrukcji słupowej, w części dachu kryta blachą cynkową. Na wsch. od kościoła – murowana plebania, wzniesiona w 1928 r.

Rzgów, gmina Rzgów, kościół paraf. pw. św. Jakuba Apostoła

Budowla zaliczana do najbardziej reprezentatywnych przykładów sakralnego budownictwa w Wielkopolsce. Wzniesiona w latach 1501-1549, kaplica św. Anny – ok. 1600 r., odnowiona w 1699 r., wieża z 1790 r., restaurowana w 1867 r., na przełomie XIX/XX w., w latach 70. XX w., w 1988 r.; gruntowny remont w latach 1990-1991. W 2013 r. zamontowano system sygnalizacji pożaru. Obiekt utrzymany w dobrym stanie.

Kościół drewniany, w konstrukcji zrębowej, szalowany. Orientowany, jednonawowy z węższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium z zakrystią od płu. Od płu. do nawy przylega ośmioboczna kaplica św. Anny, od płu. – prostokątna kruchta. Od zach. przy nawie – wieża na rzucie kwadratu, dwukondygnacyjna, w konstrukcji ramowo-słupowej z kruchtą z aneksami w przyziemiu, nakryta namiotowym dachem zwieńczonym kopulastym hełmem. Dach kościoła jednokalenicowy z okapem, dwuspadowy, pokryty blachą. Kaplica św. Anny nakryta sześcioboczną kopułą z cebulastym hełmem z latarnią. Wnętrze nakryte stropem, wspólnym dla nawy i prezbiterium. W kaplicy św. Anny strop kasetonowy. Współczesna drewniana dzwonnica o zamkniętej konstrukcji stojąca obok kościoła wzniesiona na planie kwadratu.

Lubstówek, gmina Sompolno, kościół paraf. pw. św. Mateusza Apostoła

Obecny kościół zbudowany w 1639 r. na miejscu zniszczonych poprzednich świątyń drewnianych. W 1743 r. dobudowano wieżę. Remontowany w XIX w., w latach 1969-1970, w latach 80. XX w., 2007 r. (remont kapitalny, remont i konserwacja ścian drewnianych), 2013 r. (kolejna konserwacja ścian i gontu). Stan zachowania dobry.

Kościół drewniany w konstrukcji zrębowej, oszalowany. Orientowany, jednonawowy, z niższym, zamkniętym wielobocznie prezbiterium z zakrystią. Wysoki, jednokalenicowy dach z szerokim okapem nad prezbiterium, kryty gontem. W środkowej części dachu - sygnaturka z blaszanym hełmem cebulastym z latarnią. Od strony zach. do nawy dostawiona niska kwadratowa wieża z kruchtą w przyziemiu, nakryta gontowym dachem namiotowym zwieńczonym krzyżem. Wnętrze kryte stropem, wspólnym dla nawy i prezbiterium. Chór muzyczny z prospektem organowym wsparty na dwóch słupach.

Mąkolno, gmina Sompolno, kościół paraf. pw. św. Andrzeja Apostoła

Wzniesiony w latach 1749-1750, restaurowany w 1894 r., 1967 r., gruntowny remont w latach 70. XX w. W 1990 r. dobudowano drewnianą kruchtę. W latach 1995-1998 wymiana poszycia dachowego z blachy na gont, remont więźby dachowej, konserwacja ścian i podłóg. W latach 2003-2009: zewnętrzna impregnacja ścian i dachu, montaż systemów przeciwpożarowego i antywłamaniowego. Stan zachowania dobry.

Kościół drewniany w konstrukcji zrębowej wzmocnionej lisicami, oszalowany. Orientowany, jednonawowy z węższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Od strony płu. – zakrystia, a od płu. – kruchta. Dachy dwuspadowe, kryte gontem, nad nawą – sygnaturka. Wewnątrz strop. Polichromia Aleksandra Przewalskiego z 1900 r., nieco zmieniona w 1967 r. przez Franciszka Bąkowskiego.

Sompolno, gmina Sompolno, kaplica św. Hieronima „Na Puszczy”

Wzniesiona w 1732 r. w centralnej części niewielkiego cmentarza. Prace konserwatorskie prowadzono w latach 1986, 1999. Stan zachowania dostateczny.

Kaplica na planie wydłużonego ośmioboku, orientowana, w konstrukcji zrębowej, oszalowana. Budynek salowy, bez wydzielonego prezbiterium, z prostokątną kruchtą od zach. Dach jednokalenicowy, ośmospadowy, blaszany z sygnaturką. Wnętrze z emporą organową wspartą na dwóch filarach, nakryte stropem.

Żychlin, gmina Stare Miasto, dzwonnica

Zbudowana w XVIII w., przy kościele paraf. wyznania ewangelicko-reformowanego. Budowla o konstrukcji słupowej, czworoboczna na podmurówce kamiennej, nakryta dachem czterospadowym. W 1821 r. drewnianą konstrukcję przeniesiono na mury cokol, którego piwniczkę przeznaczono na lodownię.

Ostrowąż, gmina Ślesin, kościół paraf. pw. Niepokalanego Serca NMP, dawniej pw. św. Jakuba Apostoła

Budowla zaprojektowana przez architekta Wilczyńskiego, wzniesiona w latach 1946-1948 i posadowiona na miejscu poprzedniej z 1780 r., rozebranej w 1942 r. Jest to jedna z największych świątyni drewnianych w Wielkopolsce. W 1986 r. malowanie dachu. Stan zachowania dobry.

Kościół drewniany, w konstrukcji zrębowej. Zbudowany na planie krzyża łacińskiego jednonawowy z transeptem. Mniejsze od nawy prezbiterium, zamknięte trójbocznie, z dwoma zakrystiami symetrycznie po bokach. Wysoki dach dwukalenicowy z wydatnym okapem, kryty blachą, z kwadratową sygnaturką nakrytą hełmem blaszanym z latarnią. Kościół otoczony sobotami o konstrukcji słupowej z mieczami. Wewnątrz strop podbity deskami w układzie rombówym. Chór muzyczny wsparty na bocznych aneksach i dwóch filarach o prostej linii parapetu. Wyposażenie współczesne. W oknach witraże.

Wilczogóra, gmina Wilczyn, kościół filialny pw. św. Tekli

Pierwotnie kaplica przyszpitalna pw. Św. Ducha wzniesiona w 1781 r. Po likwidacji szpitala w poł. XIX w. – kościół pełni funkcję pomocniczego. Prace remontowe: 1900 r., lata 60. XX w., 1975 r. (remont poszycia i dachu). Stan dobry. Odnowienia wymaga wnętrze świątyni.

Budowla drewniana, w konstrukcji zrębowej, oszalowana, na kamiennej podmurówce. Kościół jednonawowy z węższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium z zakrystią, nakryty dwukalenicowym dachem dwuspadowym z sygnaturką w części wsch. W fasadzie kruchta nakryta dwuspadowo.

• KOSCIÓŁY MUROWANE**Królików, gmina Grodziec, kościół paraf. pw. Św. Michała Archanioła**

Kościół, mur., XV w., przebudowany 1763-1804: rozbudowa nawy, powiększenie zakrystii, założenie nowych sklepień i polichromii, w 1840 r. dobudowano kaplicę pld., w 1863 r. kaplicę pfn. i przedsionek. Pozostałością starszej budowli są mury prezbiterium i część nawy. Remont w latach 1996-2000: remont dachu, nowe tynki zewnętrzne, malowanie, wymiana stolarki, odwodnienie murów. Stan zachowania bardzo dobry. Wewnątrz bogata dekoracja stiukowa i polichromia rokokowa z lat 1790-1797. W zespole mur cmentarny, 2 poł. XIX w. Po pfn. stronie kościoła odkryto relikwiarz romańskiej świątyni z XII-XIII w.

Kościół barokowy z gotyckim prezbiterium, orientowany, murowany, jednonawowy z prostokątną nawą nakrytą sklepieniem kolebkowym z lunetami, z nieco węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Bryła kryta dachem dwuspadowym, kaplice nakryte dachami trójspadowymi. W kalenicy, na granicy nawy i prezbiterium – sygnaturka. Bryła główna oszkarpowana, otwory okienne zamknięte półkuliście. Elewacje kaplic w narożach ujęte zdwojonymi pilastrami.

Cmentarz przykościelny otoczony fragmentem ceglano-murowano-metalowym ogrodzeniem. Przy murze neogotycka dzwonnica na rzucie kwadratu, w dolnych partiach narożnie oszkarpowana, zwieńczona nadwieszonym fryzem arkadkowym i krenelażem ze sterczynami w narożach, osłaniającym namiotowy dach.

Bieniszew, gmina Kazimierz Biskupi, zespół klasztorny Kamedulów

Kościół pw. Narodzenia NMP, 1749-1781, 1930 r., 1959 r., dom gościnny, ob. cele i furta, brama wjazdowa – 2 poł. XVIII w. Ponadto zabudowanie eremickie z 1664 r. i z k. XVIII w., ogrodzenie i bramy wewnętrzne i kuchnia, zrekonstruowane wg proj. I. M. Chudobieckiego w latach 70.-80. XX w. oraz zabudowania gospodarcze z 2 poł. XVIII w. – w ewidencji zabytków. Stan zachowania dobry.

Późnobarokowy kościół klasztorny zbudowany na miejscu poprzedniego z 1672 r. Orientowany, trójnawowy z prostokątnym prezbiterium z aneksami kapitułarza i zakrystii. Nawa główna nakryta dachem dwuspadowym ujętym w kotarowe szczyty, nawy boczne – dachami pulpitowymi. Z naw bocznych od pld. i pfn. wyrastają czworoboczne, trójkondygnacyjne wieże zwieńczone cebulastymi hełmami z latarnią. Nawa główna trójprzęsłowa nakryta sklepieniem kolebkowym z podwójnymi pasami gurtowymi. Nawy boczne trójprzęsłowe nakryte sklepieniem żagielkowym.

Zniszczony i zdewastowany obiekt remontowany w latach 1945-1991 i w 2010-2011, 2015 r., 2016-2017. W latach 90. XX w. i 2008-2009 remont budynków klasztornych.

Budynki klasztorne (1 poł. XVIII w.) wraz z bramą zamykają dziedziniec od strony zach. Murowane, mieszczące ob. cele i furtę. Budynek bramny na planie zbliżonym do kwadratu z arkadowym przejściem w przyziemiu. Trójkondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym z sygnaturką nakrytą cebulastym hełmem.

Kazimierz Biskupi, gmina Kazimierz Biskupi, pobernardyński zespół klasztorny, ob. Wyższe Seminarium Duchowne Misjonarzy Świętej Rodziny i kościół pw. Pięciu Braci Misjonarzy

Kościół pw. Pięciu Braci Męczenników, 1518 r., XVIII w., klasztor – 1520 r., XVIII w.; krużganek pielgrzymkowy, 1761 r. i dzwonnica – brama, 1760-1761, 1893 r. Gotycki kościół i klasztor zbudowane z fundacji Jana Lubrańskiego, rozbudowane w stylu barkowym w XVII w. i XVIII w. Podczas II wojny światowej mieścił się tu obóz dla księży polskich. Współcześnie zabudowania zajmuje Wyższe Seminarium Duchowne (sekcja Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) oraz niewielkie muzeum misyjne. Remonty: 1970-1973, 1976 r., 1981 r., 1989 r., 2006-2010, 2013 r., 2014-2015 2017-2018.

Orientowany kościół gotycki, murowany, jednonawowy na rzucie prostokąta z wydłużonym, węższym i niższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Od półn. prezbiterium – zakrystia, od poł. kruchta połączona z krużgankami. Bryła oszkarpowana, nakryta dachem dwuspadowym ze schodkowym szczytem od zach., we wsch. części dachu – sygnaturka. Nawa czteroprzęsłowa nakryta sklepieniem gwiaździstym.

Plan klasztoru zbliżony do prostokąta z wirydarzem pośrodku, otoczonym krużgankami. Budynki klasztorne dwukondygnacyjne, nakryte dwuspadowymi dachami z licznymi facjatkami, częściowo oszkarpowane. Krużganki otwarte do dziedzińca wewnętrznego symetrycznym układem koszowych arkad wspartych na kwadratowych filarach. W środkowej części krużganków usytuowana dzwonnica: rzut zbliżony do kwadratu, trójkondygnacyjna, w przyziemiu murowana z cegły, tynkowana, w wyższych kondygnacjach z muru pruskiego. W zwieńczeniu baniasty hełm z latarnią.

Kazimierz Biskupi, gmina Kazimierz Biskupi, kościół paraf. pw. św. Marcina Biskupa

Jeden z najstarszych kościołów regionu. Obiekt murowany z pocz. XII w., przebudowany w 1512 r. z częściowym pozostawieniem murów romańskich w apsydzie, rozbudowany w 1859 r.; plebania, mur., pocz. XIX w. Remontowany w 1898-1911 i od lat 80. XX w. (naprawa murów, wymiana pokrycia dachu, stropu nad chórem muzycznym, tynkowanie wnek okiennych). W latach 1999-2001 montaż okien witrażowych z zabezpieczeniem antywłamaniowym, pełna konserwacja murów (reromanizacja). Ceglane mury konserwowane w 2011 r. W 2013 r. konserwacja gontów latarni, 2015 r. – elewacji frontowej. Stan zachowania dobry.

Kościół gotycki, o wysokich walorach architektonicznych. Orientowany, murowany z kamienia i cegły, na rzucie prostokąta, z nieco węższym, półkoliście zamkniętym prezbiterium, z zakrystią od półn. i kruchtą połączoną z krużgankami – od poł. Bryła oszkarpowana, nakryta dachem dwuspadowym, osłoniętym schodkowym szczytem od zach. W zach. części – sygnaturka. Wnętrze przekryte stropem z polichromią przedstawiającą sceny z życia Pięciu Braci Męczenników.

Lubstów, gmina Sompolno, kościół paraf. pw. św. Jadwigi

Kościół, mur., 1534 r., 1753 r. - przebudowa prezbiterium (Herman Cygler); dzwonnica, mur., 1758 r.; plebania, mur., 1810 r. Polichromia autorstwa S. Demruta – lata 70. XX w. Kościół remontowany: 1971 r., 1992-1997 (remont generalny), 2010 r., 2013 r. W latach 2003-2009 zamontowano witraże. Stan zachowania dobry.

Kościół wczesnorennesansowy, orientowany, murowany z cegły, częściowo dekoracyjnie tynkowany. Wzniesiony na rzucie prostokąta, jednonawowy, nakryty dwuspadowym dachem, oszkarpowany. Na osi fasady ostrołukowy portal, otwory okienne zamknięte odcinkowo. Fasada zwieńczona kotarowym szczytem o wklęsłym-wypukłym wykończeniu, rozczłonkowanym blendami arkadowymi. Wnętrze nakryte stropem.

Przed fasadą murowana dzwonnica, równocześnie budynek bramny wpisany w obręb ogrodzenia. W części środkowej dwukondygnacyjna, nakryta dwuspadowym dachem ujętym kotarowymi szczytami rozczłonkowanymi pilastrami, zwieńczonymi trójkątnymi naczółkami. W przyziemiu - arkada bramy od zach. ujęta w dwie masywne szkarpy. Remonty w latach 80/90. XX w., 2010 r. Stan zachowania dobry. Cmentarz

przykościelny na planie zbliżonym do kwadratu o ściętych pld. narożach, ujęty murem w części kamiennym, w części tynkowanym, od pld. wzmocnionym szkarpami. Plebania klasycystyczna, parterowa na rzucie prostokąta. Remont kapitalny w pocz. lat 80. XX w. Stan zachowania dobry.

Sompolno, gmina Sompolno, kościół ewangelicki

Kościół murowany, zbudowany w latach 1829-1849, wg projektu architekta Bonifacego Witkowskiego, późnoklasycystyczny. Remontowany w latach 80. XX w. (tynki, częściowa wymiana konstrukcji dachu i pokrycia), w 2005 r. (wymiana pokrycia dachu, obróbki blacharskie, rynny, remont sygnaturki), w 2006 r. (odnowienie elewacji). Stan zachowania dobry.

Kościół wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym o niewielkim kącie nachylenia połaci. Na osi fasady zwieńczonej trójkątnym szczytem – wgłębny portyk z parą toskańskich kolumn. Elewacje tynkowane, poziomo boniowane w tynku, zwieńczone profilowanym, kroksztynowym gzymsem, poniżej fryz z imitacją tryglifów. Okna górnej kondygnacji półokrągłe. Wnętrze jednonawowe, dzielone dwoma rzędami filarów podpierających empore.

Stare Miasto, gmina Stare Miasto, kościół paraf. pw. Apostołów Piotra i Pawła

Neogotycki kościół dobudowany w 1907 r. do romańskiego kamiennego kościoła z I poł. XIII w., restaurowanego w XVIII w. (obecnie kaplica). W latach 1981 i 2013 – remonty dachu.

Neogotycki kościół murowany z cegły, jednonawowy, salowy, na rzucie zbliżonym do kwadratu, z niższym i węższym prezbiterium zamkniętym poligonalnie i wysoką wieżą w fasadzie, ujętą parą wielobocznych aneksów. Ściany oszkarpowane, bogaty detal ceglany (gryzy arkadkowe), dach dwuspadowy.

Z kościoła średniowiecznego zachowane prezbiterium murowane, nadbudowane cegłą w XIV w., nakryte dwuspadowo, z zakrytą od pfn. oraz część nawy. W ścianie pld. – trójuskokowy portal romański z XIII w. z płaskorzeźbą Chrystusa Ukrzyżowanego w tympanonie, maskami ludzkimi oraz głową sowy. W murze prezbiterium od strony wsch. zachowane okno ostrołukowe, od strony pfn. – okno romańskie. Zachowana romańska chrzcielnica. Wnętrze zdobi polichromia Eligiusza Niewiadomskiego z 1907 r. i polichromia autorstwa braci Drapiewskich z 1959 r.

Żychlin, gmina Stare Miasto, zespół kościoła ewangelicko-reformowanego

Kościół, mur., 1821-1822; dzwonnica, drew., 1788 r.; cmentarz przykościelny z ogrodzeniem z 1854 r., obecnie lapidarium gromadzące zabytki sztuki sepulkralnej z likwidowanych i zagrożonych cmentarzy ewangelicko-reformowanych. Z kościołem sąsiaduje plebania z ok. 1816 r., przebudowana 1839 r. wraz z zabudowaniami gospodarczymi oraz stojący na osi znajdującego się po przeciwnej stronie drogi dworu – budynek mauzoleum Bronikowskich, mur, 1840 r., właścicieli Żychlina i patronów zboru. Poza wsią, w odległości ok. 800 m od zboru – cmentarz z 1881 r. Własność parafii ewangelicko-reformowanej w Żychlinie, najstarszej w Polsce (1610 r.) Zespół jednorodny stylistycznie, klasycystyczny.

Kościół usytuowany przy ulicy, z fasadą wpisaną w linię murowanego ogrodzenia. Budynek klasycystyczny na rzucie prostokąta. Elewacje poziomo boniowane, dzielone gzymsem międzykondygnacyjnym, z dwiema kondygnacjami prostokątnych okien. W fasadzie obszerna, prostokątna blenda wypełniona prostokątnym otworem drzwi z półkolistym nadświetlem; po bokach para kolumn w porządku wielkim, dźwigających belkowanie i trójkątny szczyt budynku osadzony na tle prostokątnego murku kotarowego ze schodkowym zwieńczeniem.

Mauzoleum – w formie miniaturowego kościoła. Obecnie zgromadzono tu pamiątki poświęcone historii zboru oraz XVI-wieczną płytę nagrobną autorstwa Santi Gucciego z lapidarium. Pastorówka klasycystyczna, stylizowana na dworek o cechach charakterystycznych dla wielkopolskiego budownictwa wiejskiego. Dzwonnica drewniana na murowanej podmurówce, nakryta namiotowym dachem. W 1821 r. drewnianą konstrukcję przeniesiono na murowany cokół, którego piwniczkę przeznaczono na lodownię.

Cmentarz parafii ewangelicko-reformowanej obecnie użytkowany, ogrodzony ceglany murem w poł. XIX w. Rozplanowanie cmentarza ulegało zmianom. Zachowały się cztery grobowce – mauzolea rodzin szlacheckich związanych ze zborom: Żychlińskich, Potworowskich, Chlebowskich i Opitzów, a także kilkanaście zabytkowych nagrobków, głównie klasycystycznych.

Wąsosze, gmina Ślesin, kościół paraf. pw. Wszystkich Świętych

Kościół wzniesiony w 2 poł. XVI w., spłonął w 1849 r. z wyjątkiem prezbiterium, do którego w 1863 r. dobudowano nawę, powiększoną o przęsło w latach 1865-1868 i kaplicę – w 1873 r. Obiekt wielokrotnie remontowany: latach 50. XX w. (malowanie elewacji i wnętrz), lata 60. XX w. (remont dachu i wieży), 2002 r. (wymiana pokrycia dachu, remont elewacji), 2009 r. (konserwacja helmu wieży i zmiana pokrycia dachu apsydy). W latach 199-1993 powstała polichromia autorstwa Jana i Bogdana Dobosiewiczów z Gniezna oraz Henryka Kota z Poznania. Stan bardzo dobry. W zespole cmentarz przykościelny, XVI w.; ogrodzenie z bramą, mur., 2 poł. XIX w.; plebania, mur., ok. poł. XIX w.; ogród plebański, XIX w.

Kościół orientowany, murowany, na rzucie prostokąta. Kwadratowa nawa, węższe, prostokątne prezbiterium zakończone półkolistą apsydą, z kaplicą od płn. i zakrystią od pld. Dachy dwuspadowe osłonięte kotarowymi szczytami ze splywami wolutowymi. Od zach. – trójkondygnacyjna wieża nakryta barokowym hełmem. Ściany dzielone lizenami, otwory okien i drzwi ujęte w pilastry dźwigające trójkątne naczółki. Pod gzymsem koronującym fryz wspornikowy.

W zespole trójosiowa brama i ogrodzenie cmentarza przykościelnego – murowane, tynkowane, zdobione płycinowo. Obiekty remontowane w 2002 r. Plebania murowana z cegły, parterowa, nakryta wysokim dachem dwuspadowym, z gankiem od płn. i dwoma aneksami. Elewacje w narożach ujęte lizenami, zwieńczone profilowanym gzymsem. Remont kapitalny w 1984 r. i 1994-1995 (dach, elewacje), w 2005 r. wymiana stolarki okiennej. Zespół utrzymany w dobrym stanie.

Grochowy, gmina Rychwał, kościół paraf. pw. Św. Doroty

Neoklasycystyczny kościół, mur 1908-1912; cmentarz przykościelny 1 poł. XVI w.; mur-żel. ogrodzenie pld. z bramą – pocz. XX w. Remont elewacji w latach 2005-2008. Stan zachowania dobry.

Kościół na rzucie prostokąta z prosto zamkniętym prezbiterium ujętym w zakrystie i z transeptem, nakryty dwuspadowymi dachami, z dwukondygnacyjną wieżą w zwieńczeniu fasady. Portal w fasadzie okrągłoluczny, ujęty parą kolumn w porządku wielkim, dźwigających pełne belkowanie i trójkątny naczółek. Naroża fasady ujęte w pilastry, elewacje rozczłonkowane pilastrami dźwigającymi fryz z wolutowymi konsolami, przeprute okrągłolucznymi oknami.

Mąkoszyn, gmina Wierzbinek, kościół paraf. pw. Matki Boskiej Częstochowskiej

Jedna z ciekawszych budowli sakralnych powiatu konińskiego. Zrealizowana według konkursowego projektu warszawskiego architekta Zdzisława Mączyńskiego z 1911 r. Projekt jest efektem poszukiwań polskiego stylu w architekturze – kościół zrealizowany jest w malowniczej, swojskiej odmianie stylu narodowego czerpiącego z architektury ludowej (wieże – dzwonnice), drewnianej (wysokie dachy), barokowej (półkoliste i koliste otwory), secesyjnej (płynne kształty).

Kościół pochodzi z lat 1914-1919. Murowany z cegły, na rzucie prostokąta, z węższym, prezbiterium i rozłożystą bryłą wieży w fasadzie: na rzucie kwadratu w górnych kondygnacjach, rozszerzająca się do prostokątnej, podcieniowej kruchty w przyziemiu, w narożach podkreślonej szarpami, osłoniętej wysokim, trójpołaciowym dachem. Korpus trójnawowy. Nawa główna nakryta wysokim dachem dwuspadowym spływającym na wzniesione ćwierćkolistie wysklepienia ścian nad półkolistymi oknami górnej kondygnacji. Nawy boczne znacznie niższe, nakryte pulpitowo, o ścianach rozczłonkowanych niskimi szerokimi szarpami, między którymi osadzone okna – koliste w głębokich, rozglifionych węgarach. Podobny otwór w dolnej partii fasady wieży, w jej zwieńczeniu – prostokątne triforia. Wnętrze przekryte pozornym sklepieniem krzyżowym, malowane w 1951 r. Obiekt w dobrym stanie technicznym.

Wilczogóra, gmina Wilczyn, kościół paraf. pw. św. Urszuli

Pierwotny kościół z 1348 r. Obecny z 1566 r., wielokrotnie restaurowany. Nawa przedłużona od zach. w końcu XIX w. Stan zachowania dobry.

Gotycki kościół jest murowany z cegły, orientowany. Jednonawowy, z wielobocznie zamkniętym, niższym i węższym prezbiterium z zakrystią od płn. Dachy dwuspadowe, nad nawą – sygnaturka. Ściany oszkarpowane, w szczycie zach. – otynkowane blendy. Wnętrze nawy kryte stropem, prezbiterium – sklepieniem siatkowym.

Częściowo zadrzewiony teren cmentarza przykościelnego wydzielony murowanym ogrodzeniem z cegły z dwiema bramami. W części płn. murowana z cegły dzwonnica w formie wieży.

• INNE, WAŻNIEJSZE KOŚCIOŁY:

Kleczew, gmina Kleczew, kościół paraf. Pw. Św. Andrzeja, kościół gotycki, z 2 pocz. XVI w., z prezbiterium z 2 poł. XIV w., kruchta z lat 1866-1872. Trójnawowy, halowy z wnętrzem nakrytym sklepieniem gwiaździstym. Fasada zwieńczona wysokim schodkowym szczytem.

Kramsk, gmina Kramsk, neobarokowy kościół paraf. pw. św. Stanisława Męczennika, 1844 r., 1862 r. – prezbiterium. Polichromie wewnątrz z lat 1911-1912 – Antoniego Szulczyńskiego (odnowione w 1995-1998).

Skulsk, gmina Skulsk, kościół pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny i św. Józefa, neobarokowy, wzniesiony w latach 1810-1815, powiększony w latach 1881-1890.

Wśród kościołów neogotyckich cenne są projekty autorskie:

Sompolno, gmina Sompolno, kościół paraf. pw. św. Marii Magdaleny, mur., 1845-1847, rozbudowany w 1978-1980 wg proj. Bronisława Awgula z Torunia.

Kościół jednonawowy, na rzucie prostokąta, nakryty płytkim dwuspadowym dachem. Naroża ujęte obszernymi filarami z ostrołuczными blendami na licu, wzniesionymi nad poziom okapu dachu. Arkadowy portal w szeroko rozglifionych, profilowanych węgarach. W latach 2000-2010 remont kapitalny obiektu.

Lisiec Wielki, gmina Stare Miasto, kościół paraf. pw. Św. Jana Chrzciciela, neogotycki, mur., 1878-1880; dzwonnica, mur., 1840 - 1860; kostnica, mur., 4 ćw. XIX w., cmentarz przykościelny 1 poł. XVI w. z ogrodzeniem, mur., 4 ćw. XIX w.

Budowla z masywem zachodnim wyodrębnionym szczytami i wielobocznymi filarkami zwieńczonymi ostrosłupowymi dachami. W jego zwieńczeniu kwadratowa wieża zwieńczona galerijką ze sterczynami, ujmującą ostrosłupowy helm. Budynek ceglany, detal tynkowany; w zwieńczeniu ścian fryz arkadkowy. We wnętrzu polichromia i stacje drogi krzyżowej malowane w 1908 r. przez Aleksandra Przewalskiego. Kościół remontowany w 1979-1980, 2007 i 2008. Stan bardzo dobry.

Broniszewo, gmina Wierzbinek, kościół paraf. pw. św. Benona

Kościół neogotycki wzniesiony w latach 1900-1904, wg proj. Konstantego Wojciechowskiego (1841-1910). We wnętrzu polichromie i obrazy (1912-1915) autorstwa Antoniego Szulczyńskiego typowe dla Młodej Polski.

Kościół orientowany, jednonawowy, na rzucie prostokąta, z węższym prezbiterium zamkniętym poligonalnie i trójkondygnacyjną wieżą w fasadzie. Bryła oszkarpowana, z licznymi sterczynami, otwory okien i drzwi ostrołukowe. Wnętrze jednonawowe, czteroprzęsłowe, sklepienie w prezbiterium gwiaździste, w nawie, kaplicy i zakrystii sklepienia krzyżowo-żebrowe.

Sadlno, gmina Wierzbinek, kościół paraf. pw. św. Mikołaja, mur, 1855-1860, eklektyczny z elementami neogotyku, wzniesiony z wykorzystaniem murów prezbiterium wcześniejszej budowli. Remont w 1989 r.: ankrowanie murów kościoła, naprawa stropów, wymiana instalacji elektrycznej. W latach 1991-1995: wymiana stropów w nawach bocznych i tynków wewnętrznych do wysokości okien i zewnętrznych, konserwacja pokrycia dachu.

Kościół murowany, tynkowany, z elementami ceglanymi. Na rzucie prostokąta, trójnawowy. W fasadzie portal zwieńczony wimpergą ujęty w dwa wieloboczne półfilary. Po bokach – wieloboczne

półfilary zwężone ku górze, zwieńczone stożkowymi sterczynami powyżej okapu dachu, akcentujące podział na nawę główną i boczne. Ścianę, filary oraz szczyt wieńczą wyładowane gzymsy na wysokich konsolkach.

5.4.1.2. Zespoły rezydencjonalne, zespoły folwarczne oraz parki

Rezydencje – siedziby właścicieli majątku, stanowią zwykle rozbudowane zespoły obejmujące część rezydencjonalną złożoną z pałacu lub dworu położonego najczęściej w parku krajobrazowym i część folwarczną – zabudowę inwentarską, stodoły i spichrze rozlokowane wokół dziedzińca gospodarczego, czasem obiekty przemysłowe, jak gorzelnie czy browary.

Na terenie powiatu konińskiego większość zespołów pochodzi z XIX i pocz. XX w. Nieliczne mają swe korzenie w XVII w. (Lubstów gm. Sompolno) czy w XVIII w. (np. Grodziec, gmina Grodziec, Kopydłówek, gmina Wilczyn). Ciekawsze opisano poniżej.

Golina, gmina Golina, zespół dworsko-parkowy, ul. Parkowa

Dwór, 1 poł. XIX w., pocz. XX w., park, pocz. XIX w. Własność Gminy Golina. W ewidencji zabytków: ogrodzenie z bramą z 1 poł. XIX w., folwark: gorzelnia nr 1, pocz. XX w., czworak nr 6 z XIX/XX w., domy nr 3 i nr 4, ok. 1900 r.

Klasycystyczny dwór z portykiem kolumnowym w fasadzie, ob. przedszkole, zachowany w stanie dobrym. Otoczony parkiem krajobrazowym o powierzchni 7 ha, ogrodzonym ceglany murem. Park, ob. miejski, poprzecinany spacerowymi ścieżkami, z placem zabaw, stawami i mostkiem wiodącym na wysepkę. W centralnej części znajduje się skwer. Układ przestrzenny zadrzewienia w ogólnych zarysach utrzymany w stanie pierwotnym. Zróżnicowany gatunkowo drzewostan złożony głównie z jesionów, klonów, kasztanowców, robinii akacjowej, sosny, wiązów. Licznie zachowany starodrzew. Zadrzewienie wysp składa się głównie z kasztanowców i lip. Stan zachowania dostateczny. Planowana jest rewitalizacja parku.

Dawny folwark to podwórze gospodarcze, przy którym mieściły się gorzelnia, magazyn i kolonia mieszkalna. Dziś nie pełnią one pierwotnej funkcji.

Biskupice, gmina Grodziec, zespół dworsko-folwarczny

Dwór, ok. 1820 r., k. XIX w. i park 1 poł. XIX w., oficyna, 1 poł. XIX w. i gorzelnia, ob. dom nr 56, poł. XIX w. – w rejestrze zabytków. Pozostałe budynki zespołu w ewidencji zabytków: magazyn spirytusu, ob. dom nr 55, poł. XIX w. i dwa ośmioraki nr 57 i 57B z 2 poł. XIX w.

Dwór, ob. budynek szkoły, kilkakrotnie remontowany i modernizowany w latach 70. i 80. XX w. i w 2010 r. Założenie parkowe zachowane w pierwotnych granicach: pierwotna kompozycja całkowicie zatarta, nieczytelny układ komunikacyjny. W części płd. (boisko) drzewostan znacznie zubożony. Zaniedbana część płn. - rozrost samosiewów i zdziczałych krzewów. Oficyna nie użytkowana od 1980 r., obecnie w stanie ruiny. Zespół dworski jest własnością Gminy Grodziec, użytkowany przez Szkołę Podstawową.

W złym stanie zachowana gorzelnia. Część środkowa i komin zostały rozebrane na pocz. lat 70. XX w. W poł. lat 70. XX w. uległa zawaleniu część płn. Zachowana wsch. część gorzelni zaadaptowana w 1980 r. na mieszkanie, utrzymane w stanie dostatecznym.

Grodziec, gmina Grodziec, zespół pałacowo-parkowy

„Stary pałac” – 1639 r., 1785 r., 1800 r., „nowy” pałac – ok. 1800 r., park, ok. poł. XVIII w. – w rejestrze zabytków. Do ewidencji zabytków wpisano: romantyczne ruiny, mur., 1 poł. XIX i dawna gorzelnia, mur, 1830 r.

Tzw. „stary” pałac Kwileckich – pozostałością pałacu wzniesionego w 1639 r. są piwnice nakryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Obecny kształt budynek uzyskał w 1785 r., w 1800 r. dostawiono portyk kolumnowy. Po II wojnie światowej własność gminy – Szkoła Podstawowa, potem długo nieużytkowany, w 2011 r. oczyszczono i naprawiono rynny, udrożniono odprowadzenie wód opadowych. Ostatnio odzyskany przez córki przedwojennego właściciela i wystawiony na sprzedaż. Wymagany remont kapitalny.

Pałac barokowy na rzucie wydłużonego prostokąta, z trzema symetrycznymi ryzalitami od wsch. i płaskimi tarasami między nimi. Budynek jednokondygnacyjny, w partii środkowej dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, nakryty czterospadowym dachem z facjatkami. Od strony zach. wysoki sześciokolumnowy portyk założony na podjeździe, zwieńczony trójkątnym szczytem, poprzedzony wejściem do piwnic w przyziemiu. Otwory okienne zamknięte odcinkowo, z falistymi naczółkami.

Park krajobrazowy o pow. 16,12 ha ze śladami osiemnastowiecznego, regularnego założenia w postaci alei i szpalerów, o dobrze zachowanym układzie komunikacyjnym i wodnym oraz zróżnicowanym gatunkowo i wiekowo drzewostanie (jesion, lipa, klon, kasztanowiec, pomnikowe dęby i aleja grabowa). Na terenie parku znajdują się trzy zabytki. Centralnie usytuowany barokowy dwór – tzw. „stary” pałac – obszerny, parterowy, z wysokim portykiem kolumnowym na osi fasady, oficyna, tzw. „nowy” pałac o skromnych cechach neoklasycystycznych oraz ruiny romantyczne z XIX w., w które wmurowano kilka starszych detali architektonicznych.

W okresie powojennym obydwie budynki pałacowe użytkowane były przez szkołę, obecnie są opuszczone, wymagają kapitalnego remontu. Ok. 2015 r. pałace odzyskały córki przedwojennego właściciela majątku – hrabiego Stanisława Kwileckiego. Obecnie zespół wystawiony jest na sprzedaż. Park zaniedbany: na całym obszarze liczny samosiew, zacierający pierwotną kompozycję, część pierwotnego drzewostanu obumarła

Posada, gmina Kazimierz Biskupi, zespół pałacowo-parkowy

Wzniesiony w 2 poł. XIX w. niegdyś był własnością rodziny Wierusz-Kowalskich – do 1952 r. Potem mieszkało w nim kilka rodzin. Zrujnowany, po odbudowie w latach 80. XX w. był siedzibą Państwowej Służby Ochrony Zabytków – do 2013 r. W tym czasie wymieniono stolarkę okienną (2007-2008), wykonano remont fasady. Od stycznia 2014 r. jest własnością Gminy – Filia Gminnego Ośrodka Kultury. Stan techniczny dobry. W 2017 r. podjęto projekt utworzenia Izby Pamięci malarza Wierusz-Kowalskiego. W 2018 r. rozstrzygnięto przetarg na kompleksową rewitalizację budynku – etap I.

Budynek eklektyczny o cechach neogotyckich. Czteroczłonowy, dwukondygnacyjny, o zróżnicowanej wysokości poszczególnych, zryzalitowanych części, nakryty płaskimi dachami, osłoniętymi attyką w formie krenelaża. Naroża poszczególnych członów akcentowane wielobocznymi filarami, wzniesionymi nad poziom dachów, z krenelażem w zwieńczeniu. Na osi fasady ganek poprzedzony schodami, przy ścianie płd. – rozległy taras. Prostokątne w większości okna zwieńczone odcinkami łamanego gzymsu, osadzone na wspólnych gzymsach parapetowych.

Park w pobliżu pałacu w 1992 r. został częściowo uporządkowany, pozostała część pozostawała zaniedbana i zarośnięta samosiewami. Układ komunikacyjny został zatraty. W 2016 r. wykonano inwentaryzację dendrologiczną, projekt gospodarki drzewostanem i projekt zagospodarowania z przeznaczeniem na cele kulturalno-edukacyjne, wypoczynkowo-rekreacyjne i reprezentacyjne. W 2017 r. zrealizowano kompleksową rewitalizację i zagospodarowanie parku.

Budzisław Górny, gmina Kleczew, dwór Wczele – Grabskich

Dwór, 2 poł. XIX w., 1920 r., 1920 -1922 i park z 2 poł. XIX w. Po II wojnie światowej własność skarbu państwa, dwór zasiedlony rodzinami dawnych robotników majątku. Następuje dewastacja zespołu. W latach 1959-1976 remont z przeznaczeniem obiektu na ośrodek zdrowia i świetlicę; po remoncie – siedziba szkoły (1979-1986). Od 1990 r. właściciele prywatni. Dwór odremontowany, park w trakcie rewitalizacji. Stan zachowania bardzo dobry.

Dwór to niewielki budynek parterowy nakryty naczółkowym dachem, z obszernym parterowym gankiem na osi fasady, w partii dachu zaakcentowanym facjatą zwieńczoną trójkątnym szczytem. Naroża budynku boniowane, ściany ganku rozczłonkowane lizenami. Na osi elewacji od strony parku – portyk kolumnowy.

Centrum majątku Wczele-Grabskich stanowi niewielki dwór otoczony parkiem. Do dworu przylega ponad 3,5 ha park. Dawny układ kompozycyjny i komunikacyjny parku uległ zmianom: wiele gatunków starodrzewu zastąpiono nowymi nasadzeniami, powstały nowe alejki spacerowe i elementy architektury ogrodowej, odtworzono mostki między ciekami wodnymi, wydzielono plac zabaw i miejsce na ognisko. Wśród

drzewostanu okazy pomnikowe, m.in. jesiony wyniosłe o obw. ponad 300 cm, oraz miłorząb dwuklapowy o obwodzie w pierśnicy 260 cm.

Nieborzyn, gmina Kleczew, zespół dworski

Oficyna pochodzi z lat 1910-1912 i park z 2 poł. XIX w. Majątek rozparcelowany po II wojnie światowej. W parku o powierzchni 2,2 ha centralne miejsce zajmuje budynek Warsztatów Terapii Zajęciowej. Teren wokół niego ogrodzony i zagospodarowany (parking, altana, ogród ozdobny). Pozostały teren zajęty przez plac zabaw i boisko sportowe. Przy granicy płn. ślad po dawnym stawie. Drzewostan rosnący wzdłuż drogi gruntowej zdominowany jest samosiewami robinii akacjowej. Płd.-wsch. część parku zajmuje starodrzew z okresu powstania parku. Zachowane aleje grabowe.

Sławoszewek, gmina Kleczew, zespół dworski

Dwór, 1882-1884 i park z 2 poł. XIX w. Właściciel – gmina Kleczew. Dwór parterowy z pseudoryzalitem na osi, nakryty wysokim, naczółkowym dachem, z facjatką w pości frontowej. Park o powierzchni 2 ha podzielony jest na dwie części : wsch., zajęta przez szkolne tereny sportowe i rekreacyjne oraz zach., zarośnięta samosiewami. W płd. części znajdował się staw. Drzewostan parkowy oparty jest na gatunkach rodzimych: kasztanowce, jesiony, klony, robinie akacjowe, świerki. Park po rewaloryzacji, znajduje się w dobrym stanie.

Janków – Danków, gmina Kleczew, zespół dworski

Dwór i park z 2 poł. XIX w. Park o powierzchni 3 ha, przecięty drogą gruntową na osi płn.-płd. Na obrzeżach części wsch. znajduje się świetlica gminna otoczona polaną o funkcji rekreacyjnej. W drzewostanie dominują samosiewy robinii akacjowej z domieszką jesionu oraz pojedynczych starych jabłoni. Układ zach. lepiej zachowany. Znajdują się tu ruiny dworu, polana otoczona starym jesionowo-grabowym drzewostanem. Zamknięcie stanowi zarastający staw, otoczony drzewostanem z licznymi cennymi okazami drzew, takimi jak np.: klon srebrzysty, jesion wyniosły „Pendula”, morwa biała. Podszyt tworzą zdziczałe krzewy śnieguliczki białej i bzu czarnego. Cały park jest zdziczały i zaniedbany.

Jabłonka, gmina Kleczew, park dworski

Pochodzi z 2 poł. XIX w. Park krajobrazowy z elementami geometrycznymi, o powierzchni 2,1 ha. Obszar na płn. zabudowań dobrze zachowany: wnętrze parkowe o charakterze polany rekreacyjnej od zach. zamknięte masywem starodrzewu z dominującym jesionem wyniosłym, lipą szerokolistną i klonem pospolitym. Od płn. i zach. granicę wyznacza droga asfaltowa, od zach. rów będący okresowo niewielkim ciekim wodnym połączonym ze stawem w płd.-zach. części parku. Park jest częściowo uporządkowany i zagospodarowany rekreacyjnie.

Brzeźno, gmina Krzymów, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem

Pałac, poł. XIX, XIX/XX, park poł. XIX w., grota, 1887 r., oficyna, ob. kaplica, 1907 r. oraz zespół folwarczny z 2 poł. XIX w. Po wojnie w pałacu znalazła się szkoła podstawowa, komenda milicji i mieszkania; w latach 1984-1988 gruntowny remont pałacu. W 2006 r. szkołę przeniesiono do nowego budynku wzniesionego na płd. od pałacu. Własność Gminy Krzymów.

Pałac neoklasycystyczny, dwuskrzydłowy, podpiwniczony, dwukondygnacyjny z niższymi aneksami i czterokondygnacyjną, wieloboczną wieżą w narożu między skrzydłami. Ściany parteru boniowane.

Park krajobrazowy, w stylu angielskim, o powierzchni 5,5 ha, w tym place, podjazdy i boisko. Typowy drzewostan to drzewa 120-150-letnie: lipy, dęby, kasztanowce, modrzewie, buki, płatany i inne, w tym pomniki przyrody: dąb szypułkowy i platan klonolistny. Układ przestrzenny parku częściowo zachowany, np. aleja dojazdowa z kolistym podjazdem. Ok. 2010 r. park został zrewitalizowany i zmodernizowany – urządzono boisko, plac zabaw dla dzieci i urządzenia do ćwiczeń. W płn.-zach. części parku znajduje się sztuczna grota: na planie prostokąta z wejściem od wsch. W zwieńczeniu grotki kolumna z figurą NMP z napisem „Na pamiątkę dnia 27 lipca 1887 r.” Własność Gmina Krzymów.

Dąbroszyn gmina Rychwał, zespół dworski

Dwór z pocz. XIX w., oficyna, ob. szkoła z 1 poł. XIX w., brama i park krajobrazowy z 1 poł. XIX w. Dwór w stanie ruiny, oficyna po remoncie w 2010 r. Park: częściowo zachowany układ dróg i alejek spacerowych, staw w płd.-wsch. narożniku; obiekt uporządkowany wokół budynku szkolnego, dalej zaniedbany, zarośnięty samosiejkami. Brama w płn.-wsch. części zachowana w stanie dobrym.

Ślask, gmina Rzgów, dwór, nr 81

Wzniesiony w 1768 r., na pozostałościach dworu obronnego Zarembów (przyziemie obecnego pałacu), w latach 1837-1845. przebudowany i rozbudowany, wg projektu architekta Jana Wężyka Rudzkiego, właściciela wsi, skrzydło zach. – 2 poł. XIX w. Po II wojnie światowej funkcjonował jako szkoła podstawowa, potem opuszczony ulegał dewastacji, od 2002 r. własność prywatna. Obiekt wyremontowany.

Budynek o reprezentacyjnym charakterze, eklektyczny z elementami późnego klasycyzmu, neorenesansu i neogotyku. Wzniesiony na rzucie prostokąta, wysoko podpiwniczony, dwukondygnacyjny z mezzanino, nakryty dachem czterospadowym. Skrzydło zach. podpiwniczone, jednokondygnacyjny z ryzalitem od płn., z trzema wielobocznymi wieżyczkami w narożach i niższą czwartą – w narożu ryzalitu. Okna i drzwi w większości okrągłoluczne, w profilowanych opaskach, zwieńczone odcinkami gzymsu. Na osi elewacji wsch. – płytki, ceglany pseudoryzalit zwieńczony trójkątnym naczółkiem, z ostrołuczną blendą w dolnej kondygnacji, ujmującą trójlistnie zamknięty otwór bocznych drzwi i okno. Elewacja zach. poprzedzona obszernym tarasem, na podstawie murowanej z kamienia i cegły.

W piwnicach pałacu zachowane elementy zameczku z XV w. (lub jego umocnień obronnych). W 2017 r. na dziedzińcu ob. pałacu, od strony płd. zlokalizowano relikty kolejnego dworu, zapewne z XVI w.⁶

Galiszewo, gmina Skulsk, zespół dworski z parkiem

Powstał w 2 poł. XIX w. Własność prywatna. Niewielki eklektyczny dworek z elementami klasycystycznymi, z dwukolumnowym gankiem w fasadzie. Park o pow. 2,5 ha, z dominacją dębu, świerka, sosny, topoli, wiązu i klonu jawora. Do dworu prowadzi aleja, zakończona okrągłym podjazdem.

Lisewo, gmina Skulsk, zespół pałacowy z parkiem krajobrazowym

Pałac, park, spichlerz i kapliczka, koniec XIX w. W 1945 r. majątek rozparcelowano.

Dwór wzniesiony w końcu XIX w., spłonął w 1988 r., ob. własność prywatna – ośrodek hotelowo-konferencyjny. Stan dobry, po kapitalnym remoncie pocz. XXI w. Obecnie hotel i restauracja.

Znacznie rozczłonkowany budynek na rzucie wydłużonego prostokąta zamkniętego poprzecznymi, zryzalitowanymi skrzydłami, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, z szeregiem parterowych łączników dopełnionych i zwieńczonych tarasami – w fasadzie. Płaskie dachy skrzydeł osłonięte murkiem attykowym ze sterczynami w narożach, tarasy zamknięte tralkowymi balustradami. Wśród detali architektonicznych: boniowanie naroży skrzydeł, podziały pilastrowe ścian, obramienia okien w kształcie aediculi.

Park rozlokowany na zróżnicowanym terenie, przecięty rzeczką Lisewką. Zachowany starodrzew, w tym aleja grabowa licząca 199 drzew.

⁶ Wyniki odkrycia archeolog. z 2017 r.: Wojciechowski J., Relikty nieznanego dworu w Ślasku, Konin, 2007; dostępny w Internecie: <https://www.docdroid.net/h1H05dv/nieznany-dwor-w-slasku.pdf>

Lubstów gmina Sompolno, zespół pałacowo-folwarczny z parkiem

Pałac z 3 ćw. XIX w., spichlerz z 1842 r. i paszarnia z ok. poł. XIX w., park, poł. XIX w. – w rejestrze zabytków. Inne budynki gospodarcze zespołu – stajnia 4 ćw. XIX w., rządówka (ul. Jeziorna 7) k. XIX w., dom rybaka (ul. Jeziorna 18) k. XIX w., gorzelnia (2 poł. XIX w.) – w ewidencji zabytków. Dwa domy oficjalistów oraz trzy czworaki – poza ochroną.

Osią założenia jest neoklasycystyczny pałac Słubickich, wzniesiony wg projektu architekta Stanisława Hebanowskiego (1820-1898). Pałac stanowi własność prywatną; remont generalny w latach 2004-2014.

Pałac Słubickich powstał wg projektu architekta Stanisława Hebanowskiego (1820-1898). W 1939 r. stał się siedzibą Hitlerjugend. Po wojnie własność Skarbu Państwa – mieszkania. W okresie 1947-1953 pełnił funkcję Państwowego Domu Dziecka, następnie do 1980 r. – Ośrodka Wypoczynkowego UAM w Poznaniu. Później ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy Wytwórni Urzędzeń Komunalnych „WUKO” z Łodzi. W 1992 r., po remoncie, ulokowano tu szkołę i przedszkole. Remontowany ponownie w 2003 r. Po likwidacji placówek szkolnych sprzedany osobie prywatnej. Obecnie własność prywatna. Budynek po remoncie (2004-2014), stan techniczny i estetyczny bardzo dobry.

Malowniczy budynek usytuowany na wzniesieniu nad brzegiem jeziora. Późnoklasycystyczny, o znacznie rozczłonkowanej bryle. Wydłużony na osi płn.-płd., wysoko podpiwniczony, dwukondygnacyjny. Nakryty płytkim dachem czterospadowym, z nieco wyższym, poprzecznym, wysuniętym ryzalitowo członem pośrodku, nakrytym dwuspadowo. W elewacjach bocznych i elewacji zach. liczne, parterowe aneksy. Dominantą wysokościową jest trójkondygnacyjna, namiotowo nakryta wieżyczka na rzucie kwadratu – w płd.-wsch. narożniku. Ściany zryzaltowane, poszczególne człony budynku akcentowane w narożach pilastrami, dźwigającymi fryz i gzymsy koronujące. Prostokątne otwory okienne w opaskach, zwieńczone odcinkami prostego gzymsu, rozmieszczone rytmicznie i regularnie. W górnej kondygnacji wieży – wąskie triforia. Trójosiowy ryzalit środkowy fasady zawiera dwukondygnacyjny ganek, w przyziemiu otwarty prostokątnie, na piętrze – arkadowe. W trójkątnym szczycie motywy roślinne.

Park o powierzchni ok. 11 ha ma kształt nieregularnego owalu opartego dłuższym płd. bokiem o brzeg Jeziora Lubstowskiego. Zasadnicza jego część opada łagodnym zboczem w kierunku na zach. od pałacu. Dalej – rozległy starodrzew (dęby, graby, olchy, topole i świerki) ograniczony aleją grabową, biegnącą z płd. na płn., od zach. zamknięty szpalerem dębów o pierścienicy 325-345. Teren przecina głęboki jar ze strumieniem biegnący na osi płn.-płd. Pierwotny układ komunikacyjny zachował się śladowo. Park należy do dwóch właścicieli; w latach 2004-2010 uporządkowano część przypałacową, pozostała zarasta samosiewem.

Budynki wchodzące w skład folwarku, należące do różnych właścicieli, zachowane są w stanie złym. Spichlerz – murowany z cegły na planie prostokąta, nakryty dachem naczółkowym (brak tynków, pęknięcia murów, nieszczelne pokrycie dachowe) i paszarnia obecnie pozbawiona cech stylowych. Budynek przebudowany w latach 1965-1966 dla potrzeb handlowych, obecnie nieużytkowany, niszczeje.

Mąkolno, gmina Sompolno, zespół dworsko-parkowy

Dwór z 2 poł. XIX w.; park z ok. poł. XIX w. Dwór – własność Gminy Sompolno, użytkowany przez lokatorów. Park krajobrazowy zredukowany powierzchniowo, z przetrzebionym drzewostanem. Stan obiektu w chwili obecnej jest dobry. W 2013 r. gmina przeprowadziła gruntowną rewitalizację założenia, dwór po kapitalnym remoncie zaadaptowany został na przedszkole.

Spólnik – Belny, gmina Sompolno, zespół dworsko-parkowy

Dwór, mur., poł. XIX w.; park, ok. poł. XIX w. W latach 1976-1997 własność RSP, po jej likwidacji – prywatna. Dwór nieużytkowany w złym stanie technicznym, wnętrze zdewastowane. Park znacznie zredukowany powierzchniowo, z całkowicie zatartym układem kompozycyjnym i komunikacyjnym; nadmierny rozrost samosiewów, nieliczny starodrzew, stan zachowania zły.

Wierzbie, gmina Sompolno, zespół pałacowo-parkowy

Pałac, mur., 2 poł. XIX w., park, ok. poł. XIX w. Obecnie zespół stanowi własność prywatną. Ruiny pałacu zostały oczyszczone z gruzu, usunięto samosiewny drzew i krzewów wokół murów zewnętrznych. Obecny układ przestrzenny parku ograniczony do obszaru wokół ruin pałacu – słabo czytelny. Zachowane dwa stawy: podłużny wzdłuż granicy wsch. i owalny pośrodku granicy zach. oraz przerzedzony drzewostan: jesiony, lipy i kasztanowce. W latach 2006-2007 odbudowano i uporządkowano stawy oraz obszar parku. Stan zachowania dostateczny.

Zakrzewek, gmina Sompolno, zespół dworsko-parkowy

Dwór z 1803 r., park z pocz. XIX w. Po parcelacji w 1883 r. resztówkę z dworem kupił M. Kossowski, w 1907 r. jej właścicielem został Józef Kossowski, znany pomolog, który prowadził tu szkółkę drzew sadowniczych. W chwili obecnej posiadłość w rękach prywatnych. Dwór remontowany w latach 1983-1985 i 2012-2013. Stan zachowania bardzo dobry. Park, na bieżąco pielęgnowany. Zachowany dawny układ przestrzenny i starodrzew. Prawidłowo prowadzona gospodarka drzewostanem.

Żychlin, gmina Stare Miasto, zespół pałacowo-folwarczny, ul. Parkowa

Pałac, 1820 r.; park, 1820-1821; brama wjazdowa z 1 poł. XIX w., spichlerz, ob. kaplica rzym. kat. z ok. 1830 r. Założenie użytkowane przez Zespół Szkół Ekonomiczno-Usługowych im. Fryderyka Chopina. Na terenie parku zlokalizowane są budynki pałacu, pawilony dydaktyczne i budynek gospodarczy. Zespół pałacowo-parkowy jest własnością powiatu konińskiego. Do ewidencji zabytków wpisane są pozostałe zabudowania: stajnia z wozownią, ob. warsztat i stodoła – obydwa murowane z XIX/XX w.

W 1829 r. w pałacu gościł Fryderyk Chopin – co uwiecznione jest pamiątkową tablicą na budynku pałacu i pomnikiem młodego kompozytora autorstwa łódzkiego rzeźbiarza Marcina Mielczarka, ustawioną na dziedzińcu w 2010 r.

Pałac Bronikowskich wzniesiony w latach 1820-1821 na miejscu starszego, wzmiankowanego od k. XIV w., zapewne wg projektu budowniczego obwodu konińskiego Tomasza Karola Pelletiera. Pałac jest systematycznie remontowany, stan dobry. Własność powiatu konińskiego, siedziba Zespołu Szkół Ekonomiczno-Usługowych.

Założony na rzucie prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem, z trójosiowym ryzalitem w fasadzie, zwieńczonym trójkątnym szczytem. Parter poziomo boniowany, zwieńczony gzymsiem. Otwory okienne prostokątne, na piętrze niższe, poprzedzone płycinami podokiennymi, zwieńczone odcinkami gzymsu. Ryzalit rozczłonkowany pilastrami, poprzedzony otwartym gankiem czterofilarowym dźwigającym balkon. Do ganku prowadzą wachlarzowe schody ujęte pełną balustradą.

Pałac otacza park o powierzchni 3,06 ha, w którego pld.-zach. krańcu znajduje się niewielki kopczyk od pld. i zach. otoczony fosą – dawna lodownia. Park zachowany w pierwotnym kształcie, z zachowanym układem alejek i starodrzewem o dużej różnorodności gatunkowej. Dominują drzewa liściaste rodzimego pochodzenia, z których najstarsze (170-180 lat) stanowią szkielet parku, w który wkomponowano drzewostan młodszy (80-100 lat). Wśród najnowszych nasadzeń – iglaki. Do najcenniejszych okazów należą: platan klonolistny, lipy drobnolistne i jesiony wyniosłe, dęby szypułkowe na dawnej lodowni oraz kasztanowce. Na osi bramy głównej parku i wejścia do pałacu zachowano ozdobny, okrągły klomb, obsadzony dekoracyjnymi roślinami, a także zimozielonymi krzewami. Park pełni rolę dydaktyczną dla młodzieży oraz funkcję rekreacyjną dla szkoły i mieszkańców.

Biskupie, gmina Ślesin, zespół pałacowy

Pałac i park, 1905 r., własność prywatna; rządcówka w ewidencji zabytków. Zespół założony w 2 poł. XIX w., powiększony po pożarze dworu na pocz. XX w. Po wojnie PGR, w 1992 r. przejęte przez Agencję Nieruchomości Rolnych, od 1998 r. własność prywatna. Remont kapitalny pałacu w latach 1978-1982., 1998 r., 2002-2006. Stan zachowania dobry.

Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta, w środkowej partii dwukondygnacyjny, wysunięty płytkim ryzalitem, po bokach parterowy; podpiwniczony, nakryty dachami czterospadowymi o kalenicach prostopadłych. Dachy osłonięte balustradkami tralkowymi. Na osi fasady wglębny podcień dwukolumnowy,

w drugiej kondygnacji półkolisty otwór łączący okno i drzwi balkonowe wiodące na niewielki balkonik. W elewacji pld. ryzalit poprzedzony obszernym tarasem, artykułowany czterema kolumnami korynckimi.

Park o powierzchni ok. 4,5 ha zachowany w dawnych granicach, o nieczytelnym pierwotnym układzie przestrzennym – nadmierny wyręb drzew i zabudowa ptn. Dobrze zachowana nieregularna dawna część zach. ze skupiskiem starodrzewu i dwoma stawami. Największą wartość przyrodniczą przedstawiają pojedynczo rosnące dęby, lipy i jesiony oraz aleja i szpalery grabowe. Stan zachowania dostateczny; uporządkowano zieleń (usunięto drzewa obumarłe, zbędne samosiewny, zagospodarowano trawniki).

Piotrkowice, gmina Ślesin, zespół dworski

Dwór Mierzyńskich i park krajobrazowy z lat 1880-1885.

Dwór wzniesiony w 4 ćw. XIX w., rozbudowany na pocz. XX w. Remontowany w latach 1981-1984 i 2000 r. Stan dobry. Własność Gminy Ślesin, użytkowany przez szkołę podstawową.

Budynek na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem, z czterokolumnowym portykiem w fasadzie, zwieńczonym trójkątnym frontonem. Po bokach parterowe skrzydła, zakończone ryzalitami poprzedzonymi parami kolumn dźwigających trójkątne frontony. Ściany rozczłonkowane pilastrami, zdwojonymi w narożach. Okna prostokątne, na parterze korpusu ujęte w opaski zwieńczone trójkątnymi naczółkami.

Dwór usytuowany w środku parku jest dominantą założenia. Założenie parkowe jest znacznie zredukowane powierzchniowo, układ przestrzenny i kompozycja zachowane w niewielkim zarysie. Zachowały się fragmenty regularnie uformowanych alei grabowych. W starodrzewie 4 grupy drzew: dwa szeregi złożone z młodych lip na obwodzie parku, dwie aleje grabowe oraz kilkadziesiąt pojedynczych drzew, wśród których wiekowe dęby, jesiony i robinie akacjowe. Na podstawie inwentaryzacji dendrologicznej z 2011 r. przeprowadzono podstawowe prace pielęgnacyjne zieleni, wykonano alejki spacerowe, ławki i kosze na śmieci.

Racięcín, gmina Wierzbinek, zespół dworsko-parkowy

Dwór murowany z pocz. XX w. i park krajobrazowy z ok. poł. XIX w. Zespół zachowany w bardzo złym stanie. Dwór (własność prywatna) doprowadzony do całkowitej ruiny. Park podzielony na działki należące do różnych użytkowników, w tym stacji uzdatniania wody. Całe założenie jest dzikie i zarośnięte. W parku 2 pomniki przyrody – dęby szypułkowe. Z dawnego podwórza gospodarczego zachowały się dwa budynki będące własnością prywatną, układ przestrzenny – całkowicie zniekształcony. Dawna część folwarczna usytuowana na zach. od rezydencjonalnej stanowi w większości pole uprawne.

Wierzbinek, gmina Wierzbinek, zespół dworsko-parkowy i folwarczny

Zespół dworski, wł. Gmina Wierzbinek: dwór murowany, z końca XIX w. remontowany w 1998 r.; park krajobrazowy, k. XIX w.; zespół folwarczny, XIX/XX w. W 2021 r. zakończył się generalny remont dworu. Obecnie rewitalizowane są piwnice w budynku. To to jeden z lepiej zachowanych zespołów rezydencjonalnych i folwarcznych na terenie powiatu.

Majątek do wybuchu II wojny światowej należał do rodziny Chrzęszczewskich. Po wojnie dwór i park przejęła gmina (mieszkania lokatorskie, w latach 1975-2012 siedziba urzędu gminy). Obiekt na bieżąco remontowany. Zabudowania gospodarcze przejęła GS, która użytkuje je do dziś. Część z nich przystosowano do nowych funkcji; w trakcie remontów prowadzonych w latach 60. i 70. XX w. na wszystkich budynkach wymieniono pokrycie dachowe, w części przebudowano elewacje. Zachował się układ podwórza i rozplanowanie budynków.

Dwór usytuowany w ptn. części niewielkiego (ok. 3 ha) parku krajobrazowego. Eklektyczny, jedno- i dwukondygnacyjny, nakryty zróżnicowanymi dachami, wzniesiony na rzucie zbliżonym do litery „H”. Bryła znacznie rozczłonkowana z akcentem w formie czterokondygnacyjnej wieży, cylindrycznej w zwieńczeniu. W części budynku znajduje się filia Szkoły Muzycznej w Radziejowie.

Park zachowany w pierwotnych granicach, w kształcie zbliżony do trapezu, otoczony jest ogrodzeniem z siatki. Od bramy głównej do pałacu wiodzie asfaltowa alejka rozwidlona trójkątnym gazonem. Tu stoi obelisk upamiętniający Polaków, którzy zginęli w okresie II wojny światowej. Pałac okalają alejki utwardzone, pozostałe mają nawierzchnię gruntową. Staw, dawniej należący do parku zlokalizowany jest za wsch. granicą

założenia. Największym zmianom uległa wsch., zabudowana część parku, praktycznie pozbawiona drzew. W pozostałej części nastąpił nadmierny rozrost samosiewów, zatarty został układ komunikacyjny. Drzewostan odnowiony z nielicznymi drzewami starszymi, w większości pochodzi z samosiewu. Przeważają gatunki liściaste, głównie graby i dęby, lecz spotkać można: dąb szypułkowy (w tym odmiana stożkowa), grab pospolity, lipę drobnolistną, klon jawor, klon jesionolistny jesion wyniosły, kasztanowiec zwyczajny. Wśród pojedynczych egzemplarzy drzew iglastych dominuje modrzew europejski. W latach 80. XX w. w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu powstał plac zabaw dla dzieci. Na terenie parku wyznaczona jest edukacyjna ścieżka przyrodnicza. W infrastrukturze parku znajdują się ławki, szalety, w pobliżu – miejsca parkingowe, oraz wzniesiony w latach 2009-2011 amfiteatr.

Biela, gmina Wilczyn, park dworski

Park z 1 poł. XIX w., zespół dworsko-folwarczny z pocz. XIX w. przyległość Biela została zakupiona przez K. Kitzmanna. Wkrótce utworzono odrębny folwark, który pozostawał własnością rodziny do lat 30. XX w. Po wojnie część rozparcelowano, część przekazano PGR, w 1992 r. przejęty przez Agencję Nieruchomości Rolnych i oddany w dzierżawę.

Przykład niewielkiego zespołu z dworem pośrodku i dziedzińcem folwarcznym od płn. Wnętrze parku zorganizowane było nieregularnie komponowanymi skupiskami drzew i krzewów zestawionych w malownicze zespoły. Obecnie drzewostan znacznie zubożony, część płd.-zach. zabudowana dwoma wielorodzinnymi budynkami mieszkalnymi, park powierzchniowo zredukowany z całkowicie zatartym układem komunikacyjnym. Dwór od lat nieużytkowany, ulega degradacji, utracił cechy stylowe. Z zabudowań gospodarczych zachowały się dwa budynki w bardzo złym stanie i fragment bramy wjazdowej.

Kopydłowo, gmina Wilczyn, zespół dworski i park

Pochodzi z lat 1928-1930. Folwark istniał w pocz. XIX w. Po wojnie majątek rozparcelowano, a częściowo zniszczone zabudowania folwarku rozebrano. Budynek dworu został zasiedlony przez kilka rodzin. Przez lata, pozbawiony jednego właściciela dwór niszczał. Park powierzchniowo zredukowany z całkowicie zatartym układem komunikacyjnym i przetrzebionym drzewostanem. Od 2004 r. obiekt jest własnością prywatną. Nowy właściciel prowadzi remont kapitalny dworu z odtworzeniem historycznej bryły i rewaloryzacją założenia parkowego.

Kopydłówek, gmina Wilczyn, zespół pałacowo-parkowy

Pałac, 2 poł. XVIII, 2 poł. XIX w.; park, koniec XVIII w. Po wojnie zespół w posiadaniu PGR, od 1992 r. w zasobach Agencji Nieruchomości Rolnych Oddział w Poznaniu i oddany w dzierżawę. W 2005 r. dzierżawca zakupił pałac i park. Po wojnie wykonywano doraźne i zabezpieczające prace remontowe. Obecnie pałac wyremontowany, park uporządkowany.

Założenie powstało w 2 poł. XVIII w. Układ podporządkowany jest osi płn.-płd., wzdłuż której symetrycznie układają się kolejno od płd.: czworoboczny dziedziniec folwarczny, okrągły klomb przed pałacem, pałac i długa aleja lipowa biegnąca na płn. środkowo-zach. część zajmują kwatery wypełnione układem ukośnie krzyżujących się ścieżek i różnorodnym drzewostanem, część płn. zorganizowana osią alei lipowej zawiera odkryte przestrzenie dawnego sadu, zaś w części wsch. teren opada łagodnie trzema tarasami podzielonymi poprzecznie krótkimi osiami szpalerów grabowo-lipowych, zamkniętymi od wsch. linią długiego (ok. 190 m) kanału wodnego i alei grabowej. Od strony płd.-zach. do części rezydencjonalnej przylega podwórze gospodarcze.

Pałac wzniesiony w 2 poł. XVIII w., przebudowany w 2 poł. XIX w. w stylu neorenesanowej willi. Po II wojnie światowej PGR, potem Agencję Nieruchomości Rolnych z siedzibą w Poznaniu, wydzierżawiony, od 2005 r. własność prywatna. Gruntowny remont w latach 1986-1988.

Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta, rozwiązany symetrycznie. Korpus jednokondygnacyjny z mezzanino i trójkondygnacyjna wieża na osi fasady ujęty jednokondygnacyjnymi skrzydłami z użytkowym poddaszem, poprzedzonymi od frontu parterowymi, poligonalnymi alkierzami. Dachy dwuspadowe o prostopadłych kalenicach, dach wieży niski namiotowy, dachy alkierzy płaskie. Ściany gładko tynkowane, zwieńczone profilowanymi gzymsami. Okna prostokątne w opaskach.

Wtórek, gmina Wilczyn, park podworski

Powstał w 1 poł. XIX w. Dawniej folwark i kolonia, wymieniane w 1360 r. W 1946 r. zrujnowany dwór rozebrano, na jego fundamentach wzniesiono budynek szkoły. Likwidacji uległ folwark. Park podzielony geodezyjnie, we władaniu różnych podmiotów, ulegał systematycznej degradacji. Jedynym śladem dawnego układu jest fragment alei grabowej w części wsch. i kilka pojedynczych drzew przy granicy płd. Część płd. obszaru wpisanego do rejestru zabytków została wcześniej zabudowana budynkiem hydroforni, obecnie adaptowanym na cele mieszkaniowe, pozostała część użytkowana rolniczo.

• ZAGROŻENIA I STAN ZACHOWANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Zabytki sakralne, od wieków użytkowane przez jednego właściciela, są na bieżąco remontowane, zachowane są w stanie bardzo dobrym.

Zespoły rezydencjonalne z parkami i zespoły folwarczne zostały zniszczone poprzez ich parcelację i rozdrobnienie własności oraz powojenne formy zagospodarowania. Najbardziej zagrożone są dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych oraz niewielka możliwość wykorzystania budynków do współczesnej produkcji, powoduje ich opuszczenie, w konsekwencji degradację. Ze względu na zły stan zachowania i wynikające stąd niskie walory zabytkowe zespoły gospodarcze są zwykle wpisane do gminnych ewidencji zabytków. Na terenie powiatu konińskiego rezydencje w większości zachowane są w stanie dobrym i średnim. Zauważalny jest wzrost świadomości co do wartości posiadanych obiektów. Natomiast zagrożonymi obiektami są towarzyszące im parki. Zachowały się w różnorodnym, w większości niezadowolającym stanie. Wiele z nich, z zachowanym starodrzewem, a zatartym pierwotnym układem kompozycyjnym i komunikacyjnym, jest silnie zarośniętych samosiejkami. W innych drzewostan jest znacznie zubożony. Ich stan zachowania wynika z wieloletnich zaniedbań i braku działań pielęgnacyjnych. Często parki narażone są zagospodarowanie inne niż pierwotne – na ich terenie lokuje się place zabaw, boiska sportowe lub inną zabudowę.

Obiekty użytkowane przez instytucje podległe jednostkom samorządu terytorialnego są zachowane w stanie wystarczającym, wymagają bieżących remontów.

Dużym zagrożeniem dla obiektów drewnianych są pożary, dlatego niezwykle istotne jest odpowiednie zabezpieczenie tych obiektów. Kolejnym zagrożeniem są nieprawidłowo przeprowadzane remonty budynków, w tym wymienia substancji zabytkowej, np. detale architektoniczne wymieniane są na nowe. Tymczasem takie elementy, jak portale, obramienia okienne czy dekoracja sztukatorska w zabytkowych budynkach, są integralną częścią całego obiektu, posiadającą niekiedy duże walory artystyczne i historyczne.

5.4.1.3. Historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne

Na terenie powiatu konińskiego szczególnie cenne, chronione wpisem do rejestru zabytków są układy urbanistyczne miast: Golina, Kazimierz Biskupi, Kleczew, Rychwał, Skulsk i Ślesin. Korzenie mają w średniowiecznej lokacji, w miarę rozwoju społeczno-gospodarczego w wiekach późniejszych ulegały kolejnym przekształceniom, szczególnie w końcu XVIII w. i na początku XIX w. oraz na przełomie XIX/XX w. Dobry stan zachowania i czytelność układu przestrzennego – placów, ulic, podziałów gruntów i architektury sakralnej i mieszkalnej oraz czytelność ich genezy, stawia je w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju.

Kazimierz Biskupi, gmina Kazimierz Biskupi, XIII-XIX w. Obejmuje nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny, znajdujący się w centrum rynek (Pl. Wolności), układ ulic stanowiących granicę średniowiecznej lokacji: Łososia, Klasztorna, Kościelna, ulicę Golińską odchodzącą od centrum i Cmentarną, skrajną, otaczającą zespół. W obrębie historycznego układu znajdują się najcenniejsze obiekty wpisane do rejestru zabytków: kościół pw. św. Marcina z plebanią, cmentarz grzebalny z drewnianym kościółkiem pw. św. Izaaka, zespół klasztorny bernardynów. Stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego jest dobry.⁷

Ślesin, gmina Ślesin, XIII-XIX w. Wzmiankowany jako wieś w 1231 r., w 1358 r. lokowany, jako miasto na prawie średzkim (utrata praw miejskich w latach 1870-1921). Układ przestrzenny wykształcony zapewne z ulicówki rozszerzonej w plac targowy na trakcie przebiegającym przez przesmyk pomiędzy jeziorami. Ostateczny układ miasteczka powstał w wyniku regulacji w 2 poł. XIX w. Zabudowa przyrynkowa i ulic wylotowych pochodzi głównie z przełomu XIX i XX w.: murowane, parterowe domy kryte dwuspadowo, w układzie kalenicowym. Stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego jest dobry. W latach 2009-2010 przeprowadzono rewitalizację rynku.⁸

Kleczew, gmina Kleczew, XIV-XIX w. Lokowany na prawie magdeburskim w 1366 r., co dało mu rozpowszechniony wówczas szachownicowy układ urbanistyczny. Podstawę jego rozplanowania stanowi czworoboczny rynek (pl. Kościuszki), z którego narożników wybiegają ulice: S. Okrzei wiodąca do dawnego rynku żydowskiego (pl. Wolności), Targowa, Wjazdowa i Kościelna. Głównymi ulicami miasta były ul. Poznańska, Konińska i Kościelna, pozostałe służyły wewnętrznej komunikacji. Układ ten wyznaczały naturalne warunki topograficzne, wynikające z położenia miasta nad jeziorem i w pobliżu terenów bagnistych od strony wsch., pñ. i zach. Układ pozostaje czytelny, zmodyfikowana została linia w obszarze ul. Żeromskiego.⁹

Rychwał, gmina Rychwał, XIV/XV-XIX w. Prywatne miasto szlacheckie lokowane w okresie 1394-1416. Teren ukształtowany w średniowieczu z elementami rozwiniętymi w XVIII-XX w. Obejmuje rynek (pl. Wolności), ulice odchodzące od centrum: Konińska, Kościelna, Kaliska, cmentarz katolicki i kościół pw. Trójcy Św. wraz z otoczeniem, zespół dworski i zabudowę mieszkalną przy wymienionych ulicach z przełomu XIX/XX w. Rynek rewitalizowany – 2011 r.¹⁰

Skulsk, gmina Skulsk, XIII-XIX w. Wieś w dobrach książęcych wzmiankowana w 1249 r., potem kolejno własność klasztoru w Strzelnie, biskupstwa włocławskiego i królewska. Prawa miejskie Skulsk otrzymał w 1394 r. zapewne z nadania królewskiego. W 1870 r. zdegradowany do roli wsi.¹¹ Elementy pierwotnego układu przestrzennego zachowała Golina, XIV-XIX w. (wpis do ewidencji zabytków). Obejmuje centrum miasta zamknięte ulicami: B. Chrobrego – od pñ., T. Kościuszki – od wsch. wraz z zabudową przy ul. Mickiewicza, od pñ.: J. Poniatowskiego, 22 Lipca i Nowa, od zach.: Targowa i Pułaskiego. Układ przecięty drogą wojewódzką nr 92.

⁷ Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kazimierz Biskupi na lata 2018-2021, Kazimierz Biskupi, 2018

⁸ Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Ślesin na lata 2014-2017, Ślesin, 2013

⁹ Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kleczew na lata 2017-2010, Kleczew, 2016/2017

¹⁰ Gminny Program Opieki nad zabytkami Gminy Rychwał na lata 2013 - 2016, Rychwał 2013

¹¹ Borucki J., Z dziejów parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Skulsku, Studia Włocławskie 7, 303-318, 2004

Ochroną konserwatorską – wpisem do ewidencji zabytków chronione są również: Wilczyn – układ urbanistyczny, XIV-XIX w. (miejscowość przed 1458 r. uzyskała prawa miejskie i ponownie w 1 poł. XVI w. – do 1870 r.); Sompolno – układ urbanistyczny starego miasta, XV-XIX w. oraz układ historyczno-przestrzenny (ruralistyczny) wsi Lubstów, gmina Sompolno, XVI-XIX w.

Jedynym układem ruralistycznym chronionym wpisem do rejestru zabytków jest część wsi Warzymowo, gmina Skulsk, obejmująca zespół kościoła filialnego, zespół dworski Adolfowo i dwór Antonowo – XV w.

Wśród nie objętych ochroną, do ciekawszych i dobrze czytelnych należy układ ruralistyczny Wilczogóry w gminie Wilczyn, czy interesujący z historycznego widzenia układ przestrzenny Rzgowa – w którym śladem nieudanej lokacji miasta jest układ wsi z częściowo zachowanym reliktem rynku i kościołem z XVI w.

Na terenie powiatu konińskiego niewiele zabytkowych układów ruralistycznych podlega ochronie. Przy czym znaczna część miejscowości jest słabo rozpoznana pod kątem układów ruralistycznych, a w niektórych gminach układy wsi nie były poddawane badaniu (np. Wilczyn). Ponadto część wsi powiatu nie ma ustalonych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego określających strefy ochrony.

• ZAGROŻENIA DLA UKŁADÓW PRZESTRZENNICH

Największym zagrożeniem dla historycznych układów przestrzennych miast i wsi są przekształcenia wynikające z potrzeb rozbudowy struktury funkcjonalno-przestrzennej, zwłaszcza przekształcenia sieci drogowej, czy uzupełniania kompozycji przestrzennej zespołów urbanistycznych zabudową o różnorodnej stylistyce, ahistorycznej formie i przeskalowanych proporcjach.

Zakres ochrony układów przestrzennych wyznacza studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które określa politykę przestrzenną gminy oraz jej rozwój przestrzennie-gospodarczy, stanowiący zapis przyszłościowej filozofii jej rozwoju. Zawiera analizę zasobu dziedzictwa kulturowego i form jego ochrony. Natomiast podstawowym narzędziem ochrony dziedzictwa kulturowego jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, sporządzany w celu ustalenia przeznaczenia terenów, określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy oraz wyznaczenia stref ochrony dziedzictwa kulturowego i sposobów jego zagospodarowania. Część gmin powiatu konińskiego (np. Wierzbinek, Golina, Grodziec, Skulsk) nie ma opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla całej gminy. Brak szczegółowych zapisów może doprowadzić do daleko idących przekształceń urbanistycznych oraz materiałowych i architektonicznych w krajobrazie kulturowym.

5.4.1.4. Cmentarze

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego. Odnaczając się wyjątkowym charakterem „sacrum”, wpływają na określenie „genius locci” danej miejscowości. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatecznego spoczynku wydaje się rzeczą oczywistą, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne.

Ochrona obiektu obowiązuje w granicach cmentarza oraz jego najbliższym otoczeniu. Dla cmentarzy czynnych szerokość zewnętrznej strefy ochronnej równa jest szerokości strefy ochrony sanitarnej. Dla nieczynnych cmentarzy ewangelickich zwykle postuluje się przyjęcie zewnętrznej strefy ochronnej o szerokości ok. 10-20 m wokół granic. W granicach cmentarza obowiązuje zachowanie: historycznej parcelacji, historycznego rozplanowania, zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia, zabytkowej zieleni.

• CMENTARZE KATOLICKIE I ICH STAN ZACHOWANIA

Stare cmentarze katolickie powiatu konińskiego wpisane są do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Natomiast do rejestru zabytków wpisane są poniższe założenia, istotne ze względu na walory zabytkowe, historyczne i artystyczne. W rozdziale nie uwzględniono cmentarzy przykościelnych znajdujących się w otoczeniu kościołów.

Golina, gmina Golina, cmentarz katolicki, czynny, parafia MB Szkaplerznej. Sytuowany w pobliżu kościoła, na planie nieregularnego wieloboku, otoczony ogrodzeniem z metalowych prętów na ceglanych i tynkowanych słupkach. Stan zachowania dobry. Remontu wymaga ceglane ogrodzenie i brama cmentarna.

Myślubórz, gmina Golina, cmentarz parafialny, 1 poł. XIX w., zachowany w pierwotnych granicach wyznaczonych mурowanym ogrodzeniem. Ogólny stan zachowania cmentarza i nagrobków dobry.

Kazimierz Biskupi, gmina Kazimierz Biskupi, dwie kwatery cmentarza parafialnego z najstarszymi zachowanymi nagrobkami.

Kazimierz Biskupi, gmina Kazimierz Biskupi, zespół cmentarza katolickiego z ok. 1791 r. z drewnianym kościołem pw. św. Izaaka, ok. 1640 r. Ogólny stan zachowania nagrobków i drzewostanu jest zadowalający.

Budziszew Kościelny, gmina Kleczew, cmentarz katolicki, pocz. XIX w. – 4 kwatery.

Kleczew, gmina Kleczew, cmentarz katolicki, ul. Kościelna, pocz. XX w. – 7 kwatery; w dobrym stanie drzewostan.

Grochowy, gmina Rychwał, cmentarz katolicki, 1 poł. XIX w. Licznie zachowane nagrobki i mogiły z 1 poł. XX w. oraz starodrzew z dominacją dębu. Na cmentarzu mogiła powstańców styczniowych. Stan zachowania dobry.

Kuchary Kościelne, gmina Rychwał, cmentarz katolicki, 1 poł. XIX w., położony wśród pól uprawnych. Najstarszy zachowany nagrobek z 1879 r., zachowanych kilkadziesiąt nagrobków i mogił z 1 poł. XX w. Stan zachowania dobry.

Rychwał, gmina Rychwał, cmentarz katolicki, ul. Konińska, 1 poł. XIX w. Liczne nagrobki z 1 poł. XX w., w tym właścicieli majątku w Rychwale. Starodrzew z okazałymi egzemplarzami dębów szypułkowych. Stan zachowania obiektu dobry.

Sławsk, gmina Rzgów, cmentarz katolicki, ok. poł. XIX w. zachowany w pierwotnych granicach, rozplanowany regularnie z aleją główną na osi, prowadzącą od mурowanej, neogotyckiej bramy z 2 poł. XIX w. Na cmentarzu znajdują się groby o znaczeniu historycznym, m.in. żołnierza napoleońskiego i uczestnika powstania 1830 r., ofiar II wojny światowej. Stan zachowania obiektu dobry.

Lubstów, gmina Sompolno, kaplica grobowa rodziny Słubickich na cmentarzu parafialnym, mur., 1888 r. Obiekt murowany, tynkowany, na planie prostokąta, nakryty dachem łamanym. Bogaty detal architektoniczny w postaci kanelowanych pilastrów, profilowanych gzymsów, naczółków, arkadowych obramień okien ze zwornikami w formie konsoli. Obiekt zachowany w dobrym stanie. W 2013 r. przeprowadzono konserwację polichromii, odnowiono elewację.

Mąkolno, gmina Sompolno, kaplica grobowa rodziny Walewskich na cmentarzu parafialnym, 1845 r. Murowana, na rzucie prostokąta, jednokondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym ze szczytami schodkowymi. Otwory okienne ostrołukowe. Elewacje rozczłonkowane kanelowanymi pilastrami, naroża ujęte boniowaniem. Obecnie pełni funkcję kaplicy cmentarnej. Po remoncie, utrzymana w dobrym stanie.

Ślesin, gmina Ślesin, cmentarz katolicki, ok. poł. XIX w., brama murowana z 2 poł. XIX w. Na cmentarzu znajduje się zbiorowa mogiła pomordowanych z II wojny światowej. Stan zachowania dobry.

Stare Miasto, gmina Stare Miasto, cmentarz katolicki, k. XVIII w., nieczynny, częściowo zdegradowany. Od 2007 r. prowadzone są prace porządkowe: uporządkowanie zieleni, ustawiono i naprawiono zniszczone nagrobki.

Wąsosze, gmina Ślesin, cmentarz katolicki, 1846 r. Regularne rozplanowanie kwater. Zachowana kaplica grobowa właścicieli ziemskich Mierzyńskich, w tym Henryka Mierzyńskiego, dowódcy oddziału powstańczego 1863 r. Stan zachowania dobry.

Sadlno, gmina Wierzbinek, cmentarz parafialny, 2 poł. XIX w., na planie prostokąta z regularnym układem alejek, licznym starodrzewem, otoczony ceglany murem z 2 poł. XIX w. (zły stan techniczny). Kaplica z lat 30. XX w., do 1997 r. pełniła funkcję przedpogrzebowej. Wśród kilkudziesięciu zabytkowych nagrobków i mogił na uwagę zasługują groby rodziny Chrzęszczewskich, właścicieli majątku w Wierzbinku, rodziny Rozdejczarów, właścicieli majątku w Kryszkowicach, grób powstańców styczniowych poległych w bitwie pod Nową Wsią. Do najokazalszych należy kaplica grobowa rodziny Morzyckich – w dobrym stanie technicznym, po remoncie w 1999 r.

Wilczogóra, gmina Wilczyn, cmentarz katolicki, 1877 r., ogrodzenie i brama z 1877 r. Zachowane groby rodziny Krzymuskich i Taczanowskich, właścicieli Wilczyna - Wilczogóry. Licznie zachowany starodrzew, prace pielęgnacyjne prowadzone są na bieżąco. Prac remontowo -zabezpieczających wymagają najstarsze pomniki nagrobne.

• CMENTARZE EWANGELICKIE I ICH STAN ZACHOWANIA

Ze względu na zachowane walory zabytkowe, kilka cmentarzy ewangelickich z terenu powiatu konińskiego wpisanych zostało do rejestru zabytków. Są to:

Rosocha Kolonia, gmina Golina, cmentarz ewangelicko-augsburski, 2 poł. XIX w. Obszar regularny na planie kwadratu o powierzchni 0,21 ha. Na obrzeżach porośnięty robinią akacjową. Wnętrze zarośnięte krzewami i samosiewami. Czytelność cmentarza zatarta. Zły stan nagrobków i zachowania cmentarza.

Węglewskie Holendry, gmina Golina, cmentarz ewangelicko-augsburski, 1 poł. XIX w. Cmentarz usytuowany na niewielkim wzniesieniu, w pobliżu pozostałości zespołu ewangelickiego (kantorat). Zajmuje obszar ok. 0,47 ha. Najstarszy zachowany nagrobek z 1868 r. Teren cmentarza uporządkowany w 2012 r.: usunięto chwasty, krzewy oraz drzewa samosiejki. Odświeżono niewidoczne groby. Po wykarczowaniu terenu, na właściwym miejscu ułożono części popękanych nagrobków, ustawiono ponownie kamienne krzyże. Część grobów ponownie zasypano i zabezpieczono miejsca pochówku. Położony w pobliżu pozostałości zespołu ewangelickiego (kantorat).

Piersk, gmina Krzymów, cmentarz ewangelicko-augsburski, 2 poł. XIX w., położony na wzniesieniu o wystawie pld. Teren porośnięty starodrzewem, wśród którego liczne sosny. Zachowała się drewniana brama na ceglanych słupach i kilkanaście nagrobków w nieregularnym układzie. Pośrodku resztki drewnianego krzyża. Pochówki trwały do 1945 r. W kwietniu 2018 r. uprzątnięto cmentarz: oczyszczono nagrobki z mchu i ziemi, wykonano cięcia pielęgnacyjne, uprzątnięto śmieci.

Stare Paprockie Holendry, gmina Krzymów, cmentarz ewangelicko-augsburski, poł. XIX w. Podlegał parafii we Władysławowie, ob. pod opieką gminy ewangelicko-augsburskiej w Koninie. W ostatnim czasie został częściowo uporządkowany: usunięto m. in. samosiew poszytu i młode dęby. Cmentarz o powierzchni 0,18 ha, zajmuje płaski teren na planie kwadratu, położony na pfn. od drogi łączącej Konin z Kołem. Teren nieogrodzony, zadrzewiony dębami i wierzbami. Układ kwater nieczytelny. Widocznych jest około trzydziestu mogił, częściowo lub niemal całkowicie zatartych, z kilkunastoma wolnostojącymi nagrobkami zachowanymi w różnym stanie, przeważnie szczątkowym, częściowo zdewastowanymi. Najstarszy zachowany nagrobek z 1914 r.

Sompolno, gmina Sompolno, cmentarz ewangelicki, ul. Spokojna, ok. poł. XIX w. Najstarszy zachowany nagrobek z 1866 r. Czytelny układ cmentarza, zatarte. Granice cmentarza wyznacza szpaler sliwy ałyczy. W drzewostanie nowe nasadzenia: młode jesiony, kasztanowce, dęby, robinie akacjowe. W 1995 r. wybudowano ogrodzenie i wyremontowano bramę wjazdową. Ogólny stan zachowania dostateczny. Własność Parafii Ewangelicko-Augsburskiej.

Żychlin, gmina Stare Miasto, cmentarz ewangelicko-reformowany, ok. 1811 r. w., użytkowany. (wcześniej cmentarz ewangelicki znajdował się przy kościele ewangelickim, ob. lapidarium). Zachowany w pierwotnych granicach wyznaczonych murem ogrodzeniowym, z licznie zachowanymi nagrobkami i płytami nagrobnymi z XIX w. Stan dobry.

Inne zlokalizowane cmentarze ewangelicko-augsburskie, jeden ewangelicko-reformowany¹², często nie zlokalizowane, znane jedynie z archiwalnych map miejscowości, niektóre z nich wpisane są do ewidencji zabytków:

Gmina Grodziec: Grodziec – cmentarz ewangelicki, ok. 1870 r., nieczynny, „leśny cmentarz ewangelicki”, resztki nagrobków; Konary, Stare Grądy, Stary Borowiec, Wielołęka, Wycinki.

Gmina Kramsk: Izabelin, Konstantynów, Nowy Czarków, Osowce, Pachów, Milin, Tarnówka.

Gmina Kleczew: Alinowo, Kamionka, Złotków, Stogi.

Gmina Krzymów: Drażeń, Genowefa, Borowo, Brzezińskie Holendry.

Gmina Rychwał: Święcia.

Gmina Rzgów: Zarzew.

Gmina Skulsk: Gawrony – przy drodze w małym skupisku drzew, zachowanych kilka nagrobków ogrodzonych kutymi ogrodzeniami; Mielnica – cmentarz ewangelicki, Wandowo, Nowa Wieś.

Gmina Sompolno: Marcinkowo, Przysrone, Siedliska, Zakrzewek.

Gmina Stare Miasto: Żdźary.

Gmina Ślesin: Lizawy, nieczynny, zniszczony, rozkradzony, pokryty bluszczem. Zachowane relikty i grobowiec rodziny Abel; Wierzelin, Pogorzele, Szyszyńskie Holendry, Lizawy, Wygoda, Półwiosek Stary, Makarowo.

Gmina Wierzbinek: Stara Ruda, Synogać, Zaryń, Zaborowo, Zielonka.

¹² Dane Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami i portali internetowych: <http://luteranie.konin.pl/cmentarze.html>
www.wtg-gniazdo.org/upload/opracowania/cmentarze.xls

Gmina Wilczyn: Maślaki, Nowy Świat, Wilczyn.

Stan zachowania większości z około 50 nieczynnych cmentarzy ewangelickich na terenie powiatu konińskiego jest bardzo zły. Na przestrzeni ostatnich lat uległy one znacznej degradacji, zwykle tracąc zabytkowy charakter. Teren z reguły jest mocno zakrzewiony i porośnięty samosiejkami drzew, często pozbawiony starodrzewu (efekt braku zabiegów pielęgnacyjnych). Rozplanowanie cmentarza nieczytelne, architektura nagrobna zdekompletowana i zniszczona nie tylko w wyniku upływu czasu i braku opieki konserwatorskiej, ale również w wyniku świadomej dewastacji.

Aby zmienić ten stan, należy przeprowadzać szeroko zakrojone akcje propagowania idei ochrony cmentarzy nie katolickich, jako dobra kulturowego i uświadomieniu społeczeństwu, jak ważną rolę one pełnią i jaką wiedzę mogą przekazać przyszłym pokoleniom. Nadto wymagane jest przeprowadzenie pełnej inwentaryzacji wszystkich cmentarzy, uporządkowanie ich i oznakowanie tablicami informacyjnymi.

W ostatnich latach uaktywniły się czynniki społeczne, podejmujące akcje inwentaryzacji dawnych cmentarzy i ich porządkowania. Uporządkowano cmentarze ewangelickie w Brzezińskich Holendrach, Staropaprockich Holendrach, Genowefie, Borowie i Piersku.

• CMENTARZE ŻYDOWSKIE

Cmentarze żydowskie zlikwidowane lub zniszczone zostały w czasie II wojny światowej, macewy użyte zostały do różnych celów, a teren cmentarzy zagospodarowano w inny sposób. Konieczne jest upamiętnienie tych miejsc choćby za pomocą tablic z informacją o ich pierwotnym przeznaczeniu, jak np. w Golinie.

Golina, gmina Golina, poł. XIX w. Zlokalizowany we wsch. części miejscowości, na płd. od drogi do Konina, przy ob. ul. 1 Maja 52. Zniszczony w czasie II wojny światowej – na jego terenie wzniesiono zabudowania. Proces dewastacji trwał po wyzwoleniu. W 1948 r. miała miejsce profanacja cmentarza; w latach PRL na cmentarzu funkcjonował zakład utylizacji zwierząt. Wszelkie naziemne ślady cmentarza uległy zatartiu, zachował się budynek dawnej stróżówki. Prawdopodobnie w latach 80. XX w. na skraju cmentarza ustawiono głaz z tablicą z napisem: „Cmentarz żydowski. Teren prawnie chroniony. Uszanuj miejsce spoczynku zmarłych”.

Kleczew, gmina Kleczew, XVIII w., zlokalizowany przy al. 600-lecia, podczas II wojny światowej na polecenie władz niemieckich zniszczony, na jego miejscu powstał stadion, który istnieje do dziś; macew użyto do brukowania chodników. Wszelkie ślady cmentarza zatarte. Dziś na działce cmentarnej znajduje się Miejski Stadion „Sokół” i Ośrodek Sportu i Rekreacji. Brak jakiegokolwiek tablicy informującej o przeszłości tego miejsca. W Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Kleczewie zabezpieczono kilka fragmentów odnalezionych macew.

Inne miejsca cmentarzy żydowskich:

Rychwał, gmina Rychwał, ul. Żurawin, XIX w. Po wojnie uległ dewastacji, a w latach 60. XX w. zlikwidowany, upamiętniony w 2014 r.

Skulsk, gmina Skulsk, ok. 200 m na wsch. od ul. Mniszki. 0,4 ha, nekropolia zniszczona przez Niemców. W 2015 r. odsłonięto pomnik – głaz z tablicą poświęconą pamięci żydowskiej społeczności Skulska. Obok ustawiono tablicę informacyjną oraz złożono tarczę szliflerską wykonaną z macewy, na której zachowało się imię zmarłego – Jehuda. Teren cmentarza porasta wysoka, gęsta trawa.

Somplono, gmina Sompolno, 1816 r., całkowicie zniszczony przez nazistów, nie zachował się żaden nagrobek, zabudowany.

Ślesin, gmina Ślesin, przy wsi Różopole, XIX w., w czasie II wojny światowej zdewastowany przez nazistów. Nie zachowała się na nim żadna macewa.

Wygoda, gmina Ślesin, las Krążel – 1940 r., miejsce egzekucji i pochówku ludności żydowskiej z gmin Golina, Kleczew, Skulsk oraz getta w Zagórowie w latach 1940-1944.

Wilczyn, gmina Wilczyn, XVIII w., zlokalizowany przy ul. Polnej, bez zachowanych nagrobków. Obecnie na jego miejscu znajduje się pamiątkowy obelisk.

• **CMENTARZE CHOLERYCZNE (EPIDEMICZNE)**

Cmentarze choleryczne urządzone były poza wsią, z obawy przed rozprzestrzenieniem się choroby. Zmarli byli posypywani wapnem. Cmentarze były zwykle oznakowane krzyżem, czasem z ukośną belką. Ze względu na charakterystyczny kształt zwano je „górkami cholerycznymi”. Są trudne do zlokalizowania. Na terenie powiatu konińskiego odnaleziono dwa: w Rzgowie z I poł XIX w. i w Starym Mieście przy ul. Topolowej, z 1852 r., wpisany do rejestru zabytków, zaniedbany.

5.4.2. Zabytki ruchome

Zabytkami ruchomymi są kapliczki i krzyże przydrożne – miejsca kultu i obiekty małej ludowej architektury, istotnie również dla kultury niematerialnej. Na terenie powiatu konińskiego zostały one zinwentaryzowane częściowo, znajdują się w ewidencji zabytków.

Większość zabytków ruchomych stanowi wyposażenie kościołów. Najcenniejsze są wpisane do rejestru zabytków ruchomych. Ze względów bezpieczeństwa ich listy nie są upubliczniane. Najcenniejsze są oczywiście najstarsze dzieła sztuki – obrazy, rzeźby, czy wystrój kościołów. Do zabytków ruchomych należą również epitafia i płyty osadzone na murach kościoła, których stan zachowania jest średni.

Kolejną grupę zabytków ruchomych stanowią pomniki. W gminach powiatu konińskiego nie zostały zinwentaryzowane.

Jednym z ważniejszych zabytków ruchomych na terenie powiatu konińskiego jest romański krzyż – kamień milowy z 1151 r., osłonięty kapliczką kubaturową w Starym Licheniu (gmina Ślesin). Rejestr zabytków A-348/90 z 21.05.1984. Legenda mówi, iż został on wykuty z mensy ołtarzowej ołtarza z pogańskiej świątyni boga Licho, która miała stać na wzgórzu, gdzie dziś stoi kościół pw. św. Doroty. W rzeczywistości kamienny krzyż na ówczesnym rynku miasta Lichenia wystawiony został w 1151 r.

Krzyż wykonany jest z odpornego na czynniki atmosferyczne i bardzo twardego piaskowca brzezińskiego w formie krzyża łacińskiego. Pierwotnie pełnił funkcję kamienia milowego na ważnym wówczas szlaku z Kalisza do Kruszwicy, podobnie jak słynny kamień milowy z Konina. Obecnie stanowi jeden z elementów tzw. „szlaku romańskiego”. Stan zachowania bardzo dobry.

• **STAN ZACHOWANIA i ZAGROŻENIA ZABYTEKÓW RUCHOMYCH**

Stan zachowania zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie obiektów sakralnych jest bardzo dobry – obiekty poddawane są bieżącym konserwacjom. Kapliczki i przydrożne krzyże prezentują zróżnicowany stan – częściowo zostały pracą remontowym, duża część wymaga konserwacji. Stan ich zachowania jest średni.

Dużym zagrożeniem dla zabytków ruchomych jest zaniedbanie obiektu przez brak sprawowania nad nim opieki, zaniechanie wykonania koniecznych zabezpieczeń i konserwacji. Z zagrożeniem zaniedbania łączy się także niewłaściwe użytkowanie. Dotyczy to głównie zabytków, które w świadomy sposób są przechowywane w niesprzyjających warunkach.

Zabytki ruchome mogą znacznie stracić na wartości artystycznej, gdy prace konserwatorskie zostaną zlecone osobie nieposiadającej odpowiednich kwalifikacji. Niefachowa konserwacja może doprowadzić do głęboko wnikających w strukturę obiektu zmian, trudno odwracalnych lub wręcz nieodwracalnych.

Zabytki ruchome będące wyposażeniem budynków, jak również znajdujące się w terenie są dodatkowo narażone na kradzieże. Natomiast obiekty małej architektury takie, jak pomniki, figury przydrożne, fontanny, źródła, nagrobki cmentarne, niejednokrotnie spotykają akty wandalizmu.

Niektóre zagrożenia dla zabytku są niezależne od człowieka i trudno je przewidzieć. Są to katastrofy naturalne takie, jak pożar czy powódź, które potrafią doszczętnie zniszczyć zabytek ruchomy.

5.4.3. Zabytki archeologiczne

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program tzw. AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski) – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Ma on na celu lokalizację stanowisk archeologicznych. Wszystkie zlokalizowane stanowiska powinny być ujęte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i uwzględnione w gminnych ewidencjach zabytków. Baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań i weryfikacji badań wcześniejszych.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególnie problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżniamy ich różne rodzaje: grodziska – pozostałości grodów, cmentarzyska, pozostałości osad wiejskich, miast itd. Można je podzielić na zabytki niewidoczne w krajobrazie i widoczne – zabytki o własnej formie krajobrazowej; głównie są to pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano-ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną (niematerialną) w postaci pozostałości dawnych miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów), itp. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych. One też zwykle są przedmiotem zainteresowania zarówno turystów, jak i geografów turystyki oraz służb konserwatorskich; podobnie jak stanowiska o wyraźnej, widocznej w terenie formie krajobrazowej. Dlatego grodziska są najczęściej wspominane w przewodnikach, jako miejsca atrakcyjne dla turystyki.

Najcenniejsze stanowiska archeologiczne wpisane są do rejestru zabytków. W powiecie konińskim znajduje się 5437 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych, w tym 12 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków.

Jak wspomniano najciekawsze z turystycznego i edukacyjnego punktu widzenia są stanowiska o własnej formie krajobrazowej. Przykłady:

Gródek w miejscowości Biskupice, gmina Grodziec, (XIII - XIV w.), położony na wsch. od wsi. Posiada postać kolistego nasypu o średnicy ok. 30 m i wysokości ok. 1 m (wg informacji mieszkańców nasyp został w XIX w. częściowo zniwelowany i służył jako „góra wiatrowa”). Otoczony jest płytkim rowem o szerokości około 2-3 m. Badania sondażowe (1983 r.) ujawniły na jego szczycie zarys rowu fundamentowego czworobocznej budowli. Niewielka ilość materiału zabytkowego (fragmenty kilku naczyń i 2 grotów bełtów kuszy) wskazują na krótki okres użytkowania gródka. Natomiast duża ilość spalenizny sugeruje, że uległ spaleni.

Gródek stożkowaty w Lubstówku, gmina Sompolno, o średnicy podstawy ok. 25 m i wysokości około 7 m. Zachowało się około 0,3 pierwotnej objętości., pozostała część została rozwieszona w okresie międzywojennym w celu wyrównania pól.

Gródek stożkowaty w Kownatach-Mrówkach, gmina Wilczyn, na pld.-zach. brzegu jeziora Kownackiego. Jeden z najciekawszych obiektów kultury średniowiecznej w rejonie wschodniej Wielkopolski. Na jego terenie utworzono w 1973 r. Skansen archeologiczny (filia Muzeum Okręgowego w Koninie). Jest to grodzisko typu stożkowatego ze schyłku XIII w. Założenie obronne zrealizowano wznosząc stożkowaty kopiec o wysokości 7 m, z dolną średnicą 44 m, górną – 18 m, otoczony fosą o szerokości ok. 2 m połączoną od płu. z jeziorem zapewniającym stały dopływ wody. Na szczycie kopca w części pld.-zach. odsonięto pozostałości pięciobocznej wieży – głównej budowli gródka. Na płu. od niej – piwniczka, która prawdopodobnie znajdowała się pod drugim budynkiem, a na pld. – pozostałości kuźni. Całość szczytu otoczona była palisadą. Gródek był zamieszkiwany do poł. XIV w., gdy został spalony.

Grodzisko pierścieniowate kultury lużyckiej w miejscowości Świętne, gmina Wilczyn, (VI-V p.n.e.) na pld. brzegu jeziora Suszewskiego (połączony ścieżką dydaktyczną ze skansenem w Mrówkach). W XIII w. na jego miejscu powstał średniowieczny gród stożkowy. Grodzisko (śr. owalu do 140 m, wys. do 2 m) ma wyraźny kształt nieregularnego trójkąta obwiedzionego wałem od pld.-wsch. i pln. W pln.-wsch. części znajduje się wczesnośredniowieczny kopiec stożkowy o podstawie okrągłej i wysokości około 5 m.

Tzw. „Starostwo” w Kazimierzu Biskupim jest pozostałością dworu na kopcu, który był miejscem zamieszkania starostów (dzierżawców) klucza dóbr biskupów lubusko-fürstenwaldzkich (miasto w latach 1237-1504 było centrum klucza). Późniejszy szlachecki właściciel dóbr od 1504 r. – Mikołaj Lubrański, lub ktoś z jego spadkobierców, mógł dokonać w XVI w. przebudowy lub rozbudowy dworu. Według źródeł pisanych dwór rozebrano w 1690 r., a uzyskany z rozbiórki materiał przeznaczono na wzniesienia muru wokół cmentarza klasztornego i kościoła bernardyńskiego.

Inne stanowiska o własnej formie krajobrazowej:

- dwór na kopcu w Mysłiborzu, gmina Golina – przykład dobrze zachowanego obiektu mieszkalno-obronnego z okresu średniowiecza (dwór na kopcu);
- grodzisko kultury lużyckiej (VI-V w. p.n.e.), Janowo-Koziegłowy, gmina Kleczew, stanowisko wpisane do rejestru zabytków;
- grobowce megalityczne, kujawskie o własnej formie krajobrazowej: Zberzyn i Zberzynek (ob. Wola Splawiecka), gmina Kleczew oraz cmentarzysko megalityczne w Górach, gmina Wilczyn, wpisane do rejestru zabytków);
- dwór na Kopcu, w parku w Żychlinie, gmina Stare Miasto – pocz. XVII w. pozostałość dworu, siedziby dawnych właścicieli Żychlina;
- gródek stożkowy w miejscowości Barłogi, gmina Rzgów;
- pozostałości dworu w Sławsku, gmina Rzgów – okres nowożytny oraz w pobliżu na Warcie most datowany na XVII w. (drewniane pale przyczółka);
- gródek stożkowy w miejscowości Kijowiec, gm. Ślesin, stanowisko wpisane do rejestru zabytków;
- dwór z okresu nowożytnego w Tomisławicach, gmina Wierzbinek;
- dwór z okresu nowożytnego w Boguszycach, gmina Wierzbinek.

• UWARUNKOWANIA FIZJOGRAFICZNE¹³

Zajmowany przez powiat koniński teren wchodzi w skład pasa nizin w obrębie Niziny Wielkopolskiej. W centralnej części powiatu rozpościera się szeroka dolina Warty. Na północ i południe od niej, wznoszą się zróżnicowane obszary wysoczyzn, na północy dodatkowo urozmaicone przez 23 jeziora polodowcowe.

Wzniesienia w większości występują w pln. części powiatu, leżącej na obszarze Pojezierza Kujawskiego (od 100 do 120 m n.p.m.). Naturalny krajobraz można zaliczyć do rodzaju dolinnego z elementami młodoglacjalnymi. Można tu wyróżnić tarasy zalewowe den dolinowych oraz równinno-morenowe. Także w tej części znajdują się jeziora, z których wiele ma powierzchnię przekraczającą 50 ha. Najbardziej znane są jeziora: Pątnowskie, Gosławskie, Ślesińskie, Licheńskie, Wąsowskie, rzeka Warta oraz Kanał Ślesiński łączący Wartę przez Jezioro Gopło z Notecią.

Część południowa powiatu leżąca na Nizinie Środkowopolskiej charakteryzuje się występowaniem równin denudacyjnych lub akumulacyjnych o małym nachyleniu.

Obszar powiatu konińskiego należy do zlewni rzeki Warty i Noteci. Na jego terenie istnieje stosunkowo gęsta sieć rzeczna. Największym ciekim wodnym jest rzeka Warta, która przepływa przez tereny gmin: Krzymów i Kramsk (na granicy gmin), Stare Miasto, Rzgów i Golinę. Drugim co do wielkości ciekim wodnym jest rzeka Noteć przepływająca przez tereny gmin Wierzbinek, Sompolno i Skulsk. Pozostałymi ciekami są dopływy Warty: Topiec (gmina Krzymów), Powa (gmina Stare Miasto), Czarna Struga (gmina Grodziec), oraz Struga Ostrowiecka (nazywana potocznie Strugą Biskupią) i Struga Kleczewska.

¹³ Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Konińskiego na lata 2021-2024 z perspektywą do roku 2028

Na całym obszarze powiatu występują utwory czwartorzędowe takie jak: gliny morenowe, piaski i żwiry rzeczne, osady eoliczne, mułki i ropy zastoisłkowe. Większe przestrzenie zajmują gleby rdzawe, należące do gleb bielcowoziemnych, rozprzestrzenione na piaskach niewęglanowych, dosyć zasobnych w glinokrzemiany. Są to gleby kwaśne o pH w górnych warstwach na poziomie 4,5. Cechą tych gleb jest istnienie nierozpuszczalnych kompleksów żelaza i glinu z kwasami próchnicznymi. Posiadają charakterystyczne rdzawe zabarwienie.

Gleby murszaste i torfowe występują w postaci różnych wielkości płatów rozrzuconych po całym obszarze doliny Warty. Mady skupione są głównie w dolinie rzeki Warty. Jakość gleb powiatu jest wyraźnie niska. Ponad 71% stanowią gleby niskich klas bonitacyjnych tj. V, VI.

Na znacznym obszarze powiatu występują pokłady węgla brunatnego wydobywanego metodą odkrywkową. Znaczna obszarowość ich występowania wpływa ujemnie na poszczególne komponenty środowiska. Powoduje obniżenie wód gruntowych na sąsiednich obszarach, co negatywnie wpływa na możliwości uzyskiwania wyższych plonów, niszczy stanowiska archeologiczne na znacznym obszarze. Wydobywanie węgla brunatnego metodą odkrywkową narusza i na trwałe zmienia walory krajobrazowe.

• KONCENTRACJA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH, ICH FUNKCJA I CHRONOLOGIA

Obszar powiatu konińskiego został rozpoznany archeologicznie. Zarejestrowano tu wyjątkowo dużą ilość stanowisk archeologicznych datowanych od okresu neolitu po okres nowożytny. Koncentracja osadnictwa pradziejowego i średniowiecznego widoczna jest szczególnie w okolicach rzek i jezior. Większość stanowisk znanych jest dzięki badaniom powierzchniowym lub znaleziskom przypadkowym. W tak wielkiej ich liczbie nieliczne doczekały się badań wykopaliskowych (w większości były to badania ratunkowe prowadzone w związku z eksploatacją odkrywek węgla brunatnego przez Kopalnię Konin).

Najstarsze, sporadyczne, znaleziska pochodzą ze starszej epoki kamienia – paleolitu (X tys. p.n.e.) Są to pojedyncze znaleziska lub skupiska krzemienych ryłców, drapaczy, liściaków i rdzeni. Nieco więcej śladów osadnictwa – w postaci pojedynczych znalezisk narzędzi krzemienych – pochodzi ze środkowej epoki kamienia – z mezolitu (VIII tys. p.n.e.). Teren powiatu penetrowały wówczas gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady osadnicze grupują się głównie wzdłuż cieków wodnych, na terenach zajmowanych przez współczesne wsie oraz w pasie wydm. Między innymi: mikrolity w okolicach miejscowości Bobrowo i Myślubórz – gmina Golina; w okolicach wsi Kozarzewek – gmina Kazimierz Biskupi; wieś Osieczka Pierwsza – gmina Rzgów; ślady obozowisk w okolicach miejscowości Wierzbie, Biele, Belny – gmina Sompolno; Nieborzyn, Kleczew – gmina Kleczew; Barczygłów, Rumin – gmina Stare Miasto.

Od tego czasu obszar Ziemi Konińskiej był nieprzerwanie zasiedlany. W neolicie – młodszej epoce kamienia (2 poł. VI tys.-ok. 2300 p.n.e.) nastąpiły rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Opanowanie uprawy ziemi i hodowli zwierząt spowodowało osiadły tryb życia, wraz z którym pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa, itp. Osiągnięcia te na ziemi polskiej przyniosła ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR), która dotarła tu z terenów naddunajskich przez Bramę Morawską (np. osada w Kopydłowie gm. Wilczyn). Osiedlała się głównie na terenach o najlepszych glebach – dna dolin rzecznych i brzegi wysoczyzn, na których uprawiała pszenicę, jęczmień, proso (prawdopodobnie metodami kopieniaczymi, za pomocą kamiennych i rogowych motyk). Ze zwierząt domowych hodowano krowy, owce, kozy i świnie.

W połowie IV tys. p.n.e. pojawiła się kultura pucharów lejkowatych (KPL), która pozostawiła niewielkie osady na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Charakterystyczną jej cechą w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne, tzw. kujawskie w postaci długiego – do 130 m, trójkątnego – o podstawie do 15 m, kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. Cmentarzyska kujawskie tworzą wyraźną grupę między rynną Gopła i Jeziora Ślesińskiego – od wsch., a rynną jezior Wilczyńskiego i Powidzkiego – od zach. Od półd. zamyka ją rynna Jeziora Goślawickiego. Omawiany teren należy do Pojezierza Kujawskiego, wg podziału geomorfologicznego B. Krygowskiego znajduje się w obrębie Równiny Kleczewskiej. Równina rozciąga jest w układzie południkowym dwiema rynnami, które zajęte są przez misy jeziorne, tereny zatorfione

oraz wykorzystane przez Strugę Biskupią (zach.) i Strugę Kleczewską (wsch.). Badania powierzchniowe na tym, dość ograniczonym terenie ujawniły ponad 550 stanowisk związanych z KPL. Znakomita ich większość zlokalizowana jest na płn. od równoleżnika wyznaczonego przez Kleczew (ok. 510), na płd. znaleziono zaledwie 40 stanowisk KPL. Na północy znajduje się płat najlepszych, czarnych gleb preferowanych przez rolnictwo. Użytkowanie rolnicze kleczewskiego mikroregionu osadniczego zaczęło się prawdopodobnie dość wcześnie, bo już w fazie nutowej kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR). Kontynuowane było przez kulturę późnej ceramiki wstęgowej (KPCW), przynajmniej w jej I fazie, kłutej (Zberzyn stan. 3). Nie było to użytkowanie zbyt intensywne – w trakcie badań AZP zarejestrowano tylko kilkanaście pewnych stanowisk związanych z osadnictwem wstęgowym. Wspomniane 550 stanowisk KPL w tym rejonie daje pojęcie o znacznej intensyfikacji zasiedlenia w okresie trwania tej kultury.¹⁴

Na skupisko grobowców typu kujawskiego KPL w tych okolicach pierwszy zwrócił uwagę E. Raczyński w I poł. XIX w. Określił ponad 150 obiektów. Gdzie były zlokalizowane nie jest jasne. Ich pozostałości zostały usunięte w wyniku działalności rolniczej oraz kopalnianej. Do niedawna w sąsiedztwie Kleczewa, na terenie gmin Kleczew, Wilczyn, Skulsk i Ślesin zarejestrowanych było 14 cmentarzysk grobowców megalitycznych. Gmina Kleczew: Rostoka, Nieborzyn, Złotków (Splawce), Wola Splawiecka (Zberzynek), Zberzynie (2 stanowiska); Gmina Skulsk: Buszkowo, Buszkowo Kolonia, Celinowo, Celinowo (Dąb); Gmina Ślesin: Kijowiec, Sarnowa; Gmina Wilczyn: Ościsłowo; gmina Wierzbiniek: Gaj.

Nadal odsłaniane są nowe stanowiska. W 2016 r. w miejscowości Góry gmina Wilczyn odkryto kolejne cmentarzysko kurhanowe, które znajduje się nad złożem węgla brunatnego, na terenie planowanej odkrywki Ościsłowo. Grobowców jest 15, w tym 14 należących do KPL. Ich długość sięga około 90 metrów. Nасыpy ziemne są w bardzo dobrym stanie – ich wysokość dochodzi do 1,5 metra. Jeden grobowiec pochodzi z epoki brązu, należy do kultury łużyckiej.

Inne ślady KPL znajdują się również w pozostałych gminach powiatu, m.in.: Myślibórz, Przyjma, Węglewskie Holendry - gmina Golina; Kamienica – gmina Kazimierz Biskupi; Barczygłów, Główek, Janowice, Karsy, Krągola, Lisiec Mały, Modła Królewska, Rumin, Stare Miasto, Żychlin – gmina Stare Miasto; Osieczka Pierwsza i Dąbrowica – gmina Rzgów; Belny, Biele, Łysek, Ośno Górne, Sompolno, Wymysłowo – gmina Sompolno.

Mniej liczne są natomiast ślady obecności kultury amfor kulistych (KAK) rozwijającej się w okresie 3100-2600 p.n.e., prawie równoległe z KPL, przejmującej od niej wiele cech i będącej kontynuacją kultur wstęgowych. Jej przedstawiciele trudnili się głównie pasterstwem. Dotychczas odnalezione osady tej kultury charakteryzowały się małą ilością domów o konstrukcji słupowej zbudowanych na planie nieregularnego czworokąta. Czasami również w formie ziemianki. Groby ludności KAK najczęściej występują w formie skrzyń z kamieni, przykrytych ziemnym nasypem. Wewnątrz znajdowano ozdoby, naczynia. Wiele pochówków zawiera również szczątki zwierząt, głównie bydła z obciętymi rogami. Stanowiska KAK znajdują się m. in. w gminie Kleczew: osadnictwo i grób skrzynkowy – Wola Splawiecka i w gminie Stare Miasto: Lisiec Mały, Rumin. W tym samym czasie tereny na wschód od Warty odwiedzali przedstawiciele niżej rozwiniętej kultury ceramiki dołkowo-grzebykowej, który przybywali z północnego-wschodu. Stanowiska kultury zlokalizowano w gminie Kleczew.

Natomiast stosunkowo niewiele śladów pozostało z okresu schyłkowego neolitu. Ok. 3200/2900 p.n.e. – ok. 2300/1800 p.n.e. zaczęły pojawiać się grupy reprezentujące kultury ceramiki sznurowej, które przez niektórych badaczy uznawane są za pierwszą falę ludności o pochodzeniu indoeuropejskim. Charakterystyczną ich cechą jest prawie całkowity brak osad. Głównie odnajdowane są ślady krótkotrwałych obozowisk, szałasów i ziemianki – stanowiska na terenie gminy Kleczew.

¹⁴Gorczyca K., Kleczewska enklawa grobowców kujawskich. Zarys problemu, w: FoLIA PRAEHISTORICA POSNANIENSIA T. XIII/XIV - 2005 INSTYTUT PRAEHISTORII, UAM POZNAŃ; dostępny w Internecie: http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/7759/1/09_Krzysztof_Gorczyca_KLECZEWSKA%20ENKLAWA%20GROBOWC%20C3%93W%20KUJAWSKICH_117-132.pdf

Z upowszechnieniem się nowego materiału – brązu, wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny regionu. Docierał on na te tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Wczesna epoka brązu jest na terenie powiatu konińskiego słabo reprezentowana. Znanych jest tylko kilka stanowisk z tego okresu, m. in. Gmina Golina: Węglewskie Holendry – pojedyncze znalezisko związane z kulturą iberijską i Bobrowo – osada kultury trzcinieckiej; Gmina Rzgów – kultura trzciniecka: Babia i Dąbrowica; Gmina Wilczyn, Gogolina – unikatowe w Wielkopolsce cmentarzysko kultury grabsko-śniardowskiej (oraz późniejsza osada kultury łużyckiej).

Zdecydowany wzrost osadnictwa widoczny jest w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka (ok. 1350/1300 p.n.e.-ok. 500/400 p.n.e.) Jest zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a jej system gospodarczy, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątało sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznie upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie malał, pojawiały się wówczas wyroby żelazne. W pierwszym okresie epoki żelaza (okres halsztacki 650-400 p.n.e.) kultura łużycka przeżywała swój największy rozkwit i posiadała szerokie kontakty z resztą Europy. Powstały wówczas grody typu Biskupin. Osadnictwo kultury łużyckiej jest bogato reprezentowane na terenie wszystkich gmin, m.in.:

- gmina Golina: skupiska osadnicze kultury łużyckiej liczą tu kilkadziesiąt punktów, przede wszystkim w okolicach Myślizborza, Bobrowa, Radoliny, Splawia, Przyjmy, Węglewa, Węglewskich Holendrów, Kolna oraz dwa cmentarzyska na gruntach wsi Węglew;
- gmina Grodziec: w okolicach miejscowości Biała, Junno, Królików, Wielołęka;
- gmina Kazimierz Biskupi: stosunkowo niewielką ilość stanowisk kultury łużyckiej na terenie gminy przypisać należy działalności Kopalni Węgla Brunatnego – odkrywka Kazimierz – wiele stanowisk zostało zniszczonych. Niewystarczający jest również stan archeologicznego rozpoznania terenu gminy. Dotychczas zlokalizowano zaledwie pięć osad kultury łużyckiej. W zbiorach Muzeum Okręgowego w Koninie przechowywany jest czepak gliniany znaleziony na cmentarzysku w Kazimierzu Biskupim w latach 50. XX w., cmentarzyska nie udało się zlokalizować;
- gmina Kleczew: cmentarzysko w okolicach Kleczewa, Janowa-Dankowa (brązowy nagolennik VI-V p.n.e., już z epoki żelaza), na półwyspie jeziora Koziegłowy, grodzisko na półwyspie w Janowie-Koziegłowach;
- gmina Rychwał: Dąbroszyn, Modlibogowice, Jaroszewice Rychwalskie, Grabowa, Franki, Kuchary Kościelne, Święcie oraz powiązane z nimi cmentarzyska Dąbroszyn i Franki;
- gmina Rzgów: osady w okolicach miejscowości Zastruże, Zarzew, Zarzewek, Świątniki, Sławsk, Rzgów, Osieczka Pierwsza, Kowalewek, Grabienice, Dąbrowica, Bobrowo, Błonice, Barłogi. Również informacje o cmentarzyskach w okolicach Rzgowa, Osieczy Pierwszej i Dąbrowicy;
- gmina Sompolno: w okolicach Ostrówka i Sompolna oraz cmentarzysko w Piaskach;
- gmina Stare Miasto: Barczygłów, Główiec, Janowice, Karsy, Krągola, Lisiec Mały, Lisiec Wieli, Rumin, Stare Miasto, Żdźary, Żychlin oraz cmentarzysko w Ruminie;
- gmina Wilczyn: Wilczyn – kilka stanowisk, Gogolina, grodzisko pierścieniowate w Świętne.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Podniesienie się poziomu wód gruntowych, spowodowane zmianami klimatycznymi, wypierało osadników z dotychczasowych siedlisk.

Oslabione w ten sposób osadnictwo łużyckie było stopniowo podbijane lub kolonizowane przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską (VII-III w p.n.e.). Trudno stwierdzić, czy proces ten miał charakter zbrojnej agresji, czy odbywał się poprzez asymilację miejscowej ludności i przybyłej z Pomorza. Różnice między obydwoma kulturami widoczne są przede wszystkim w formach grobów oraz kształtach i ornamentyce naczyń i przedmiotów metalowych. Ślady kultury pomorskiej zlokalizowano m.in. w gminie Kleczew: kilka osad i cmentarzysko podklokszowe w Zberzynie oraz w Barczygłowie, gmina Stare Miasto.

Początek wieku IV p.n.e. wiązał się z masowym upowszechnieniem się żelaza, jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska (III w. p.n.e.-V n.e.). Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski 150 p.n.e.-25 n.e.). Rozwijała się też w kolejnym okresie wpływów rzymskich (I-IV w. n.e.). Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m.in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej: całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Ślady osadnictwa z czasów rzymskich znajdują się na terenie całego powiatu, a zwłaszcza w okolicach miejscowości:

- gmina Golina: osadnictwo: Myślubórz, Przyjma, Bobrowo, Kraśnica, Radolina i Golina; cmentarzyska: w okolicach miejscowości Myślubórz, Kraśnica i Kolno;
- gmina Grodziec: m.in. Biała, Junno, Królików, Wielołęka. Powiązane z tymi stanowiskami cmentarzysko zostało zewidencjonowane w okolicach miejscowości Królików;
- gmina Kazimierz Biskupi: jedno archiwalne stanowisko cmentarne i kilka osad;
- gmina Rychwał: osady Święcia, Modlibogowice, Jaroszewice Rychwańskie, Grabowa, cmentarzysko Czyzew;
- gmina Rzgów: Zastruże, Zarzew, Zarzewek, Sławsk, Osieczka Pierwsza, Kowalewek, Dąbrowica, Bobrowo, Błonice, Barłogi, Babia; cmentarzysko wykorzystywane przez ludność - w okolicach miejscowości Osieczka Pierwsza;
- gmina Sompolno: Belny, Biele, Mąkolno, Racięcice, Sompolno, Wymysłowo;
- gmina Stare Miasto: osadnictwo: Barczygłów, Główniew, Janowice, Karsy, Krągoła, Lisiec Mały, Lisiec Wielki, Rumin, Stare Miasto, Żdźary, Żychlin; cmentarzyska: Barczygłów, Karsy, Modła Królewska, Stare Miasto;
- gmina Wierzbinek: Zaryń, Boguszyce; cmentarzyska częściowo zniszczone w wyniku głębokiej orki i innych prac rolniczych, wymagają dokładnych badań.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywało głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane było to prawdopodobnie z załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów, który wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrowek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich. Dotychczas nie udało się stwierdzić ciągłości osadnictwa w wielu gminach powiatu konińskiego.

Począwszy od VI w. n.e. zaczął się nowy okres dziejów - wczesne średniowiecze. Początkowe jego fazy charakteryzują się wyraźnym regresem w zakresie kultury materialnej. Pojawił się nowy system gospodarki żywnościowej: przemienno-ugorowej uprawy zbóż ozimych i jarych. Szeroko stosowana była sprzężajna obróbka roli. Pojawiło się na szeroką skalę proso. W hodowli wzrosła rola świń przy zmniejszeniu stad bydła rogatego i koni. Gęstość osadnictwa w tym okresie była raczej niewielka. Osady miały niewielkie rozmiary, chaty miały konstrukcję zrębową, wykorzystywano też kwadratowe ziemianki i półziemianki.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w VIII w. n.e. W ciągu IX w. i X w. kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załężki przyszłych miast. Widocznych jest kilka faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie, w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa, grody powstają w środkowej i półn.-wsch. Wielkopolsce. Ich sieć rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach, w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Według ocen archeologów, grodziska te były zamieszkałe od IX do XI w. (koniec wczesnego średniowiecza). Czasy te to okres przedpiastowski i wczesnopiastowski. W okresie przedpiastowskim trwał jeszcze zwyczaj ciałopalenia, ale około X w. obrządek ten ustąpił miejsca pochówkowi szkieletowemu. W tym czasie ukształtował się obecny układ większości miejscowości powiatu, stąd koncentracja osadnictwa średniowiecznego w ich rejonie. Na szczególną uwagę zasługują osady:

- gmina Golina: w okolicach Goliny, Myślubórz, Sługocinek i Węglew;
- gmina Kazimierz Biskupi: tu najliczniej reprezentowane są zespoły osadnicze związane z okresem średniowiecza. Na szczególną uwagę zasługuje samo miasto Kazimierz Biskupi. Miejscowość uznawana jest (obok Międzyrzecza i Kaźmierza pod Szamotułami) za jedno z trzech miejsc, w którym powstał w 1003 r. erem Pięciu Braci Męczenników. Archeologiczne prace ewidencyjne zlokalizowały tu trzy wczesnośredniowieczne osady:
  - 1) kościół św. Marcina w Kazimierzu Biskupim. uchwycono fragmenty fundamentów romańskiej świątyni i pozostałości cmentarza przykościelnego (szkielety bez wyposażenia, na osi wsch.-zach., z czaszkami zwróconymi w stronę zach.). Chronologia kościoła św. Marcina pozostaje nadal kwestią otwartą, datowanie obejmuje szeroki okres XII-XIII w.;
  - 2) wzmiankowane wśród stanowisk o własnej formie krajoznawczej „Starostwo”;
  - 3) zespół klasztorny w Kazimierzu Biskupim, st. 9. – wczesnośredniowieczne cmentarzysko w wirydarzu klasztornym.
- gmina Rychwał: późnośredniowieczny kamieniołom w okolicy Świącia;
- gmina Rzgów: osady datowane na czasy średniowiecza i okres nowożytny stanowią bardzo liczną grupę zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, m. in. gródek w miejscowości Barłogi oraz obecny układ Rzgowa.

• ZAGROŻENIA DLA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH i STAN ZACHOWANIA STANOWISK

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom z powodu intensyfikacji działalności przemysłowej, rolniczej i urbanistycznej. Zgodnie z art. 6 pkt 3 Ustawy z o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Zasięg stanowisk na mapach, wyznaczony na podstawie badań powierzchniowych, winien być traktowany orientacyjnie, gdyż pozostałości osadnictwa mogą także wystąpić poza wytyczonymi ich granicami.

Najlepiej zachowane stanowiska archeologiczne występują na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Największym zagrożeniem dla nich są inwestycje przemysłowe (zwłaszcza kopalnie, żwirownie) i budowlane, przebudowy układów urbanistycznych, ruralistycznych, czy założeń pałacowych, folwarcznych i parkowych, gdyż prowadzą często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. Istotnym zagrożeniem jest także działalność rolnicza, zwłaszcza głęboka orka. Zagrożeniem mogą być także nielegalne eksploracje dokonywane przez samodzielnych poszukiwaczy, niszczące przede wszystkim cmentarzyska oraz pozostałości po I czy II wojnie światowej. Również rozwój turystyki, zwłaszcza nad jeziorami, rzekami i na obszarach leśnych, może stanowić zagrożenie dla zabytków archeologicznych. Właśnie te, atrakcyjne pod względem turystycznym, tereny zwykle były zagospodarowywane od epoki kamienia po czasy nowożytny.

Na terenie powiatu konińskiego stan zachowania stanowisk archeologicznych generalnie jest zły, zwłaszcza na terenach objętych eksploatacją złóż węgla brunatnego – zakończoną, aktualną lub jej perspektywą – ze względu na istnienie udokumentowanych złóż. Tereny pokopalniane i kopalniane są obszarami predysponowanymi do wystąpienia ruchów masowych ziemi (osuwisk), prowokują zmiany w środowisku hydrograficznym, prowadzą do całkowitego przekształcenia krajobrazu przyrodniczego i kulturowego.

Pierwsze pokłady węgla brunatnego w rejonie Konina zostały zbadane w 1926 r. W 1945 r., uruchomiono wydobywanie z odkrywki Morzysław (do 1953 r.). W 1953 r. rozpoczęto eksploatację z odkrywki Niesłusz (do 1961 r.). Rozwój kopalni nabrał rozmachu pod koniec lat 50. XX w., kiedy powstała elektrownia Konin (1958 r.), a potem Pątnów (1967-1969). Aby zapewnić stałe dostawy węgla dla siłowni, co kilka lat uruchamiano kolejne odkrywki: Gosławice (1958-1974), Pątnów (1962-2001), Kazimierz (1965-2011), Józwin (1971 r. – eksploatacja do 2020 r.), Lubstów (1982-2009), Józwin IIB (1999-2023), Drzewce (2006-2022), Tomisławice (2010-2025). W miejscach odkrytek wyeksploatowanych utworzono jeziora, parki, tereny rekreacyjne, lotnisko Aeroklubu Konińskiego, kompleksy handlowe, ogródki działkowe lub rekultywowano je w kierunku rolniczym. Projekty zagospodarowania terenów pokopalnianych przewidują głównie tworzenie baz dla turystyki, żeglarstwa i sportów motorowodnych.

Na terenie powiatu konińskiego znajdują się również złoża kruszyw naturalnych. Największe znajdują się na terenie gminy Krzymów, ponadto w okolicach miejscowości Biała i na wsch. od Królikowa – gmina Grodziec, udokumentowane, nie eksploatowane złoża „Goczki Polskie” koło Makoszyzna, złoża „Julianowo” na płn. od wsi Posada (wydobywanie zakończone, wyznaczono obszar perspektywiczny), „Pamiętka” w gminie Wierzbinek oraz udokumentowane złoża piasków na pograniczu gmin Stare Miasto i Rzgów i wiele innych.

Złoża torfu występują na terenie gminy Kramsk oraz gminy Grodziec: „Ciświca Stara” w rejonie Łagiewnik, Ciświcy Starej i w dolinie rzeki Czarna Struga.

Ogromnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są również inwestycje w zakresie budownictwa, infrastruktury i zagospodarowania terenu. Tego typu działaniom, wchodzącym w zakres zadań władz samorządowych, sprzyja polityka finansowa Unii Europejskiej. Planuje je każda gmina powiatu konińskiego:

1. Inwestycje w zakresie budownictwa obejmują głównie rozbudowę infrastruktury sportowej i turystyczno-rekreacyjnej: budowę lub rozbudowę boisk sportowych, placów zabaw i sal sportowych;
2. Budowa, rozbudowa, modernizacja sieci drogowej wraz z infrastrukturą towarzyszącą: parkingi, ścieżki rowerowe, chodniki, montaż oświetlenia, etc.
3. Budowa, rozbudowa i modernizacja sieci wodno-kanalizacyjnej, budowa stacji uzdatniania wody i ujęć wody, uporządkowanie gospodarki ściekowej, rozbudowa sieci kanalizacyjnej, budowa oczyszczalni przydomowych poza obszarem objętym kanalizacją, budowa przepompowni oraz oczyszczalni ścieków;
4. Rozwój sieci gazowej lub jej budowa.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu – Kierownikiem Delegatury w Koninie.

5.4.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata oraz umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Ziemia Konińska leży na terenie etnograficznym Wielkopolski Wschodniej. Długotrwałe oddzielenie jej od reszty Wielkopolski w okresie rozbiorów wpłynęło na znaczne różnice zarówno w zakresie mowy mieszkańców, jak i tradycji i mentalności. Mimo że granica zaborcza przestała istnieć, a kolejne reformy administracyjne przyczyniały się do jej zacierania, to jednak w świadomości mieszkańców, przede wszystkim starszych, podziały przetrwały. Mimo, że odczuwa się przynależność do Wielkopolski, to równocześnie silnie jest również odczucie odrębności, lokalności skoncentrowanej wokół Konina.

Wiek XX wpłynął na dzisiejszy kształt wschodniej Wielkopolski, czyniąc ją z jednej strony krainą rolniczą, z drugiej - industrialną z dużym ośrodkiem przemysłowym skupionym wokół Konina i Turku, które oddziałują także na mniejsze miejscowości i wsie. Tak więc krajobraz tego regionu tworzony jest zarówno przez pola uprawne, jak i kominy elektrowni czy odkrywki kopalni węgla brunatnego.

• GWARA¹⁵

Gwara Ziemi Konińskiej należy do dialektu wschodnio-wielkopolskiego. Jest to obszar pograniczny między Wielkopolską a Kujawami, stąd pojawiają się w niej cechy kujawskie czy nawet mazowieckie, takie jak: twarde *my* (*nogamy*), twarde *ly* (*polywka*). Cechą kujawską niezwykle silnie utrzymującą się w mowie mieszkańców jest *-m* w 1. os. l.mn. czasu przeszłego (typ *robilim*).

Występuje tu fonetyka międzywyrazowa typu udźwięczniającego, nie ma mazurzenia. Sporadycznie jednak zdarza się wymowa *inacy*, mająca w Wielkopolsce szerszy zasięg.

Samogłoski nosowe wymawiane są jak w polszczyźnie literackiej z tą różnicą, iż w wygłosie nosówka tylna ulega rozłożeniu (*eleganckó^m*, *pami^mtam*). Występują także samogłoski ścieśnione pochodzące z dawnych samogłosek długich (*mlóciłym*).

Dość regularnie występują przejście *-aj* w *-ej* (*dzisiej*), uproszczona wymowa grupy spółgłoskowej, np. *-trz-* jak *-czsz-* (pocześnieba). Pojawiają się formy typu *kapusto*.

Dopełniacz l.p. przymiotników r.m. i n. ma końcówkę *-egu* lub *-ygy*: *coś takigó* zamiast *takiego*. W dopełniaczu l.mn. szerszy zasięg niż w polszczyźnie literackiej ma końcówka *-ów*.

Bardzo szczątkowo przetrwały ślady dawnego mieszania przyimków *bez* i *przez* (*bez wojno* 'przez wojnę, w czasie wojny'). Charakterystyczne jest także występowanie w toku wypowiedzi modulantu *nie?* (*inacy nie było tylko morgi ... nie?*).

Ciekawostką regionu jest **gwara ochweśnicka**, zwana też **kminą ochweśnicką** powstała w połowie XIX w. w Skulsku i Ślesinie. Żargon powstał w związku z handlem dewocjonaliami (zwłaszcza obrazami) i przewozem ich na Białostoczczyznę (część dawnej unickiej metropolii wileńskiej) oraz do unickiej diecezji chełmskiej. Skulsk zaliczany był wówczas do największych na ziemiach polskich ośrodków produkcji obrazów religijnych.

Pierwotnie język dotyczył handlarzy obrazami (*ochweśnicy*), którzy sprzedawali swoje obrazy w Częstochowie, lecz szybko rozprzestrzenił się na handlarzy pierzem (*agaciarze*) i wędrownych lekarzy-oszustów (*medycyniarze*). Słowa z kminy ochweśnickiej są często zapożyczeniami z języków południowosłowiańskich, nowogreckiego, rosyjskiego i jidysz. Słowa gwary stopniowo upowszechniły się w gwarach więziennych, a także języku potocznym, na co wskazuje obecność w języku potocznym takich wyrazów jak „klawy”, „kudły”, „makuwa”, „gryps”. Przykład: *Ochweśniki pnajom, skraby się skudrajom*;

¹⁵ Na przykładzie gwary wsi Golina-Kolonia, w Internecie: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=wielkopolska-wschodnia&l4=wielkopolska-wsch-gwara-regionu-mwr>

ochweśnikom skrabu trojanie kurlajom („Ochweśnicy idą, kobiety się boją; ochweśnikom kobiety jedzenie gotują”).

• **KULTURA LUDOWA – OBRZĘDY**¹⁶

Wigilia i Boże Narodzenie - na wieczerną wigilię przygotowywano zawsze nieparzystą liczbę dań: od 9 do 15. Najczęściej były to: zupa owocowa, ryby gotowane lub smażone, *makielki* (kluski z makiem) oraz potrawy z kapusty i grochu, zaś po wieczerni podawano pierniki, orzechy i suszone owoce: śliwki, gruszki, jabłka. Przed nakryciem do stołu rozkładano pod obrusem trochę siana i opłatek dla bydła, zaś pod stołem – wiązkę słomy z pełnymi kłosami. Przed kolacją dzielono się opłatkiem i składano sobie życzenia. Znakiem do rozpoczęcia poczęstunku była pierwsza gwiazda.

Wiele wigilijnych obrzędów było związanych z przepowiadaniem plonów w nadchodzącym roku. Wyciągano słomę spod stołu, a następnie uderzano kłosami o brzeg stołu. Jeśli wypadło dużo ziaren, przyszedł rok miał być obfity w zboże. Słoma ta służyła także do obwiązania drzewek owocowych. Po wieczerni gospodarz wychodził do sadu i, zawiązując słomę, *winszował Boże Narodzenie drzewkom*. Okruchy ze stołu i resztki jedzenia gospodyni zanosila zwierzętom do obory.

Po wieczerni starsi chłopcy chodzili po wsi jako *wiliarze*: przebierali się za diabła, śmierć, aniola i kobietę, śpiewali kolędy i składali gospodarzom życzenia z okazji Świąt. Chłopak przebrany za kobietę trzymał koszyk z sieczką, którą wysypywał w izbie, by gospodyni dobrze niosły się kury. W zamian *wiliarze* dostawali pieniądze lub poczęstunek. Nowszym zwyczajem jest odwiedzanie domów przez *Gwiazdora*, który roznosi dzieciom prezenty. Od ogólnopolskiego Mikołaja mężczyzna różni się tym, że oprócz doklejonej brody ma maskę i kozuch. *Gwiazdor* chodzi od domu do domu i wręcza dzieciom prezenty, a one muszą się odwzajemnić ładnie powiedzianym pacierzem lub odśpiewaną kolędą.

W czasie Świąt domy odwiedzali także kolędnicy z szopką i z gwiazdą, którzy przynosili ze sobą podarunek. Po II wojnie światowej zwyczaj ten uległ ograniczeniu. Współcześnie starsze dzieci kolędują z gwiazdą, za co gospodarze częstują ich smakołykami lub dają pieniądze.

Okres karnawałowy (zapusty) – zapusty były obchodzone podobnie jak w całym regionie Wielkopolski. Do 6 stycznia, czyli do święta Trzech Króli, po wsi chodziły *herody*, ale ten zwyczaj także uległ ograniczeniu.

Zapustnym obrzędem było *wywożenie młodożeńcowych*, organizowane przez starsze kobiety. Młode mężatki wieziono na wózkach, taczkach lub saniach (jeśli był śnieg) przystrojonych choiną i wstążkami do karczmy, gdzie urządzano zabawy i figle (sypanie popiołem, przewracanie wózków). Młodożeńcowe musiały się wykupić wódką, a następnie ich mężowie musieli wykupić swoje żony. Jeśli nie było karczmy we wsi, młodożeńcowa urządzała poczęstunek u siebie.

Boże Ciało – mieszkańcy wsi na trasie przemarszu procesji eucharystycznej układają kwietny dywan o długości 2 km, szerokości 2 m i grubości niemal 5 cm, zaś na poboczach drogi zatykają drzewka brzożowe lub olchowe. Każdy gospodarz stara się ułożyć taki kobierzec kwiatowy, by jego aranżacja była niepowtarzalna. Do komponowania wymyślnych ornamentów, bukietów czy symboli religijnych i patriotycznych używa się różnych gatunków kwiatów polnych (maków, chabrow, bżów, stokrotek, lubinu itd.), niekiedy liści, gałązek i kory drzew, kłosów zbóż i traw, a nawet mchu.

Wielki Tydzień – w widłach Warty i Proсны urządzano pożegnanie z postnym jedzeniem, co nazywano *wybijaniem* lub *rozbijaniem półpościa*. Zwyczaj ten w różnych formach był praktykowany również w innych regionach Polski. W Wielki Czwartek lub Wielki Piątek na progach chałup rozbijano garnki z popiołem i nieczystościami. Do połowy lat 50. XX w. na tym terenie znana też była praktyka smarowania okien i drzwi krowim łajnem, smołą lub ciastem z mąki i wody. W ten sposób malowano głównie domy, w których były panny na wydaniu.

¹⁶ <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=wielkopolska-wschodnia&l4=wielkopolska-wsch-kultura>; Brenca A., Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana, Poznań 2006

• RELIGIJNOŚĆ

O religijności mieszkańców powiatu konińskiego świadczy fakt istnienia tu trzech sanktuariów maryjnych.

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Królowej Polski w Licheniu Starym – kult obrazu Matki Bożej Licheńskiej rozpoczął się podczas epidemii cholery w 1852 r., kiedy wielu modlących się tu chorych zostało uzdrowionych. Uznano cudowną moc obrazu i w 1858 r. umieszczono go w nowo wybudowanym murowanym kościele. Rozszerzający się kult Matki Bożej Licheńskiej spowodował, że w 1967 r. wizerunek został koronowany przez kardynała Stefana Wyszyńskiego. W okresie największego nasilenia ruchu pielgrzymkowego do Lichenia przyjeżdża do 20 tys. wiernych dziennie. Ponieważ stary kościół nie mógł pomieścić tylu pielgrzymów, wzniesiono nową świątynię, jako wotum dziękczynno-błagalne na jubileusz narodzenia Jezusa Chrystusa w 2000 r. Budowa trwała w latach 1994-2004. Ta pięcionawowa bazylika jest największym kościołem w Polsce, siódmym w Europie. Jednorazowo może pomieścić 30 tys. wiernych.

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej w Skulsku – kult istniał tu od początku istnienia parafii. Z jego powstaniem wiąże się legenda o tym jakoby Matka Boska ukazała się rycerzom towarzyszącym Bolesławowi I Chrobremu w polowaniu w okolicach jezior skulskich. Król kazał w tym miejscu postawić kaplicę. Z biegiem czasu w jej miejscu wzniesiono kościół, w którym w XV w. w ołtarzu głównym ustawiono Pietę z ok. 1420 r. Kult Piety Skulskiej musiał się rozwinąć szybko. Do Skulska przybywały liczne pielgrzymki, wśród osobistości modlących się przed figurą Matki Bożej było wielu biskupów, możnowładców, a nawet król Władysław Warneńczyk, który przed wyprawą przeciwko Turcji polecił się tutaj opiece Maryi. Kult rozwinął się w XVI w., wtedy komisja biskupia potwierdziła cudowność skulskiej Piety.

Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Kawnicach – początki Sanktuarium sięgają 1628 r. Do odzyskanego z rąk protestantów kościoła sprowadzono, najprawdopodobniej z Lwowa obraz Matki Bożej, malowany był w stylu ikon bizantyjskich.

• AKTYWNOŚĆ GMIN W ZAKRESIE KULTURY

Kultura jest jedną z ważniejszych propozycji powiatu konińskiego, skierowaną zarówno do turystów, jak i mieszkańców powiatu. Okazją do prezentacji własnego dorobku kulturalnego i organizacji innych wydarzeń artystycznych są tzw. dni gminy. Organizowane są głównie w gminach, w których turystyka staje się istotną częścią aktywności gospodarczej i daje stosunkowo duże wpływy budżetowe. W Ślesinie – najważniejszym ośrodku wypoczynkowym w powiecie w okresie wakacyjnym odbywają się koncerty muzyczne gwiazd estrady, przyciągające dużą widownię. Nie mniejsze znaczenie kulturze przypisuje się w innych gminach oferujących turystom walory krajoznawcze i własne dziedzictwo kulturowe, np. Wilczyn i Skulsk.

Zjawisko zintegrowania turystyki z kulturą widoczne jest również w gminie Kazimierz Biskupi, gdzie pielgrzymom oferuje się widowisko plenerowe o Pięciu Braciach Męczennikach zamordowanych w 1003 r., patronach miejscowości. Podobną formę prezentacji własnej przeszłości proponuje gmina Rzgów, gdzie w lipcu odbywa się plenerowa impreza przedstawiająca, jak Marcin ze Sławaska wyrusza na bitwę pod Grunwaldem.

Od kilku lat coraz bardziej czytelne jest nowe podejście do kultury jako komponentu produktu turystycznego. Są to imprezy organizowane z okazji okrągłych jubileuszów miasta lub wsi.

Nowym zjawiskiem jest inscenizowanie ważnych wydarzeń związanych z dziejami miejscowości (np. Kazimierz Biskupi – widowisko Pięciu Braci; Sławsk – chorągiew Marcina ze Sławaska). W tej nowej rzeczywistości przeszłość i dziedzictwo kulturowe stają się ważnym elementem własnej tożsamości. Tego rodzaju działania inspirują mieszkańców oraz wszelkiego rodzaju organizacje pożytku publicznego.

W okresie letnim w powiecie konińskim gminy rozwijają swoją ofertę kulturalną, ukierunkowaną na gości. Prócz koncertów plenerowych wybitnych artystów polskiej estrady organizują imprezy propagujące regionalizm. Końcówkę wakacji wypełniają zwykle imprezy dożynkowe, nierzadko okraszone pięknymi ludowymi obrzędami.

Do stałych imprez organizowanych przez instytucje kultury, stowarzyszenia i samorządy z powiatu konińskiego należą m.in.:

- Gala Powiatu,
- Dożynki Powiatowe,
- Ogólnopolski Zjazd Kół Gospodyń Wiejskich w Licheniu
- Wielkopolski Konkurs na Monodram w Kleczewie,
- Powiatowy Konkurs Piosenki Dziecięcej w Brzeźnie,
- Festiwal Kultury „W stronę tradycji”,
- Przeglądy Orkiestr Dętych,
- Rychwalskie Impresje Muzyczne,
- Wielkanocne Spotkanie z Tradycją w Węglewie,
- Ogólnopolskie Targi Wierzy i Wikliny „Salix” w Wierzbniku.

Powiatowe życie kulturalne rodzi się przede wszystkim w instytucjach kultury: gminnych domach i ośrodkach kultury, coraz częściej także w świetlicach wiejskich, szkołach a nawet remizach straży pożarnych. Tam animatorzy kultury systematycznie i profesjonalnie dają podwaliny późniejszym działaniom artystycznym – zarówno indywidualnym, jak i zespołowym (np. orkiestry). Ważnym ubogaceniem tej działalności są organizacje pozarządowe realizujące działania kulturalne (w tym koła gospodyń wiejskich), biblioteki oraz twórcy ludowi.

Instytucje, organizacje i stowarzyszenia zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu:

Skansen archeologiczny w Mrówkach, gmina Wilczyn, utworzony na terenie późnośredniowiecznego grodziska w 1973 r., filia Muzeum Okręgowego w Koninie.

Muzeum im. księdza Józefa Jarzębowskiego w Licheniu Starym, gmina Ślesin – kontynuacja utworzonego w 1925 r. Muzeum przy Zgromadzeniu Księży Marianów na Bielanych w Warszawie, przeniesionego po II wojnie światowej do Fawley Court w Wielkiej Brytanii, gdzie prowadziło działalność od 1953 r. do 2006 r. Muzeum rozpoczęło działalność w 2010 r., na dwóch piętrach w pfn. części bazyliki. Jest podzielone tematycznie: ekspozyty poświęcone historii Polski, skarbczyk starej książki, sala sztuki sakralnej oraz galeria grafiki i rysunku.

Na terenie powiatu funkcjonuje również kilka izb pamięci:

Lokalna Izba Pamięci im. Stefana Wajchta w Skulsku, w dawnej plebanii przy kościele Narodzenia NMP i św. Józefa; posiada zbiory regionalne i etnograficzne.

Izba Pamięci Juliusza Kossaka w Siąszycach, gmina Rychwał, która mieści się w przedszkolu w Zespole Przedszkoli w Rychwale. Na ścianach wiszą kopie obrazów Juliusza Kossaka, a w pomieszczeniu znajduje się kilka przedmiotów nawiązujących stylem do epoki, w której żyli Gałczyńscy i Kossakowie. W Izbie Pamięci znajdują się również informacje dotyczące biografii najsłynniejszych członków rodu, zarówno w linii malarskiej jak i literackiej. Wystawiono książki i fotokopie fragmentów rękopisów: Dziedzictwa Zofii Kossak i Albumu i notatek różnych Magdaleny Samozwaniec. Ekspozowane są też oryginalne dokumenty: list oraz podziękowanie od Anny Bugnon-Rosset, Księga Pamiątkowa Patrona Szkoły Podstawowej im. Juliusza Kossaka z wpisami gości.

Izba Pamięci Wsi, Młynarstwa i Rolnictwa w Budzislawiu Kościelnym, gmina Kleczew: Chata Młynarza i odrestaurowany wiatrak koźlak. W Chacie Młynarza mieści się Filia Biblioteczna Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Kleczewie. Oprócz podstawowej działalności biblioteki organizowane są tu cykliczne wystawy prac artystów z regionu konińskiego, spotkania autorskie, prelekcje, lekcje biblioteczne oraz lekcje tematyczne dla młodzieży szkolnej na temat dawnego rolnictwa i wiejskiego gospodarstwa domowego. Ponadto gromadzone są tu ekspozyty obrazujące przeszłość młynarstwa i wsi.

Wiatrak w Budziszławiu Kościelnym, gmina Kleczew, zbudowany w 1858 r. w Kościanie, jest jednym z nielicznych obiektów tego typu w tej części Wielkopolski udostępnionych do zwiedzania. Największą atrakcją są zachowane oryginalne części wiatraka, m.in.: wał skrzydłowy wraz z kołem palecznym czy tzw. „koziół”.

Izba Pamięci Zofii Urbanowskiej - konińskiej pisarki i dziennikarki – utworzona w Kowalewku, gmina Rzgów w 2004 r. w Domu Kultury OSP. W Izbie znajduje się osobiste pamiątki po zmarłej literatce oraz jej publikacje i zdjęcia. Ponadto organizowane są tu ciekawe imprezy kulturalne oraz konkursy.

5.5. Obiekty zabytkowe będące w gestii powiatu konińskiego

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatu powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest powiat koniński;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze powiatu konińskiego.

Powiat koniński jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowany do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, prowadzenia remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych powiat powinien dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcić do dłuższych pobytów.

W zasobie nieruchomości powiatu konińskiego jest jeden obiekt zabytkowy: pałac w Żychlinie (gmina Stare Miasto), w którym mieści się Zespół Szkół Ekonomiczno-Usługowych w Żychlinie wraz z zabytkowym parkiem przypałacowym.

W ostatnim czasie zrealizowano projekt pt. „Edukacja z ekologią – kompleksowa termomodernizacja budynków Zespołu Szkół Ekonomiczno-Usługowych w Żychlinie”. Zadanie finansowane było z WRPO na lata 2014-2020 w ramach Priorytetu II: Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego, Poddziałanie 3.2.1 Kompleksowa modernizacja energetyczna budynków użyteczności publicznej.

Zakres robót w obiekcie zabytkowym oraz budynkach pozostających w jego otoczeniu był konsultowany z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i uzyskał jego pozwolenie. Prace termomodernizacyjne objęły: wymianę drzwi zewnętrznych i stolarki okiennej, wymianę dotychczasowego kotła gazowego na kocioł kondensacyjny jednofunkcyjny ze zbiornikiem na ciepłą wodę użytkową oraz grzejników na płytowe, docieplenie stropu oraz odnowienie elewacji zewnętrznej. W budynkach sąsiadujących z pałacem zmodernizowany został przesył ciepła oraz zamontowane głowice termostatyczne, docieplono ściany, przebudowane zostały dachy, wymieniono okna i drzwi wejściowe oraz dobudowane wiatrołapy. Zastosowanie w obiektach bardziej nowoczesnych rozwiązań technologicznych pozwoli na redukcję rocznego zapotrzebowania na energię cieplną o ok. 70%, a dzięki temu wpłynie na poprawę jakości środowiska naturalnego. Realizacja projektu przyczyniła się do poprawy jakości środowiska naturalnego, zmniejszenia poziomu energochłonności obiektów oraz kosztów ich eksploatacji, a także wpłynęła na poprawę wyglądu budynków, czym przyczyniła się do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu.

Wartość projektu wyniosła: 1 669 332,90 zł, w tym dofinansowanie z UE 1 023 056,45 zł i wkład własny 646 276,45 zł (w tym wydatki niekwalifikowane 465 737,07 zł).

W 2022 r. w budynku Zespołu Szkół Ekonomiczno-Usługowych im Fryderyka Chopina w Żychlinie przeprowadzono „Remont łazienek w pałacu z dostosowaniem do potrzeb osób z orzeczeniem o niepełnosprawności” obejmujący prace ogólnobudowlane, elektryczne i sanitarne. Wartość poniesionych wydatków to 271 744,00 zł. Środki na ten cel pochodziły z PFRON.

Natomiast w parku na przełomie ostatnich lat realizowane były następujące prace budowlane i konserwatorskie:

1) Częściowa rewitalizacja zespołu pałacowo-parkowego (2010 r.)

W ramach projektu powstała część ścieżek żwirowo-gliniastych, nowy klomb od strony południowej pałacu oraz została położona kostka brukowa przed pałacem. Zamontowano nowe, dostosowane do zabytkowego charakteru obiektu, oświetlenie zewnętrzne.

2) Realizacja projektu „Przypałacowy park miejscem edukacji przyrodniczej i wypoczynku” (2016 r.)

W ramach projektu: wykonano alejkę żwirowo-gliniastą, uzupełniono braki w parkowym drzewostanie, posadzono krzewy, oznaczono tablicami nowo posadzone oraz już rosnące drzewa i krzewy, oznaczono pomniki przyrody, powieszono budki lęgowe dla ptaków, zawieszono karmniki dla ptaków, ustawiono ławki oraz kosze na śmieci, ustawiono tablicę ekologiczną „Człowiek – Przyroda – Środowisko” – zgodnie z istniejącym projektem rewitalizacji z 2010 r.

3) Codzienna, wieloletnia praca i starania, aby przywrócić parkowi dawną świetność, żeby mógł służyć zarówno uczniom, jak i mieszkańcom Żychlina i okolic.

Dzięki staraniom pracowników, codziennej pielęgnacji roślin (podlewaniu, odchwaszczaniu, nawożeniu, ogromnej trosce o każdą roślinę oraz bezpłatnym zdobywaniu nowych sadzonek) park z zaniedbanego, zarośniętego, pełnego śmieci terenu, w ciągu 18 lat, zmienił się w miejsce pełne pięknych drzew, krzewów, kwiatów – stał się miejscem chętnie odwiedzanym przez mieszkańców oraz turystów z całej Polski i zagranicy. Stał się miejscem, gdzie nowożeńcy z miejscowych (i nie tylko) parafii (ewangelicko-reformowanej i katolickiej) chętnie robią sesje ślubne. Od 2008 r. przez teren zespołu pałacowo-parkowego przebiega „Ścieżka edukacyjna przyrodniczo-kulturowa w Żychlinie”.

Prace planowane:

- naprawa ogrodzenia parku, w tym zabytkowej bramy wraz z odnowieniem elewacji słupów przy bramie,
- prace mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytkowego parku m. in. Utwardzenie alejek z obrzeżami, nowe nasadzenia drzew i krzewów, usunięcie uschniętych drzew i gałęzi, pogłębienie i oczyszczenie oraz częściowe ogrodzenie fosy okalającej park od strony południowo-zachodniej.

5.6. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie powiatu konińskiego znajduje się 222 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie powiatu. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Liczba zabytków wpisanych do rejestru zabytków w poszczególnych gminach powiatu kształtuje się następująco:

- gmina Golina – 9 obiektów,
- gmina Grodziec – 13 obiektów,
- gmina Kazimierz Biskupi – 16 obiektów,
- gmina Kleczew – 20 obiekty,
- gmina Kramsk – 1 obiekt,
- gmina Krzymów – 10 obiektów,
- gmina Rychwał – 15 obiektów,
- gmina Rzgów – 10 obiektów,
- gmina Skulsk – 16 obiektów,
- gmina Sompolno – 32 obiektów,
- gmina Stare Miasto – 20 obiektów,
- gmina Ślesin – 27 obiektów,
- gmina Wierzbiniek – 19 obiektów,
- gmina Wilczyn – 14 obiektów.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu powiatu konińskiego

GMINA	ZABYTKI KOŚCIELNE	ZESPOŁY PALACOWE, DWORSKIE,	DOMY	CMENTARZE	PARKI	INNE	STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE
Golina	2	1	-	3	2	1	-
Grodziec	3	3	-	-	2	3	2
Kazimierz Biskupi	6	1	-	1	1	6	1
Kleczew	2	3	5	2	5	2	1
Kramsk	1	-	-	-	-	-	-
Krzymów	-	1	-	3	1	4	1
Rychwał	3	2	-	4	2	4	-
Rzgów	3	1	2	1	1	1	-
Skulsk	3	4	1	-	4	4	1
Sompolno	9	5	-	5	5	6	2
Stare Miasto	4	2	1	6	2	5	-
Ślesin	3	3	-	4	5	10	2
Wierzbiniek	4	2	-	2	2	9	-
Wilczyn	2	3	-	1	4	1	3

W tabelach poniżej przedstawiono obiekty z poszczególnych gmin powiatu wpisane do rejestru zabytków.

Tabela nr 2. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Golina

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
GMINA GOLINA			
1	Golina	kościół par. pw. św. Jakuba, drewn., 1765-67	136/731/A z 12.09.1969 r.
2	Golina	dwór w zespole dworskim, 1 poł. XIX w.	90/191/A z 21.08.1968 r.
3	Golina	park, ob. miejski w zespole dworskim, 1 poł. XIX w.	437/179 z 03.04.1990 r.
4	Kawnice	park dworski, XIX w.	18/53 z 20.06.1949 r.
5	Kolonia Rosocha	cmentarz ewangelicko-augsburski, 2 poł. XIX w.	A-505/246 z 09.05.1994 r.
6	Myślubórz	kościół par. pw. św. Mateusza, pocz. XVI w., XVII w., XVIII w., XIX w.	165/1032/A z 12.03.1970 r.
7	Myślubórz	cmentarz rzym.-kat. par., 1 poł. XIX w.	496/237/A z 23.02.1994 r.
8	Myślubórz	ogrodzenie z bramą w zespole cmentarza rzym.-kat.	496/237/A z 23.02.1994 r.
9	Węglewskie Holendry	cmentarz ewangelicko-augsburski, 1 poł. XIX w.	A-506/247 z 09.05.1994 r.

Tabela nr 3. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Grodziec

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
GMINA GRODZIEC			
1	Biskupice	dwór w zespole dworskim, poł. XIX w.	328/70 z 21.05.1984 r.
2	Biskupice	park w zespole dworskim, poł. XIX w.	328/70 z 21.05.1984 r.
3	Biskupice	oficyna w zespole dworskim, poł. XIX w.	329/71 z 21.05.1984 r.
4	Biskupice	gorzelnia w zespole dworskim, poł. XIX w.	329/71 z 21.05.1984 r.
5	Grodziec	kościół par. pw. św. Wojciecha, k. XIX w.	311/53 z 14.05.1984 r.
6	Grodziec	plebania	311/53 z 14.05.1984 r.
7	Grodziec	pałac, XVIII w., w zespole pałacowym	23/336 z 22.01.1949 r.
8	Grodziec	dwór, 1830 r., w zespole pałacowym	137/732/A z 12.09.1969 r.
9	Grodziec	park, XIX w., w zespole pałacowym	16/36 z 16.12.1948 r.
10	Królików	kościół par. pw. św. Michała Archanioła, 1763-1804, 1863 r.	74/57/A z 05.02.1965 r.
11	Królików	mur cmentarny	74/57/A z 05.02.1965 r.

Tabela nr 4. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Kazimierz Biskupi

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
GMINA KAZIMIERZ BISKUPI			
1	Bieniszew	kościół pw. Narodzenia NMP, 1749-81, 1930 r. w zespole klasztornym kamedułów	21/326A z 03.10.1949
2	Bieniszew	dom gościnny, ob. cele i furta w zespole klasztornym Kamedułów	72/55/A z 05.02.1965 r.
3	Bieniszew	brama wjazdowa, 1 poł. XVIII, XX w., w zespole klasztornym Kamedułów	72/55/A z 05.02.1965 r.
4	Kazimierz Biskupi	historyczny układ urbanistyczny d. miasta, ob. wsi, k. XIII-XX w.	477/Włkp/A z 16.03.2007 r.
5	Kazimierz Biskupi	kościół par. pw. św. Marcina Biskupa, XII w., 1512 r., 1859 r., 1898-1911	69/51/A z 01.02.1965 r.
6	Kazimierz Biskupi	plebania, 1 poł. XIX w.	68/50/A z 01.02.1965 r.
7	Kazimierz Biskupi	cmentarz rzym.-kat.	518/259 z 14.06.1995 r.
8	Kazimierz Biskupi	kościół cmentarny pw. św. Izaaka, drewn., 1640 r., 1783 r.,	67/49/A z 01.02.1965 r.

		1820 r., 1902 r.	
9	Kazimierz Biskupi	kościół pw. Pięciu Braci Męczenników, 1518 r., k. XVIII w. w zespole klasztornym bernardynów, ob. misjonarzy	70/52 z 01.02.1965 r.
10	Kazimierz Biskupi	klasztór, 1518 r., XVIII w., w zespole klasztornym bernardynów, ob. misjonarzy	70/52 z 01.02.1965 r.
11	Kazimierz Biskupi	krużganek, XVIII/XIX w., w zespole klasztornym bernardynów, ob. misjonarzy	70/52 z 01.02.1965 r.
12	Kazimierz Biskupi	wieża bramna - dzwonnica, XVIII w., XIX w., w zespole klasztornym bernardynów, ob. misjonarzy	70/52 z 01.02.1965 r.
13	Kazimierz Biskupi	skrzydło północne w zespole klasztornym bernardynów, ob. misjonarzy	70/52 z 01.02.1965 r.
14	Posada	pałac w zespole pałacowym, 2 poł. XIX w.	843/Wlkp/A z 02.09.1985 r. i z 26.08.2011 r.
15	Posada	park w zespole pałacowym, 2 poł. XIX w.	843/Wlkp/A z 02.09.1985 r. i z 26.08.2011 r.

Tabela nr 5. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Kleczew

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GMINA KLECZEW			
1	Budziszów Górny	dwór w zespole dworskim, 2 poł. XIX w., 1920-22	446/187 z 06.09.1990 r.
2	Budziszów Górny	park w zespole dworskim, 2 poł. XIX w., 1920-22	446/187 z 06.09.1990 r.
3	Budziszów Kościelny	4 kwatery cmentarza rzym.-kat., pocz. XIX w.	517/258 z 14.06.1995 r.
4	Budziszów Kościelny	wiatrak koźlak, 1858 r.	368/110 z 10.12.1984 r.
5	Jabłonka	park dworski, poł. XIX,	282/24 z 30.04.1984 r.
6	Danków	park dworski, 2 poł. XIX w.	283/25 z 30.04.1984 r.
7	Kleczew	historyczny układ urbanistyczny, XIV-XX w.	478/Wlkp/A z 16.03.2007 r.
8	Kleczew	kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła, XIV w., XVI w., 1788 r., 1866-72, 1905 r.	65/47/A z 01.02.1965 r.
9	Kleczew	7 kwater cmentarza rzym.-kat., pocz. XIX w.	516/257 z 13.06.1995 r.
10	Kleczew	dom, pl. Kościuszki 16, 1 poł. XIX w.	169/1038/A z 21.03.1970 r.
11	Kleczew	dom, pl. Kościuszki 17, 1 poł. XIX w.	170/1039/A z 21.03.1970 r.
12	Kleczew	dom, pl. Kościuszki 20, 1 poł. XIX w.	171/1040/A z 21.03.1970 r.
13	Kleczew	dom, ul. Toruńska 2, 1 poł. XIX w.	172/1041/A z 21.03.1970 r.
14	Kleczew	dom, pl. Wolności 5, 1 poł. XIX w.	168/1037/A z 21.03.1970 r.
15	Nieborzyn	dworek, 1910-1912 w zespole dworskim	285/27 z 30.04.1984 r.
16	Nieborzyn	park, ok. 1850 r., w zespole dworskim	285/27 z 30.04.1984 r.
17	Sławoszewek	dwór w zespole dworskim, 1882-1884	286/28 z 30.04.1984 r.
18	Sławoszewek	park w zespole dworskim, 1882-1884	286/28 z 30.04.1984 r.
19	Złotków	kościół par. pw. Imienia NMP, 1880-1886	503/244 z 04.05.1994 r.

Tabela nr 6. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Kramsk

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GMINA KRAMSK			
1	Kramsk	kościół par. pw. św. Stanisława, 1844 r., 1862 r., 1901 r.	522/263 z 09.10.1995 r.

Tabela nr 7. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Krzymów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GINA KRZYMÓW			
1	Brzeźno	pałac, poł. XIX w., w zespole pałacowym	355/97 z 10.08.1984 r.
2	Brzeźno	park, poł. XIX w., w zespole pałacowym	355/97 z 10.08.1984 r.
3	Brzeźno	grota, 1887 r., w zespole pałacowym	355/97 z 10.08.1984 r.
4	Brzeźno	oficyna pałacowa, 1907 r., w zespole pałacowym	356/98 z 10.08.1984 r.
5	Brzeźno	budynki gospodarcze (spichlerz, stodoła), 2 poł. XIX w., w zespole pałacowym	357/99 z 10.08.1984 r.
6	Genowefa	karczma, poł. XIX w.	239/1700/A z 08.04.1975 r.
7	Krzymów	cmentarz rzym.-kat., przy kościele, 1766 r.	A-507/248 z 09.05.1994 r.
8	Piersk	cmentarz ewangelicko-augsburski, 2 poł. XIX w.	486/227 z 20.04.1993 r.
9	Staropaprockie Holendry	cmentarz ewangelicko-augsburski, poł. XIX w.	487/228 z 20.04.1993 r.

Tabela nr 8. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Rychwał

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GINA RYCHWAŁ			
1	Dąbroszyn	dwór, pocz. XIX w., w zespole dworskim	241/Wlkp/A z 12.09.1969 r. i z 01.08.2005 r.
2	Dąbroszyn	oficyna, 1 poł. XIX w., w zespole dworskim	241/Wlkp/A z 01.08.2005 r.
3	Dąbroszyn	park, 1 poł. XIX w., w zespole dworskim	241/Wlkp/A z 01.08.2005 r.
4	Dąbroszyn	brama wjazdowa, 1 poł. XIX w., w zespole dworskim	241/Wlkp/A z 01.08.2005 r.
5	Grochowy	kościół par.pw. św. Doroty, 1908-1912	347/Wlkp/A z 19.06.2006 r.
6	Grochowy	cmentarz kościelny	347/Wlkp/A z 19.06.2006 r.
7	Grochowy	ogrodzenie z bramą	347/Wlkp/A z 19.06.2006 r.
8	Grochowy	cmentarz rzym.-kat., 1 poł. XIX w.	515/256 z 13.06.1995 r.
9	Kuchary Kościelne	kościół par. pw. Wszystkich Świętych, drewn., 1795 r.	138/733/A z 12.09.1969 r.
10	Kuchary Kościelne	cmentarz rzym.-kat., 1 poł. XIX w.	514/255 z 13.06.1995 r.
11	Rychwał	układ urbanistyczny	466/207 z 31.12.1991 r.
12	Rychwał	kościół par. pw. Świętej Trójcy, 1476 r., 1574 r., 1790 r., 1800 r., 1874 r.	139/734/A z 12.09.1969 r.
13	Rychwał	3 kwatery cmentarza rzym.-kat., 1 poł. XIX w.	513/254 z 13.06.1995 r.
14	Rychwał	relikty starego dworu na wyspie, XVII w.	238/1699/A z 04.04.1975 r.
15	Rychwał	park w zespole dworu	466/207/A z 31.12.1991 r.

Tabela nr 9. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Rzgów

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
GMINA RZGÓW			
1	Grabienice	kościół par. pw. św. Katarzyny, 1597 r., 1793 r., 1858 r.	164/1031 z 12.03.1970 r.
2	Rzgów	kościół par. pw. św. Jakuba, drewn., XVI w., 1600 r., 1760 r., 1790 r., 1867 r.	75/58/A z 05.02.1965 r.
3	Sławsk	kościół par. pw. św. Wawrzyńca, 1614 r., 1864-9, 1765 r.	166/1033/A z 12.03.1970 r.
4	Sławsk	cmentarz rzym.-kat., poł. XIX w.	480/221 z 20.07.1992 r.
5	Sławsk	brama w zespole cmentarza rzym.-kat.	480/221 z 20.07.1992 r.
6	Sławsk	dwór, 2 poł. XIX w., pocz. XX w., w zespole dworskim	A-529/270 z 28.03.1997 r.
7	Sławsk	park, 2 poł. XIX w., w zespole dworskim	A-529/270 z 28.03.1997 r.
8	Sławsk	chata nr 57, drewn., ok. 1870 r.	392/134 z 18.11.1986 r.
9	Świątniki	chata nr 78a, drewn., k. XVIII w.	390/132 z 18.11.1986 r.

Tabela nr 10. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Skulsk

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
GMINA SKULSK			
1	Galiszewo	dwór, 2 poł. XIX w., w zespole dworskim	453/194 z 02.04.1991 r.
2	Galiszewo	park, 2 poł. XIX w., w zespole dworskim	453/194 z 02.04.1991 r.
3	Lisewo	pałac, k. XIX w., w zespole pałacowym	828/Wlkp/A z 10.01.1989 r. i z 3.12.2010 r.
4	Lisewo	park, k. XIX w., w zespole pałacowym	828/Wlkp/A z 10.01.1989 r. i z 3.12.2010 r.
5	Lisewo	spichlerz, k. XIX w., w zespole pałacowym	828/Wlkp/A z 10.01.1989 r. i z 3.12.2010 r.
6	Lisewo	kapliczka w parku, k. XIX w., w zespole pałacowym	828/Wlkp/A z 10.01.1989 r. i z 3.12.2010 r.
7	Łuszczewo	park dworski, 2 poł. XIX w.	469/210 z 07.02.1992 r.
8	Mniszki	dwór, 2 poł. XIX w., w zespole dworskim	359/101 z 10.08.1984 r.
9	Mniszki	park, 2 poł. XIX w., w zespole dworskim	359/101 z 10.08.1984 r.
10	Skulsk	układ urbanistyczny	456/197 z 18.04.1991 r.
11	Skulsk	kościół par. pw. Narodzenia NMP i św. Józefa, 1810-15, k. XIX w.	386/128 z 02.09.1985 r.
12	Skulsk	plebania, k. XIX w.	386/128 z 02.09.1985 r.
13	Warzymowo	układ przestrzenny	457/198 z 18.04.1991 r.
14	Warzymowo	kościół fil. pw. św. Stanisława BM, XV w.	8/A z 28.04.1966 r. oraz 455/196/A z 02.04.1991r.
15	Warzymowo	dwór, 2 poł. XIX w.	454/195 z 02.04.1991 r.
16	Warzymowo	dom nr 4, XIX/XX w.	393/135 z 29.12.1986 r.

Tabela nr 11. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków gminy Sompolno

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GMINA SOMPOLNO			
1	Lubstów	kościół par. pw. św. Jadwigi, 1534 r., 1753 r.	80/77/A z 26.05.1965 r.
2	Lubstów	dzwonnica w zespole kościoła par. pw. św. Jadwigi, 1758 r.	80/77/A z 26.05.1965 r.
3	Lubstów	plebania w zespole kościoła par. pw. św. Jadwigi, 1 poł. XIX w.	112/697/A z 29.07.1969 r.
4	Lubstów	grobowiec rodziny Słubickich, na cmentarzu, ok. 1888 r.	442/184 z 07.05.1990 r.
5	Lubstów	pałac w zespole pałacowym, poł. XIX w.	113/698/A z 29.07.1969 r.
6	Lubstów	spichrz w zespole pałacowym, poł. XIX w.	113/698/A z 29.07.1969 r.
7	Lubstów	paszarnia w zespole pałacowym, poł. XIX w.	113/698/A z 29.07.1969 r.
8	Lubstów	park w zespole pałacowym, poł. XIX w.	440/182 z 20.04.1990 r.
9	Lubstówek	kościół par. pw. św. Mateusza Ap., drewn., 1639 r.	1033/Wlkp/A z 29.06.1960 r.
10	Lubstówek	cmentarz przykościelny wraz z murem oporowym	1033/Wlkp/A z 29.06.1960 r.
11	Mąkolno	kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła, drewn., ok. 1750 r., 1844 r.	114/699/A z 29.07.1969 r.
12	Mąkolno	kaplica grobowa rodziny Walewskich, na cmentarzu par., 1845 r.	233/Wlkp/A z 3.06.2005 r.
13	Mąkolno	dwór w zespole dworskim, 2 poł. XIX w.	443/184 z 07.08.1990 r.
14	Mąkolno	park w zespole dworskim, 2 poł. XIX w.	443/184 z 07.08.1990 r.
15	Racięcice	kościół par. pw. Narodzenia NMP, 1900 r.	A-538/279 z 29.12.1998 r.
16	Racięcice	cmentarz kościelny	A-538/279 z 29.12.1998 r.
17	Racięcice	ogrodzenie, mur.	A-538/279 z 29.12.1998 r.
18	Sompolno	kościół par. pw. św. Marii Magdaleny, ul. 11 Listopada 14, 1845-1847	115/702/A z 31.07.1969 r.
19	Sompolno	plebania, ul. 11 Listopada, poł. XIX w., 1920 r.	96/Wlkp/A z 11.07.2002 r.
20	Sompolno	kościół ewangelicki, ul. 11 Listopada 8, 1829-1849	116/703/A z 31.07.1969 r.
21	Sompolno	kaplica rzym.-kat. pw. św. Hieronima „Na Puszczy”, drewn., 1732 r., 1867 r.	117/704/A z 31.07.1969 r.
22	Sompolno	synagoga, ul. Piotrkowska 8, k. XIX w.	382/124 z 04.02.1985 r.
23	Sompolno	cmentarz ewangelicki, ul. Spokojna, poł. XIX w.	521/262 z 29.08.1995 r.
24	Sompolno	ratusz, pl. Wolności 26, poł. XIX w., pocz. XX w.	294/Wlkp/A z 12.04.2006 r.
25	Spólnik-Belny	dwór w zespole dworskim, 2 poł. XIX w.	441/183 z 20.04.1990 r.
26	Spólnik-Belny	park w zespole dworskim, 2 poł. XIX w.	441/183 z 20.04.1990 r.
27	Wierzbie	pałac w zespole pałacowym, poł. XIX w.	438/180 z 05.04.1990 r.
28	Wierzbie	park w zespole pałacowym, poł. XIX w.	444/185 z 07.05.1990 r.
29	Zakrzewek	dwór w zespole dworskim, 1803 r.	119/706/A z 02.08.1969 r.
30	Zakrzewek	park w zespole dworskim, 1803 r.	447/188 z 07.09.1990 r.

Tabela nr 12. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Stare Miasto

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
GMINA STARE MIASTO			
1	Lisiec Wielki	kościół pw. św. Jana Chrzciciela, 1878-1885, w zespole kościoła par.	226/Wlkp/A z 27.04.2005 r.
2	Lisiec Wielki	kaplica grobowa, ob. kostnica, 4 ćw. XIX w., w zespole kościoła par.	226/Wlkp/A z 27.04.2005 r.
3	Lisiec Wielki	dzwonnica, 4 ćw. XIX w., w zespole kościoła par.	226/Wlkp/A z 27.04.2005 r.
4	Lisiec Wielki	cmentarz kościelny w zespole kościoła par.	226/Wlkp/A z 27.04.2005 r.
5	Lisiec Wielki	ogrodzenie cmentarza, mur/met., 4 ćw. XIX w., w zespole kościoła par.	226/Wlkp/A z 27.04.2005 r.
6	Posoka	dom nr 12, pocz. XX w.	A-534/275 z 09.11.1998 r.
7	Rumin	dwór, 2 poł. XIX w., pocz. XX w., w zespole dworskim	841/Wlkp/A z 13.06.2011 r.
8	Rumin	park w zespole dworskim	841/Wlkp/A z 13.06.2011 r.
9	Stare Miasto	kościół par. pw. św. Piotra i Pawła, XIII-XIV, ok. 1800 r., 1907 r.	76/64/A z 05.02.1965 r.
10	Stare Miasto	cmentarz rzym.-kat., nieczynny, k. XVIII w.	A-492/233 z 16.11.1993 r.
11	Stare Miasto	cmentarz choleryczny, 1852 r.	A-493/234 z 16.11.1993 r.
12	Żychlin	kościół w zespole kalwińskim architektonicznym, k. XVIII, pocz. XIX w.	142/737/A z 13.09.1969 r.
13	Żychlin	dzwonnica w zespole kalwińskim architektonicznym, k. XVIII, w., pocz. XIX w.	142/737/A z 13.09.1969 r.
14	Żychlin	pastorówka w zespole kalwińskim architektonicznym, k. XVIII, w., pocz. XIX w.	452/193/A z 17.10.1990 r.
15	Żychlin	cmentarz w zespole kalwińskim architektonicznym, k. XVIII, w., pocz. XIX w.	452/193/A z 17.10.1990 r.
16	Żychlin	ogrodzenie z bramą w zespole cmentarza ewangelickiego	452/193/A z 17.10.1990 r.
17	Żychlin	mauzoleum Bronikowskich w zespole kalwińskim architektonicznym, k. XVIII, w., pocz. XIX w.	452/193 z 17.10.1990 r.
18	Żychlin	pałac w zespole pałacowym, 1820-1821	439/181 z 05.04.1990 r.
19	Żychlin	park w zespole pałacowym, 1820-1821	439/181 z 05.04.1990 r.
20	Żychlin	spichrz, 1 poł. XIX w.	163/1030/A z 12.03.1970 r.

Tabela nr 13. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Ślesin

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
GMINA ŚLESIN			
1	Biskupie	pałac w zespole pałacowym, 1905 r.	263/5 z 30.04.1984 r.
2	Biskupie	park w zespole pałacowym, 1905 r.	263/5 z 30.04.1984 r.
3	Mikorzyn	pałac w zespole pałacowym, 2 poł. XIX w.	260/2 z 15.02.1984 r.
4	Mikorzyn	owczarnia w zespole pałacowym, 2 poł. XIX w.	260/2 z 15.02.1984 r.
5	Mikorzyn	park w zespole pałacowym, 2 poł. XIX w.	260/2 z 15.02.1984 r.
6	Ostrowąż	kościół par. pw. Niepokalanego Serca NMP i św. Jakuba Apostoła, drewn., 1948 r.	A-535/276 z 09.11.1998 r.
7	Piotrkowice	dwór w zespole dworskim, 1880-1885	261/3 z 15.02.1984 r.
8	Piotrkowice	park w zespole dworskim, 1880-1885	261/3 z 15.02.1984 r.
9	Stary Licheń	krzyż-kamień milowy, 1151 r.	348/90 z 21.05.1984 r.
10	Ślesin	układ urbanistyczny	462/203 z 21.08.1991
11	Ślesin	kościół pw. św. Mikołaja i Dobrego Pasterza, 1900-1907, w zespole kościoła par., ul. Kościelna	204/Wlkp/A z 18.11.2004 r.
12	Ślesin	cmentarz kościelny w zespole kościoła par., ul. Kościelna	204/Wlkp/A z 18.11.2004 r.

13	Ślesin	ogrodzenie, pocz. XX w., w zespole kościoła par., ul. Kościelna	204/Wlkp/A z 18.11.2004 r.
14	Ślesin	plebania, 2 poł. XIX w., 1920 r., w zespole kościoła par., ul. Kościelna	204/Wlkp/A z 18.11.2004 r.
15	Ślesin	ogród plebański w zespole kościoła par., ul. Kościelna	204/Wlkp/A z 18.11.2004 r.
16	Ślesin	3 kwatery cmentarza rzym.-kat., XIX w.	479/220/A z 20.07.1992 r.
17	Ślesin	brama w zespole cmentarza rzym.-kat.	479/220/A z 20.07.1992 r.
18	Ślesin	łuk triumfalny, 1812 r.	89/140/A z 12.07.1968
19	Wąsosze	kościół par. pw. Wszystkich Świętych, XVI w., 1863-73, w zespole kościoła par.	350/Wlkp/A z 30.04.1984 r. i z 28.06.2006 r.
20	Wąsosze	cmentarz kościelny w zespole kościoła par.	350/Wlkp/A z 30.04.1984 r. i z 28.06.2006 r.
21	Wąsosze	ogrodzenie z bramą, 2 poł. XIX w., w zespole kościoła par.	350/Wlkp/A z 30.04.1984 r. i z 28.06.2006 r.
22	Wąsosze	plebania, poł. XIX w., w zespole kościoła par.	350/Wlkp/A z 30.04.1984 r. i z 28.06.2006 r.
23	Wąsosze	ogród plebański, poł. XIX w., w zespole kościoła par.	350/Wlkp/A z 30.04.1984 r. i z 28.06.2006 r.
24	Wąsosze	cmentarz rzym.-kat., pocz. XIX w.	477/218/A z 20.07.1992 r.
25	Wąsosze	grobowiec rodziny Mierzyńskich w zespole cmentarz rzym.-kat.	477/218/A z 20.07.1992 r.

Tabela nr 14. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków gminy Wierzbinek

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GMINA WIERZBIŃEK			
1	Broniszewo	kościół par. pw. św. Benona, 1900-1904	A-530/271 z 22.12.1997 r.
2	Broniszewo	cmentarz kościelny	A-530/271 z 22.12.1997 r.
3	Broniszewo	ogrodzenie	A-530/271 z 22.12.1997 r.
4	Kryszkowice	gorzelnia, ok. 1908 r.	418/160 z 12.04.1989 r.
5	Mąkoszyn	kościół pw. MB Częstochowskiej, 1916-1918	354/96/A z 10.08.1984 r.
6	Mąkoszyn	plebania	354/96/A z 10.08.1984 r.
7	Racięcín	dwór w zespole dworskim	419/161 z 13.04.1989 r.
8	Racięcín	park w zespole dworskim	419/161 z 13.04.1989 r.
9	Sadlno	kościół par. pw. św. Mikołaja, 1856-1860	497/238 z 23.02.1994 r.
10	Sadlno	cmentarz rzym.-kat., poł. XIX w.	520/261 z 29.08.1995 r.
11	Sowa	wiatrak paltrak, 1880 r. (przeniesiony do Prusimia w gminie Kwilcz, pow. międzychodzki)	391/133 z 18.11.1986 r.
12	Wierzbinek	dwór w zespole dworskim XIX/XX w.	417/159 z 12.04.1989 r.
13	Wierzbinek	park w zespole dworskim XIX/XX w.	417/159 z 12.04.1989 r.
14	Wierzbinek	spichlerz w zespole dworskim XIX/XX w.	417/159 z 12.04.1989 r.
15	Wierzbinek	żrebięcniarnia w zespole dworskim XIX/XX w.	417/159 z 12.04.1989 r.
16	Wierzbinek	2 stodoły w zespole dworskim XIX/XX w.	417/159 z 12.04.1989 r.
17	Wierzbinek	obora w zespole dworskim XIX/XX w.	417/159 z 12.04.1989 r.
18	Wierzbinek	brama w zespole dworskim XIX/XX w.	417/159 z 12.04.1989 r.
19	Zięmięcín	synagoga, ob. nr 28, k. XIX w.	415/157 z 12.04.1989 r.

Tabela nr 15. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Wilczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GMINA WILCZYN			
1	Biała	park dworski, 1 poł. XIX w.	278/21/A z 30.04.1984 r.
2	Kopydłowo	dwór w zespole dworskim, 1928-1930	279/21 z 30.04.1984 r.
3	Kopydłowo	park w zespole dworskim, 1928-1930	279/21 z 30.04.1984 r.
4	Kopydlówek	pałac w zespole pałacowym, 2 poł. XVIII w., XIX w.	280/22 z 30.04.1984 r.
5	Kopydlówek	park w zespole pałacowym, 2 poł. XVIII w., XIX w.	280/22 z 30.04.1984 r.
6	Kownaty	dwór, XVIII w., XIX w.	281/23 z 30.04.1984 r.
7	Wilczogóra	kościół par. pw. św. Urszuli, 1566 r., XIX w.	140/735/A z 13.09.1969 r.
8	Wilczogóra	kościół pw. św. Tekli, drewn., 1781 r.	141/736/A z 13.09.1976 r.
9	Wilczogóra	cmentarz rzym.-kat., 1877 r.	482/223 z 09.11.1992 r.
10	Wilczogóra	ogrodzenie i brama	482/223 z 09.11.1992 r.
11	Wtórek	park dworski, 1 poł. XIX w.	347/89 z 21.05.1984 r.

5.6.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Na terenie powiatu konińskiego znajdują się zabytki ruchome. Część z nich została objęta ochroną prawną przez wpisanie do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego (Tabela nr 16). Głównie stanowią one wyposażenie kościołów. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wielkopolskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Tabela nr 16. Spis obiektów ruchomych wpisanych do rejestru zabytków z terenu powiatu konińskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT NUMER I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
GMINA GOLINA		
1	Golina	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Jakuba B-122/68 z dnia 6.11.1998 r.
2	Golina	wystrój i wyposażenie kościoła Matki Bożej Szkaplerznej B-121/67 z dnia 6.11.1998 r.
3	Myślubórz	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Mateusza B-74/20 z dnia 14.05.1987 r.
GMINA GRODZIEC		
1	Królików	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Michała B-106/52 z dnia 25.09.1996 r.
GMINA KAZIMIERZ BISKUPI		
1	Bieniszew	wystrój i wyposażenie kościoła pw. Narodzenia NMP B-99/45 z dnia 3.10.1995 r.

2	Dobrosłowo	wystrój i wyposażenie kościoła pw. św. Jakuba Apostoła 444/Wlkp/B z dnia 7.06.2016 r.
3	Kazimierz Biskupi	wystrój i wyposażenie kościoła pw. Pięciu Braci Męczenników w zespole klasztornym, ob. Misjonarzy B-115/61 z dnia 14.11.1997 r.
4	Kazimierz Biskupi	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Marcina Biskupa 436/Wlkp/B z dnia 16.02.2016 r.
5	Kazimierz Biskupi	wystrój i wyposażenie kościoła cmentarnego pw. św. Izaaka B-46/7 z dnia 2.12.1985 r.
GMINA KLECZEW		
1	Budziszewo	wystrój i wyposażenie kościoła pw. Wniebowzięcia NMP 197/Wlkp/B z dnia 17.08.2011 r.
2	Kleczew	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Andrzeja Apostoła 184/Wlkp/B z dnia 15.10.2010 r. oraz 445/Wlkp/B z dnia 10.05.2016 r.
3	Złotków	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. Imienia NMP 200/Wlkp/B z dnia 2.09.2011 r. (wystrój i wyposażenie) 503/Wlkp/B z dnia 5.04.2018 r. (drzwi z prezbiterium do zakrystii) 570/Wlkp/B z dnia 11.09.2020 r. (ołtarz boczny półn. i ołtarz boczny płd.)
GMINA KRAMSK		
1	Kramsk	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Stanisława B-100/46 z dnia 6.10.1995 r.
GMINA RYCHWAŁ		
1	Grochowy	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Doroty 458/Wlkp/B z dnia 17.02.2017 r.
GMINA RZGÓW		
1	Grabienice	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Katarzyny B-89/35 z dnia 23.08.1990 r.
2	Rzgów	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Jakuba 83/B z dnia 29.05.1971 r. oraz B-56/17 z dnia 04.03.1986 r.
GMINA SKULSK		
1	Skulsk	Pieta B-53/14 z dnia 7.01.1986 r.
GMINA SOMPOLNO		
1	Lubstów	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Jadwigi B-87/33 z dnia 20.02.1990 r.
2	Lubstówek	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Mateusza Apostoła B-44/5 z dnia 27.11.1985 r.
3	Mąkolno	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Andrzeja Apostoła 412/Wlkp/B z dnia 24.06.2015 r.
GMINA STARE MIASTO		
1	Lisiec Wielki	wystrój i wyposażenie kościoła pw. Jana Chrzciciela 38/Wlkp/B z dnia 4.09.2002 r.
2	Posoka	prywatna kolekcja rzeźb B-124/70 z dnia 18.11.1998 r.
3	Stare Miasto	polichromia kościoła par. pw. św. Piotra i Pawła B-51/12 z dnia 18.12.1985 r.
4	Żychlin	zespół nagrobków w lapidarium 313/Wlkp/B z dnia 6.09.2013 r.
GMINA ŚLESIN		
1	Ślesin	wystrój i wyposażenie kościoła pw. Mikołaja i Dobrego Pasterza 187/Wlkp/B z dnia 15.11.2010 r.

GMINA WIERZBINEK		
1	Broniszewo	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Benona B-116/62 z dnia 24.11.1997 r.
2	Mąkoszyn	wystrój i wyposażenie kościoła pw. MB Częstochowskiej 464/Wlkp/B z dnia 18.08.2017 r.
GMINA WILCZYN		
1	Wilczogóra	wystrój i wyposażenie kościoła par. pw. św. Urszuli 423/Wlkp/B z dnia 21.12.2015 r.

5.6.3. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

W powiecie konińskim znajduje się 5437 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych, w tym 13 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 18). Ilość stanowisk archeologicznych w poszczególnych gminach przedstawia tabela poniżej (Tabela nr 17).

Tabela nr 17. Stanowiska archeologiczne w poszczególnych gminach powiatu konińskiego

LP.	GMINA	LICZBA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH	LICZBA STANOWISK ARCHEO. WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Golina	477	0
2	Grodzicz	289	2
3	Kazimierz Biskupi	134	1
4	Kleczew	547	1
5	Kramsk	253	0
6	Krzymów	222	1
7	Rychwał	327	0
8	Rzgów	235	1
9	Skulsk	337	0
10	Sompolno	341	2
11	Stare Miasto	323	0
12	Ślesin	428	2
13	Wierzbinek	979	0
14	Wilczyn	545	3

źródło: Gminne programy opieki nad zabytkami z terenu powiatu oraz WUOZ w Koninie

Tabela nr 18. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu konińskiego

LP.	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	FUNKCJA STANOWISKA	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Grodzicz	Biskupice	grodzisko	23/Wlkp/C z 26.11.2007 r.
2	Grodzicz	Królików	grodzisko	31/Wlkp/C z 06.06.2011 r.
3	Kazimierz Biskupi	Kazimierz Biskupi	grodzisko	28/Wlkp/C z 16.05.2012 r.
4	Kleczew	Janowo-Koziegłowy	grodzisko	27/Wlkp/C z 14.09.2010 r.
5	Krzymów	Szczepidło	osada	20/Wlkp/C z 20.08.2008 r.
6	Rzgów	Barłogi	grodzisko	22/Wlkp/C z 26.11.2007 r.
7	Sompolno	Lubstówek	grodzisko stożkowate i osada	33/Wlkp/C z 14.09.2010 r.
8	Sompolno	Piaski	cmentarzysko ciałopalne	34/Wlkp/C z 10.05.2011 r.
9	Ślesin	Kijowiec	grodzisko stożkowate	420/Wlkp/C z 14.12.2011 r.
10	Ślesin	Żółwieniec	grodzisko	409/Wlkp/C z 07.10.2010 r.
11	Wilczyn	Góry	cmentarzysko	457/Wlkp/C z 09.02.2018 r.
12	Wilczyn	Kownaty (Mrówki)	grodzisko stożkowate	30/Wlkp/C z 26.11.2007 r.
13	Wilczyn	Kownaty (Świętne)	grodzisko	1489/AP z 03.10.1973 r.

5.7. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w odniesieniu do w/w ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy o planowaniu z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane).

Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto organ wykonawczy gminy o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków.

Na terenie powiatu konińskiego wszystkie gminy mają opracowaną gminną ewidencję zabytków. W najbliższych latach ewidencje te powinny zostać zaktualizowane, gdyż część obiektów została wyburzona lub zmodernizowana, tracąc swoje walory. Natomiast jeśli chodzi o gminne programy opieki nad zabytkami wszystkie gminy mają opracowany dokument. Tylko dwa Programy z gminy Sompolno oraz gminy Ślesin wymagają aktualizacji. (Tabela nr 19).

Tabela nr 19. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych program opieki nad zabytkami na terenie powiatu konińskiego

LP.	GMINA	GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW	GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTEKAMI
1	Golina	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2022-2025
2	Grodziec	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2020-2023
3	Kazimierz Biskupi	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2023-2026
4	Kleczew	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2021-2024
5	Kramsk	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2023-2026
6	Krzymów	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2023-2026
7	Rychwał	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2023-2026
8	Rzgów	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2021-2024
9	Skulsk	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2023-2026
10	Sompolno	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2018-2021
11	Stare Miasto	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2021-2024
12	Ślesin	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2014-2017
13	Wierzbiniek	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2022-2025
14	Wilczyn	OPRACOWANA	OPRACOWANY NA LATA 2023-2026

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 20), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego powiatu konińskiego. Analiza SWOT wykazuje duży potencjał zasobu zabytkowego powiatu konińskiego. Ranga zabytków i ich stan poznania pozwalają na podejmowanie szerokich działań promocyjnych. Stan zachowania i zagospodarowania obiektów wskazuje na konieczność planowego eliminowania zagrożeń. Charakter zagrożeń wynikających głównie z niedoboru środków, a zarazem z presji inwestycyjnej, pozwala na poszukiwanie działań pośrednich – angażowanie środków inwestycyjnych z poszanowaniem wartości dziedzictwa. Zagrożeniem, które należy wyeliminować w pierwszej kolejności, jest niewystarczająca świadomość wartości i potrzeby ochrony posiadanego zasobu dziedzictwa. Ponadregionalne znaczenie części zabytków może być magnesem przyciągającym turystów i inwestorów z zewnątrz, ożywiającym gospodarczo poszczególnie obszary. Jednocześnie może być czynnikiem podnoszącym wartość zabytków w oczach społeczności miejscowych. Obiekty o znaczeniu regionalnym mogą

być elementem integracji społeczności lokalnych. By nie przeważały zagrożenia i słabe strony należy dążyć do wzmocnienia działań edukacyjnych i promocyjnych oraz podejmować inicjatywy i programy regionalne.

Dla wykorzystania potencjału gospodarczego i kulturowego zasobu zabytków regionu należy nie dopuszczać do utraty poszczególnych obiektów, przez właściwe gospodarowanie, zabezpieczanie i konsekwentne utrzymywanie nieruchomości. Rozbudowana, istniejąca bogata propozycja atrakcji kulturalnych i turystycznych (szlaki, muzea, obiekty do zwiedzania, tereny rekreacyjno-przyrodnicze) powinna być rozwijana komplementarnie, by poszczególne obiekty tworzyły sieć i „zatrzymywały” potencjalnego turystę w regionie. Jednocześnie funkcje obiektów powinny być formułowane również z myślą o społecznościach lokalnych, które w wyniku przekształceń stają się aktywnymi odbiorcami propozycji. Fundamentalne znaczenie ma współdziałanie w zakresie ochrony zabytków, ochrony środowiska naturalnego i krajobrazu. Priorytetem powinny być zintegrowane działania władz samorządowych i społecznych grup nacisku w celu podniesienia jakości przestrzeni publicznej i prywatnej, których integralnym składnikiem będzie dbałość o zachowanie oraz rewaloryzację zabytków i krajobrazu kulturowego regionu.

Tabela nr 20. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KONIŃSKIEGO	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystyczny i wyróżniający region; • silne tradycje regionalne oraz wzrastająca świadomość znaczenia dziedzictwa kulturowego; • unikatowa kultura ochweśnicka; • wyróżniający element dziedzictwa przyrodniczego – Nadgoplański Park Tysiąclecia; • obszary prawnie chronione; • walory turystyczne regionu (tereny chronione, dziedzictwo historyczne); • prężnie działające ośrodki kultury; • bogata oferta cyklicznych imprez, wydarzeń i uroczystości; • efektywne działania samorządu powiatowego pełniące funkcję mecenatu nad kulturą oraz w trosce o rozwój kulturowo - intelektualny mieszkańców powiatu; • stan opracowania GEZ i GPOnZ przez gminy na terenie powiatu; • uchwała w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków; • wiele wytyczonych i oznakowanych pieszych i rowerowych szlaków turystycznych. 	<ul style="list-style-type: none"> • ograniczona współpraca pomiędzy samorządami gminnymi i powiatem (brak identyfikacji gmin z powiatem, brak wspólnej oferty promocyjno-turystycznej); • zły stan zachowania części obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia; • brak wystarczających środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; • niewystarczające środki finansowe w budżecie powiatu na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego; • niewystarczająca rozpoznawalność marki własnej Powiatu Konińskiego; • brak spójnej oferty inwestorskiej publiczno-prywatnej poświęconej zabytkom; • uboga infrastruktura turystyczna przy zabytkach powiatu konińskiego.

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • rosnący odsetek powierzchni gmin powiatu konińskiego objętych planami zagospodarowania przestrzennego; • korzystne skomunikowanie powiatu – autostrada A-2; • duży potencjał kulturowy, liczne zabytki oraz walory przyrodniczo-krajobrazowe sprzyjające rozwojowi turystyki pieszej i rowerowej; • potencjał do rozwoju różnych form turystyki; • położenie geograficzne (gleby, bliskość dużych aglomeracji – potencjalnych rynków zbytu); • kreatywność inwestorów turystycznych; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; • zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki miejscowości; • zwiększenie technologicznych możliwości prezentowania i promowania oferty kulturalnej powiatu w otoczeniu. 	<ul style="list-style-type: none"> • zniekształcenie zespołów zabudowy historycznej poprzez wprowadzenie nowej zabudowy, nieliczącej się z lokalną tradycją, architekturą i historycznymi uwarunkowaniami; • presja inwestorów na przebudowę (często niewłaściwą ze stanowiska konserwatorskiego) i zmianę funkcji zespołów i obiektów zabytkowych; • klęski i zdarzenia losowe; • niewystarczający nadzór nad zabytkami ze strony instytucji do tego powołanych; • tworzenie strategii bez mechanizmów ich efektywnego wdrażania; • brak dostatecznych środków na skuteczną ochronę zabytków i zabezpieczenie zabytków oraz edukację w tej dziedzinie; • pogarszający się stan techniczny ze względu na wysokie koszty prac konserwatorskich; • niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawa określa główne cele PPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy PPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu konińskiego. W PPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami. Jest to kontynuacja działań określonych w Powiatowym programie opieki nad zabytkami Powiatu Konińskiego na lata 2019-2022. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania PPOnZ.

Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze powiatu sprawozdania z częściowego wykonania PPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji PPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania PPOnZ oraz efektywność ich wykonania.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

Priorytet I: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu konińskiego.

Priorytet II: Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu konińskiego.

Tabela nr 21. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu I

PRIORYTET I: BADANIE I DOKUMENTACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ORAZ PROMOCJA I EDUKACJA SŁUŻĄCA BUDOWANIU TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ MIESZKAŃCÓW POWIATU KONIŃSKIEGO	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu konińskiego	1.1. Opracowywanie własnych publikacji oraz wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane z historią miejscowości leżących na terenie powiatu
	1.2. Wspieranie inicjatyw indywidualnych i społecznych związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym powiatu (tj. zwyczaje, tradycje, obrzędy, przedmioty, narzędzia itp.) oraz ich gromadzeniem, opracowaniem, udostępnianiem i upowszechnianiem, np. poprzez monografie, wydawnictwa, publikacje poświęcone dziedzictwu kulturowemu powiatu – uwzględnienie/ uwypuklenie tej aktywności w konkursach grantowych/ dotacyjnych powiatu
	1.3. Wzmocnienie edukacji w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony szczególnie dla młodzieży ze szkół powiatowych
	1.4. Wsparcie prac o charakterze edukacyjnym, naukowym, popularyzatorskim itp. w zakresie dziedzictwa kulturowego powiatu konińskiego (np. poprzez porozumienie z uczelniami), a także prac historycznych i publikacji o historii lokalnej
2. Wykorzystanie zasobu zabytków dla rozwoju powiatu konińskiego	2.1. Przygotowanie projektów aplikacyjnych (dofinansowania) na rozwój niematerialnego dziedzictwa kulturowego w oparciu o istniejące obiekty zabytkowe służące integracji społecznej i rozwojowi tożsamości lokalnej oraz gospodarki
	2.2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej we współpracy z gminami powiatu
	2.3. Rozwój inicjatyw społecznych i gospodarczych wykorzystujących, upowszechniających i promujących dziedzictwo kulturowe i zabytki powiatu konińskiego
	2.4. Wspieranie lokalnych produktów kulturowych
	2.5. Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego
3. Dostęp do informacji na temat źródeł finansowania ochrony zabytków	3.1. Wspieranie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych w procesie korzystania z funduszy zewnętrznych w zakresie opieki nad zabytkami poprzez bieżące zamieszczanie na stronie internetowej powiatu dostępnych samorządowi informacji dot. możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom oraz zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków

Tabela nr 22. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu II

PRIORYTET II. OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU KONIŃSKIEGO	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Intensyfikacja ochrony i opieki nad zabytkami powiatu konińskiego	1.1. Podjęcie działań w celu stworzenia z gminami powiatu bazy wiedzy o dziedzictwie lokalnym w wybranych kategoriach (przykładowo z podziałem na: zabytki nieruchome, zabytki ruchome, muzealia, archiwalia i zasób biblioteczny, krajobraz kulturowy, dziedzictwo niematerialne) docelowo bazy dla powiatu konińskiego.
	1.2. Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania Zespołu Pałacowo-Parkowego w Żychlinie, stanowiącego własność powiatu, na tej podstawie opracowanie planu remontów
	1.3. Utrzymanie Zespołu Pałacowo-Parkowego w Żychlinie. we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiącego własność powiatu
	1.4. Wspieranie powstawania i rozwoju regionalnych izb pamięci
2. Zwiększanie zdolności powiatu do zarządzania ochroną i opieką nad zabytkami	2.1. Zapewnienie w miarę możliwości finansowych w budżecie powiatu funduszy na ochronę i opiekę nad zabytkami zgodnie z aktualnymi potrzebami dotyczącymi zabytku stanowiącego własność powiatu konińskiego
	2.2. Podejmowanie działań mających na celu uzyskanie środków zewnętrznych na ochronę zabytku będącego własnością powiatu
	2.3. Znakowanie zabytków poprzez umieszczanie na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków, znaku informującego o tym, że zabytek ten podlega ochronie. W okresie obowiązywania PPOnZ planuje się oznaczyć około 50 obiektów.

Poza wyżej wymienionymi zadaniami, powiat koniński, jako właściciel pałacu w Żychlinie, gdzie znajduje się obecnie Zespół Szkół Ekonomiczno-Usługowych im. Fryderyka Chopina, złożył wniosek o dofinansowanie w ramach Polskiego Ładu na Prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane Zespołu Pałacowo-Parkowego w Żychlinie.

Przewidywany termin zakończenia inwestycji: do 31 października 2025 r.

Przewidywana wartość inwestycji: 3.500.000,00 zł

Deklarowana kwota udziału własnego: 70.000,00 zł

Inwestycja polegać będzie na przeprowadzeniu prac restauratorskich, konserwatorskich i robót budowlanych w pałacu i w parku, takich jak:

- naprawa ogrodzenia parku, w tym zabytkowej bramy wraz z odnowieniem elewacji słupów przy bramie,
- prace mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytkowego parku m. in. utwardzenie alejek z obrzeżami, nowe nasadzenia drzew i krzewów, usunięcie uschniętych drzew i gałęzi, pogłębienie i oczyszczenie oraz częściowe ogrodzenie fosy okalającej park od strony południowo-zachodniej,

- remont piwnic pałacu, w tym wymiana instalacji elektrycznej oraz wodno-kanalizacyjnej, wymiana stolarki wewnętrznej oraz dostosowanie piwnic do wymogów przeciwpożarowych mające na celu ich przystosowanie do nowego programu użytkowego (po wykonaniu prac remontowo-renowacyjnych w piwnicach powstałoby zaplecze socjalne wykorzystywane podczas koncertów i innych imprez organizowanych w pałacu, sala pamięci poświęcona patronowi szkoły - Fryderykowi Chopinowi oraz sala do zajęć indywidualnych z uczniem),
- renowacja ciągów komunikacyjnych oraz stolarki wewnętrznej na parterze i piętrze pałacu.

Wyżej wymienione prace spowodują, że przypałacowy park powróci do dawnej świetności i stanie się miejscem wypoczynku dla dzieci, młodzieży, mieszkańców oraz odwiedzających park gości, a także zwiększą bezpieczeństwo osób przebywających w pałacu. Umożliwią również wyeksponowanie istniejących i odtworzenie oryginalnych elementów układu parku.

8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

PPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym PPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu;

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP);

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego powiatu konińskiego;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju powiatu;

- współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- **instrumenty koordynacji:**
  - realizacja projektów i programów powiatu dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu (np. strategia rozwoju powiatu, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
  - współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
  - współpraca z Narodowym Instytutem Dziedzictwa,
  - współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego;
- **instrumenty kontrolne:**
  - sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji PPOnZ oraz aktualizacja PPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania.

Podsystem monitoringu i ewaluacji wykorzystywać powinien usankcjonowany w powiecie obieg informacji oraz bazować na dostępnych już w systemach sprawozdawczych zestawach danych i ich źródłach. Skuteczność informacyjna PPOnZ będzie zależna od stopnia obciążenia pracowników odpowiedzialnych za zbieranie danych i ich przetwarzanie, tworzenie nowych informacji i ich opisywanie oraz uruchamianie nowych kanałów ich przekazywania. Zatem monitoring realizacji PPOnZ odbywać się powinien zgodnie z obowiązującymi w powiecie regułami sprawozdawczymi. Co dwa lata Zarząd Powiatu przedstawia Radzie Powiatu sprawozdanie z realizacji PPOnZ. Sprawozdania cząstkowe są ważnym zbiorem informacji do dokonania diagnozy stanu początkującego opracowania Programu na nowy okres jego realizacji.

8.1. Mierniki

Poniżej przedstawiono zestaw mierników pozwalających ocenić stopień realizacji PPOnZ:

Priorytet I. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu konińskiego.

Kierunki działania 1. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu konińskiego.

Mierniki:

- Forma współpracy w zakresie wydawnictw, ich zakres, wartość zaplanowanych/poniesionych środków.
- W jaki sposób wspierano inicjatywy, ich zakres, wartość zaplanowanych/poniesionych środków.
- Z jakimi placówkami współpracowano, czego dotyczyły wspólne działania;
- Czy wydano prace/publikacje na temat powiatu, czego dotyczyły, jak wspierano te działania
- Wartość wsparcia udzielonego z budżetu powiatu NGO na realizację Programu.

Kierunek działania 2. Wykorzystanie zasobu zabytków dla rozwoju powiatu konińskiego.

Mierniki:

- Jakie działania zaplanowano/zrealizowano oraz nakłady finansowe ponoszone na te działania.
- Liczba wspólnie zrealizowanych przedsięwzięć oraz nakłady poniesione na działania w zakresie dziedzictwa kulturowego.
- Jak wspierano rozwój turystyki, z kim współpracowano, w jakim zakresie, wartość zaplanowanych/poniesionych środków.

Kierunek działania 3. Dostęp do informacji na temat źródeł finansowania ochrony zabytków.

Mierniki:

- Czy złożono wnioski, na jaki obiekt, czy uzyskano dofinansowanie, cel i zakres, wartość.

Priorytet II. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu konińskiego.

Kierunek działania 1. Intensyfikacja ochrony i opieki nad zabytkami powiatu konińskiego.

Mierniki:

- Jakie działania zrealizowano w celu monitorowania stanu dziedzictwa i jego zagrożeń, dla Zespołu Pałacowo-Parkowego w Żychlinie., czy były potrzebne kontrole, z kim współpracowano.
- Jakie działania podjęto w celu stworzenia bazy wiedzy o dziedzictwie lokalnym, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyło, wartość zaplanowanych i poniesionych środków.
- Jakie działania zaplanowano i przeprowadzono, wartość zaplanowanych i poniesionych środków dla Zespołu Pałacowo-Parkowego w Żychlinie.
- Gdzie i jak promowano niematerialne dziedzictwo kulturowe, czy dokonano wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego obiektów z terenu powiatu konińskiego.
- Forma wsparcia izb pamięci – wysokość przeznaczonych na ten cel środków.

Kierunek działania 2. Zwiększanie zdolności powiatu do zarządzania ochroną i opieką nad zabytkami.

Mierniki:

- Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym.
- Czy i na jakie działania związane z zarządzaniem zabytkami pozyskano środki zewnętrzne, w jakiej wysokości.
- Czy i gdzie umieszczono znak informujący o tym, że zabytek ten podlega ochronie.

9. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze powiatu z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów PPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje samorządu województwa,
- dotacje powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,

- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- fundusze unijne.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – przyznawane są zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Środki finansowe na dany rok pozostające w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyznawane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie wniosków złożonych przez właścicieli lub posiadaczy zabytków, wg wzorów zamieszczonych na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu. Na stronie znajduje się także regulamin wewnętrzny przyznawania dotacji.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe – dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego – zasady udzielania dotacji przez Województwo szczegółowo określa Uchwała nr XXIX/409/08 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 1 grudnia 2008 r. Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Podstawą udzielenia dotacji jest prawidłowo złożony wniosek wraz z kompletem załączników.

Dotacje z budżetu powiatu konińskiego – zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XLI/232/10 Rady Powiatu Konińskiego z dnia 3 sierpnia 2010 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdujących się na stałe na obszarze powiatu konińskiego oraz dostępnych do użytku publicznego.

Wnioski o udzielenie dotacji na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone, składa się do dnia 15 października roku poprzedzającego rok, w którym ma być udzielona dotacja. W szczególnie uzasadnionych przypadkach dopuszcza się możliwości składania w trakcie roku budżetowego wniosków, jednak nie później niż do 30 września roku, w którym ma być udzielona dotacja.

W przypadku przyznania dotacji na przeprowadzenie prac, których wykonawca ma być wyłoniony na podstawie przepisów ustawy – Prawo zamówień publicznych, powiat koniński przekazuje wnioskodawcy pisemną informację o wysokości dotacji i zakresie prac objętych dotacją.

Po wyłonieniu wykonawcy, wnioskodawca jest obowiązany przekazać organowi udzielającemu dotację kopię najkorzystniejszej oferty w rozumieniu ustawy – Prawo zamówień publicznych, wybranej w postępowaniu o udzielenie zamówienia publicznego, zawierającej wyodrębnione ceny zakupów materiałów niezbędnych do wykonania prac. Propozycje zakresu prac objętych dotacją oraz ich wysokość ustalane odrębnie dla każdego wniosku, Starosta Koniński przedkłada Radzie Powiatu Konińskiego. Wykaz dotowanych prac i wysokość dotacji określa uchwała budżetowa.

Rada Powiatu może podjąć odrębną uchwałę w sprawie udzielenia dotacji, określając w szczególności, nazwę podmiotu, któremu udziela się dotacji, rodzaj prac oraz kwot udzielonej dotacji, odrębnie dla każdego wniosku. Przekazanie dotacji następuje po zawarciu umowy między powiatem konińskim a otrzymującym dotację (wnioskodawcą).

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów, obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywny wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, jak naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu dysponuje Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego, jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

• Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu

wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)**

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzenie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie

dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Na zadania w zakresie ochrony, rozwoju oraz promowania dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury zaplanowano dofinansowanie w wysokości 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

– komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,

- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

• **Program Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027**

Priorytet FEWP.01 Fundusze europejskie dla wielkopolskiej gospodarki

Działanie FEWP.01.04 Rozwój e-usług i e-zasobów publicznych w ramach ZIT

W ramach działania realizowane mogą być m.in. projekty mające na celu wsparcie rozwoju i poprawę jakości i dostępności e-usług i e-zasobów publicznych, w tym e-zdrowia, e-kultury, danych przestrzennych z elementami wzmacniającymi bezpieczeństwo rozwoju e-usług i systemów informatycznych.

Priorytet FEWP.05 Fundusze europejskie wspierające infrastrukturę dla Wielkopolan

Działanie FEWP.05.04 Kultura i zrównoważona turystyka

W ramach działania realizowane będą m. in.:

- inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury,
- projekty mające na celu zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego obejmujące m.in. renowację, modernizację, ochronę i rozwój infrastruktury zabytkowej w celu podniesienia jej atrakcyjności turystycznej,
- konserwacje zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.

Priorytet FEWP.07 Fundusze europejskie na wielkopolskie inicjatywy lokalne

Działanie FEWP.07.01 Rewitalizacja

Dofinansowane będą działania niekomercyjne na rzecz rewitalizacji obszarów zdegradowanych, przemysłowych i powojennych na obszarach miejskich oraz innych niż miejskie.

Działanie FEWP.07.02 Rewitalizacja – Instrumenty finansowe

Dofinansowane będą działania o charakterze komercyjnym na rzecz rewitalizacji obszarów zdegradowanych na obszarach miejskich oraz innych niż miejskie.

Działanie FEWP.07.03 Kultura i turystyka

W ramach działania dofinansowane mogą być typy projektów:

- działania na rzecz rozwoju i promowania dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury na obszarach miejskich oraz innych niż miejskie,
- działania na rzecz publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych na obszarach miejskich oraz innych niż miejskie.

Priorytet FEWP.08 Rozwój lokalny kierowany przez społeczność

Działanie FEWP.08.01 Wspieranie rozwoju programowanego w Lokalnych Strategiach Rozwoju

W ramach priorytetu przewidziano wsparcie dla instrumentu rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, m.in. poprzez działania w zakresie kultury (np. projekty dotyczące dziedzictwa kulturowego i infrastruktury kultury) i turystyki (projekty związane z ochroną, rozwojem i promowaniem dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki, w oparciu o walory krajobrazowe i miejscowy potencjał turystyczny).

Priorytet FEWP.10 Sprawiedliwa transformacja Wielkopolski Wschodniej

Działanie FEWP.10.04 Zregenerowane środowisko przyrodnicze

W ramach działania realizowane będą m.in. projekty mające na celu ochronę przyrody i różnorodności biologicznej, dziedzictwa naturalnego i zasobów naturalnych, zielonej i niebieskiej infrastruktury.

Działanie FEWP.10.7 Infrastruktura na rzecz aktywnego społeczeństwa, edukacyjna oraz rewitalizacja wspierające transformację gospodarki

W ramach działania dofinansowane będą działania na rzecz rewitalizacji obszarów zdegradowanych na terenach przemysłowych i pokopalnianych.

10. Podsumowanie

Powiatowy Program Opieki nad zabytkami Powiatu Konińskiego na lata 2023-2026 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych. Ważnym elementem PPOnZ jest rozwój i promocja walorów turystycznych powiatu, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji.

PPOnZ akcentuje rolę powiatu w zachowaniu unikatowych cech obiektów zabytkowych oraz lokalnej specyfiki budowlanej poprzez uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zagadnień związanych z ochroną zabytków.

PPOnZ podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych powiatu, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

11. Bibliografia

1. Konstytucja RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej) z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie
10. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków
11. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków
13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”
14. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków
16. Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę
17. Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych
18. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach
19. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
20. www.gov.pl
21. <https://isap.sejm.gov.pl/>
22. Materiały udostępnione przez Starostwo Powiatowe w Koninie
23. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Koninie
24. Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu konińskiego na lata 2019-2022
25. <https://powiat.konin.pl/informacje-dla-turystow>
26. http://powiat.konin.pl/pl/1/230/rys_historyczny
27. Nowiński J., Zabytki Ziemi Konińskiej wartością kształtującą tożsamość i rozwój kulturowy regionu konińskiego, w: SEMINARE, t. 36, 2015, nr 3, s. 179-185
28. Wyniki odkrycia archeolog. z 2017 r.: Wojciechowski J., Relikty nieznanego dworu w Sławsku, Konin, 2007; dostępny w Internecie: <https://www.docdroid.net/h1H05dv/nieznan-y-dwor-w-slawsku.pdf>
29. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kazimierz Biskupi na lata 2018-2021, Kazimierz Biskupi, 2018
30. Gminny Program Opieki na Zabytkami Gminy Ślesin na lata 2014-2017, Ślesin, 2013

31. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kleczew na lata 2017-2010, Kleczew, 2016/2017
32. Gminny Program Opieki nad zabytkami Gminy Rychwał na lata 2013-2016, Rychwał 2013
33. Program opieki nad zabytkami gminy Stare Miasto na lata 2016-2019
34. Borucki J., Z dziejów parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Skulsku, Studia Włocławskie 7, 303-318, 2004
35. <http://luteranie.konin.pl/cmentarze.html> www.wtg-gniazdo.org/upload/opracowania/cmentarze.xls
36. Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Konińskiego na lata 2021-2024 z perspektywą do roku 2028
37. Gorczyca K., Kleczewska enklawa grobowców kujawskich. Zarys problemu, w: FoLIA PRAEHISTORICA POSNANIENSIA T. XIII/XIV - 2005 INSTYTUT PRAHISTORII, UAM POZNAŃ; dostępny w Internecie:
http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/7759/1/09_Krzysztof_Gorczyca_KLECZEWSKA%20ENKLAWA%20GROBOWC%C3%93W%20KUJAWSKICH._117-132.pdf
38. Na przykładzie gwary wsi Golina-Kolonia, w Internecie:
<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=wielkopolska-wschodnia&l4=wielkopolska-wsch-gwara-regionu-mwr>
39. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=wielkopolska-wschodnia&l4=wielkopolska-wsch-kultura>; Brenzc A., Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana, Poznań 2006
40. Katalog zabytków sztuki, t. V, z. 8, s. 26; Warszawa 1996 r.
41. Wanda Budziszewska, Żagron ochweśnicki, Łódź 1957 r.
42. <http://powiat.konin.pl>
43. <http://www.wsiepolskie.pl/powiat/94/koninski>
44. <http://gminaslesin.futurehost.pl/informacje/powiat-koninski/turystyczne-turnee-po-powiecie/>
45. <http://www.grodzicz.pl/index.php/home/nasza-gmina1/zabytki/22-zespol-palacowo-parkowy-w-grodzicu>
46. <http://www.parafiarzgow.pl/historia-kosciola,16.html>
47. http://powiat.konin.pl/pl/225/348/drewniane_koscioly_powiatu_koninskiego; <http://regionwielkopolska.pl/katalog-obiektow/kosciol-klasztorny-kamedulow-pw-narodzenie-nmp-w-bieniszewie.html>
48. www.stat.gov.pl/gus
49. www.isap.sejm.gov.pl

12. Spis tabel i rysunków

1. Rys. 1. Mapa powiatu
2. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu powiatu konińskiego
3. Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Golina
4. Tabela nr 3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Grodzicz
5. Tabela nr 4. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Kazimierz Biskupi
6. Tabela nr 5. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Kleczew
7. Tabela nr 6. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Kramsk
8. Tabela nr 7. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Krzymów
9. Tabela nr 8. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Rychwał
10. Tabela nr 9. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Rzgów
11. Tabela nr 10. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Skulsk
12. Tabela nr 11. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Sompolno
13. Tabela nr 12. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Stare Miasto
14. Tabela nr 13. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Ślesin
15. Tabela nr 14. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Wierzbinek

16. Tabela nr 15. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków gminy Wilczyn
17. Tabela nr 16. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu powiatu konińskiego
18. Tabela nr 17. Stanowiska archeologiczne w poszczególnych gminach powiatu konińskiego
19. Tabela nr 18. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu konińskiego
20. Tabela nr 19. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych program opieki nad zabytkami na terenie powiatu konińskiego
21. Tabela nr 20. Analiza SWOT
22. Tabela nr 21. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I
23. Tabela nr 22. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II